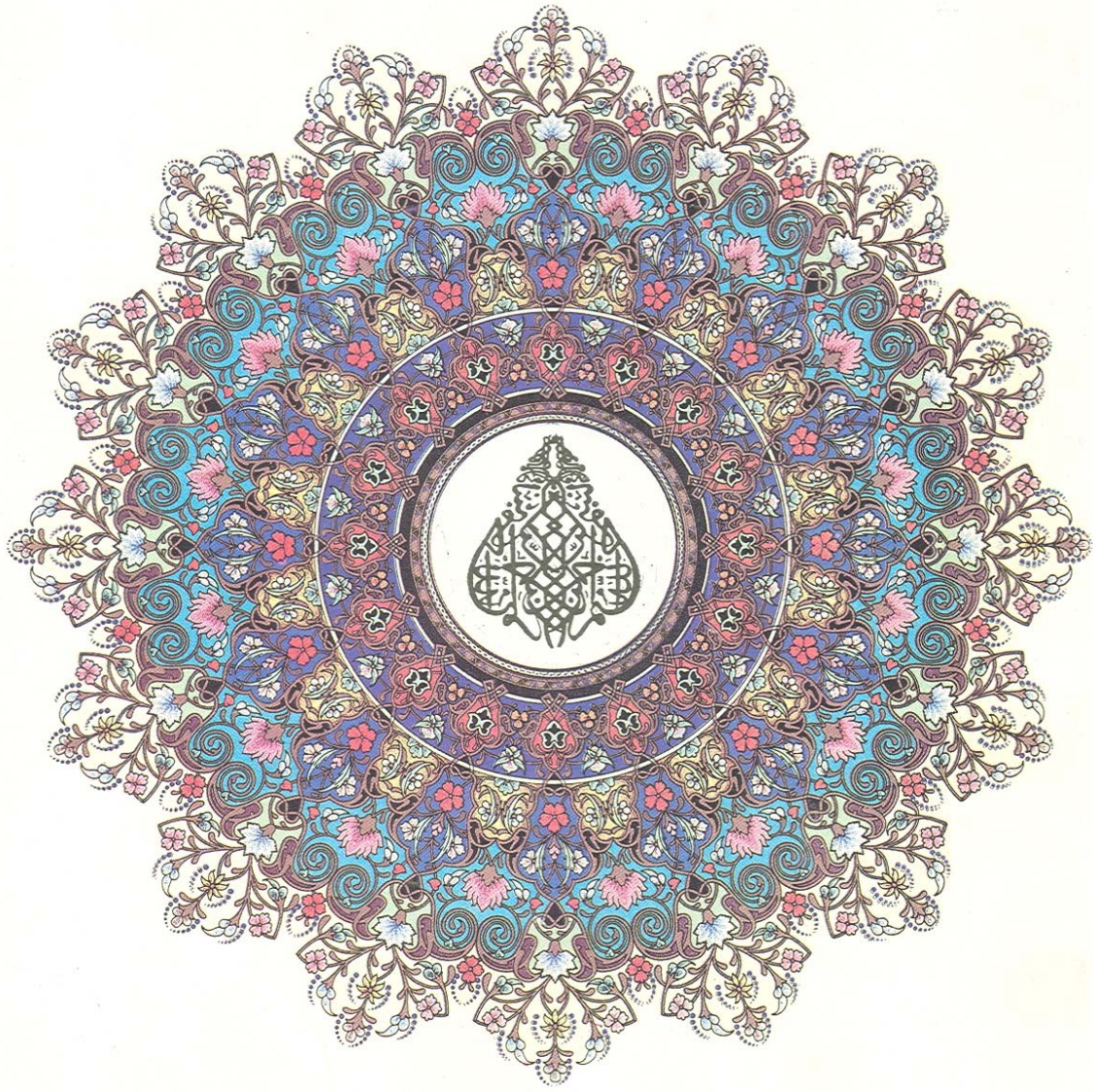

مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی

پیشنادهای اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران در زمینه رفع موانع تولید ملی

دی ماه ۱۳۹۲

فهرست مطالب

۶	پیشگفتار
۷	مقدمه
۹	۱. ساختار نفتی اقتصاد ایران و وابستگی رشد اقتصادی کشور به نفت
۱۳	۲. تحریم های بین المللی و پیامدهای اقتصادی آن
۱۳	۱.۲. تشدید تحریم های اقتصادی علیه ایران
۱۵	۲.۲. ساز و کار تأثیر تحریم ها بر اقتصاد ملی
۱۷	۲.۳. تأثیر تحریم ها بر تولید ملی و تورم
۱۹	۲.۴. اثرات مستقیم تحریم ها بر تولید و صادرات نفت کشور
۲۱	۲.۵. تأثیر تحریم ها بر نرخ ارز و تجارت خارجی
۲۷	۲.۶. تأثیر تحریم ها بر بودجه دولت
۲۹	۲.۷. تأثیر تحریم ها بر بازارهای مالی
۳۵	۲.۸. تحلیل وضعیت بخش های عمده اقتصادی
۵۰	۲.۹. ضرورت بازنگری در سیاست های فرابخشی
۶۲	۲.۱۰. چشم انداز رفع تحریم های بین المللی
۶۳	۳. تأثیر اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها بر تولید
۶۵	۴. وضعیت صندوق توسعه ملی
۶۸	۵. پیشنهادها برای رفع موانع تولید ملی در کوتاه مدت
۶۸	۵.۱. نظام ارزی و نرخ ارز
۶۸	۵.۲. سیاست های تجاری
۶۸	۵.۳. تسهیلات بانکی
۶۸	۵.۴. تعیین تکلیف معوقات بانکی
۶۹	۵.۵. اجرای مرحله دوم قانون هدفمندسازی یارانه ها
۷۰	۵.۶. بخش کشاورزی
۷۰	۵.۷. بخش صنعت
۷۰	۵.۸. بخش معدن
۷۱	۵.۹. امور مالیاتی
۷۱	۵.۱۰. کار و رفاه اجتماعی
۷۱	۵.۱۱. توانمندسازی بخش خصوصی
۷۲	۵.۱۲. بهبود محیط کسب و کار
۷۲	۵.۱۳. اجرای صحیح قانون سیاست های اجرایی اصل ۴۴
۷۳	پیوست: لایحه پیشنهادی برای حمایت از تولید ملی در شرایط ویژه اقتصادی کشور
۷۶	فهرست منابع

فهرست جداول

۱۰	جدول ۱: رشد دراز مدت اقتصاد ایران
۱۱	جدول ۲: رشد اقتصادی و رشد صادرات نفت
۱۲	جدول ۳: ضریب همبستگی بین رشد اقتصادی و رشد صادرات نفت
۱۴	جدول ۴: تغییر امتیازات ریسک کشوری ایران از ماه مارس ۲۰۱۱ تا ژوئن ۲۰۱۳
۱۸	جدول ۵: رشد تولید ناخالص داخلی بر حسب فعالیت های اقتصادی به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶
۱۸	جدول ۶: سهم فعالیت های اقتصادی در رشد تولید ناخالص داخلی
۲۰	جدول ۷: وضعیت تولید نفت و گاز ایران در سال های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴
۲۴	جدول ۸: آمار مقدماتی مقایسه ای صادرات قطعی کالاهای غیر نفتی با احتساب میعانات گازی (بدون احتساب نفت، گاز و تجارت چمدانی) و واردات قطعی طی دوازده ماهه سال های ۹۱-۱۳۹۰
۲۵	جدول ۹: آمار مقدماتی مقایسه ای صادرات قطعی کالاهای غیرنفتی با احتساب میعانات گازی (بدون احتساب نفت، گاز و تجارت چمدانی) و واردات قطعی طی نه ماهه سال های ۹۲-۱۳۹۱
۲۷	جدول ۱۰: اثر تحریم بر بودجه دولت
۳۲	جدول ۱۱: خطوط اعتباری دریافتی بانک مسکن و سهم آن از کل بدهی بانک ها به بانک مرکزی
۳۴	جدول ۱۲: انتشار انواع اوراق تعهدزا در لایحه بودجه سال ۱۳۹۳ کل کشور
۴۰	جدول ۱۳: تحول تولید برخی از محصولات صنعتی در پنج ماهه اول سال های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲
۴۱	جدول ۱۴: آمار جوازهای تاسیس و پروانه های بهره برداری در بخش صنعت کشور ۹۲-۱۳۸۹
۴۶	جدول ۱۵: وضعیت پروانه های بهره برداری صادره در بخش معدن
۵۵	جدول ۱۶: محیط کسب و کار در ایران و کره در سال ۲۰۱۳
۶۶	جدول ۱۷: ترکیب بخشی طرح های ارزی مصوب تا تاریخ ۱۳۹۰/۵/۲۵

فهرست نمودارها

۹	نمودار ۱: ارزش صادرات نفت و سهم آن در صادرات کالای کشور
۱۱	نمودار ۲: رشد اقتصادی و رشد ارزش صادرات نفت
۱۶	نمودار ۳: اثرات مستقیم و غیر مستقیم تحریم ها بر اقتصاد ملی
۱۷	نمودار ۴: نرخ رشد اقتصادی کشور
۱۹	نمودار ۵: رشد نقدینگی و نرخ تورم در اقتصاد ایران (۱۳۷۹-۱۳۹۳)
۲۰	نمودار ۶: تولید و صادرات نفت ایران
۲۳	نمودار ۷: رونق نفتی، تنزل نرخ حقیقی ارز و افزایش واردات (۱۳۷۹-۱۳۹۰)
۲۳	نمودار ۸: تحول نرخ ارز از ۱۵ آبان ۱۳۹۱ تا ۱۳ آبان ۱۳۹۲ در بازار آزاد
۲۶	نمودار ۹: افزایش کسری بازرگانی غیر نفتی ایران در دوره رونق نفتی و آسیب پذیری اقتصاد ایران
۲۶	نمودار ۱۰: تراز حساب جاری کشور طی دوره ۹۳-۱۳۸۴
۲۹	نمودار ۱۱: بدهی دولت به بانک مرکزی و بانک ها طی دوره ۹۱-۱۳۷۹
۲۹	نمودار ۱۲: بدهی شرکت ها و موسسات دولتی به بانک مرکزی و بانک ها طی دوره ۹۱-۱۳۷۹ (میلیارد ریال) ..
۴۲	نمودار ۱۳: تغییرات مانده حقیقی تسهیلات بانکی به بخش صنعت و معدن (به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶)

پیکنتار

بچ اقتصادی بدون برخورداری از تولید و سرمایه ملی نمی تواند در اقتصاد جهانی حضوری قوی داشته باشد. سرمایه و تولید ملی، پلی است که اقتصاد ملی را به سرمایه و اقتصاد جهانی پیوند می زند و ضریب ادغام را با حفظ تعادل و توازن در مناسبات اقتصادی و به منظور استعلا فن آورانه افزایش می دهد.

نخای به اوضاع اقتصادی کشور طی چند سال اخیر، حاکی از وضعیت نه خندان رضایت. نخش فهای کسب و کار است که نادیده گرفتن آن می تواند عواقب ناخوشایندی را برای کشور به همراه داشته باشد. ناملداری سال های اخیر توسط مقام معظم رهبری با محوریت موضوعات اقتصادی، خودکواهی براین مطلب است.

در سال های اخیر مطالب زیادی در مورد وضعیت نامناسب تولید و فضای نامساعد کسب و کار در اقتصاد ایران نكاشته شده است و فصل مشترک تام آن بانیز بر لزوم توجه به تقویت توان تولید ملی به منظور رفع مشکلات اقتصادی - اجتماعی کربانگیر اقتصاد کشور متمرکز بوده است. به اذعان بسیاری از فعالان اقتصادی، در طول چند دهه اخیر از تاریخ اقتصادی ایران، شاید کم تر دوره ای را بتوان جستجو کرد که صاحبان کسب و کار تا این اندازه با مشکلات تحمیلی و ناشی از محیط بیرونی فعالیت خود روبرو بوده اند.

تلاش اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران به عنوان یاننده نخش بزرگی از فعالان اقتصادی کشور بر آن است تا با ارزیابی و تحلیل وضعیت نخش های عمده اقتصادی کشور و ارائه برنامه های عملیاتی و راه کار های اجرایی برگرفته از تجارب کرائقدر فعالان اقتصادی، آنچه را که برای افزایش توان رقابت پذیری و بهبود محیط کسب و کار کشور مفید بوده و اثرات بلند مدت آن برای توسعه اقتصادی ایران قابل توجه است، گام بردارد.

مجموعه پیشنهادات مندرج در این گزارش، تجمعی از نظرات و دیدگاه های جامعه اقتصادی کشور از طریق سبک اتاق های بازرگانی سراسری و اعضای آنها، اعم از بنگاه های مستقل و تشکل های مختلف می باشد که در جلسه ادواری دی ماه سال ۱۳۹۲، بنیت یانندگان اتاق ایران جمع بندی و نهایی شده است.

در اینجا، لازم می دانم از تلاش ارزشند آقای دکتر بهروز هادی زونوز برای تهیه گزارش، از اعضای محترم بنیت یانندگان و کمیسیون های تخصصی اتاق ایران که از ارائه مشورت های ارزنده در طول اجرای تحقیق و تهیه گزارش دریغ نفرمودند و همچنین از آقای محمد علی تقی زاده، سرپرست مرکز تحقیقات و بررسی های اقتصادی که با برگزاری جلسات با همگنی، نظارت و پشتیبانی های علمی - اجرایی و ارائه دیدگاه های مشورتی، در انجام هر چه بهترین کار تحقیقی کمک شایانی نموده اند، قدر دانی و سپاسگزاری نمایم.

غلامحسین شافعی

رئیس اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

مقدمه

در جوامع امروزی سه رکن اصلی برای کارکرد مطلوب نظام سیاسی و اقتصادی عبارتند از دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران به عنوان یک تشکل صنفی تلاش می‌کند، به مثابه پارلمان بخش خصوصی، فارغ از گرایش‌های سیاسی، با دولت تعامل سازنده داشته باشد. مشورت و تبادل نظر میان دولت و بخش خصوصی قطعاً در جهت اصلاح سیاست‌های اقتصادی و بهبود محیط کسب و کار مفید خواهد بود.

حال که کابینه دولت جدید شکل گرفته و این دولت گام در راه پر پیچ و خم و ناهموار اصلاحات اقتصادی نهاده است، فرصت را مغتنم شمرده و رؤس نظرات اتاق ایران را در حوزه سیاست‌های اقتصادی و تدابیر لازم برای حل عاجلترین مسائل تولید در کشور به استحضار دولت خدمتگذار می‌رسانیم. امید داریم که این نظرات در تنظیم برنامه کار دولت مورد توجه قرار گیرد.

امروزه وخامت اوضاع اقتصادی کشور در پی سیاست‌های نادرست دولت قبلی و تشدید تحریم‌های اقتصادی و مالی کشورهای صنعتی بر کسی پوشیده نیست. واقعیت این است که در دوره رونق نفتی سالهای ۱۳۸۴-۱۳۹۰، دولت وقت دچار این وسوسه شد که با تزریق دلارهای نفتی به اقتصاد کشور، مسائل مبرم اقتصادی همچون بیکاری، فقر و از رشد ماندگی را یکباره حل کند. اما بی تدبیری در اداره امور اقتصادی کشور نه تنها موجب اتلاف منابع در مقیاس بی سابقه گردید، بلکه اقتصاد ایران را قبل از آغاز دور جدید تحریم‌های اقتصادی و مالی غرب در وضعیت رکود تورمی گرفتار کرد. در واقع حتی قبل از تشدید تحریم‌ها، کاهش نرخ حقیقی ارز همراه با سیاست درهای باز، توان رقابتی تولید کنندگان داخلی را زایل کرده و بسیاری از واحدهای تولیدی را به آستانه ورشکستگی کشانده بود.

تشدید تحریم‌های نفتی و مالی غرب به ویژه از تیر ماه سال ۱۳۹۱، وضعیت بحرانی کشور را تشدید کرد. بدین معنی که با تحریم خرید نفت ایران و خروج شرکت‌های نفتی خارجی از کشور، تولید و صادرات نفتی به شدت کاهش یافت. کاهش عایدات ارزی کشور از محل صادرات نفت همراه با اختلال در نظام پرداخت-های بین‌المللی، انتظارات تورمی را در کشور دامن زد. این وضعیت همراه با عرضه بی رویه نقدینگی موجب تشدید تورم و تنزل بی سابقه ارزش پول ملی گردید.

در این میان تولید کنندگان داخلی با توجه به افزایش شدید هزینه‌های تولید، کمبود نهاده‌های وارداتی و مضیقه مالی، ناگزیر به کاهش نرخ استفاده از ظرفیت‌های تولید و سرمایه‌گذاری شدند. در دوره ۱۳۹۲-۱۳۸۴ تولید کنندگان و بازرگانان کشور بطور هم‌زمان در جبهه‌های مختلف درگیر مسائل حادی بوده‌اند. در آینده نیز بقا و رشد بخش خصوصی، بستگی تام به حل این مسائل دارد:

یکم: رقابت با تولید کنندگان خارجی در بازارهای خارجی و داخلی. سرنوشت این رقابت بستگی

به نحوه تعیین نرخ حقیقی ارز، حمایت‌های تعرفه‌ای، یارانه‌ها و مالیات‌های بخش‌های تولیدی دارد،

دوم: رقابت نابرابر با شرکت‌های دولتی و شبه دولتی داخلی در زمینه شرکت در مناقصه‌های

بزرگ نفتی و غیر نفتی، واگذاری سهام شرکتهای دولتی به بخش خصوصی و نظام انگیزشی تبعیض

آمیزی که دولت در قبال بخش خصوصی و شرکتهای دولتی و شبه دولتی اتخاذ کرده است،

سوم: افزایش هزینه ها و ریسک های بخش خصوصی بر اثر نامساعد بودن محیط کسب و کار در کشور و سیر قهقرایی آن،

چهارم: مداخلات زیانبار و بی ضابطه دولت در نظام تخصیص تسهیلات بانکی، تعیین قیمت محصولات برخی از کالاها و خدمات و واردات بی رویه برخی از کالاها که در داخل به وفور تولید می شود (از آن جمله است واردات شکر و محصولات باغی)،

پنجم: بی ثباتی اقتصاد کلان که با تورم و رکود اقتصادی، کسری مزمن بودجه دولت و کسری موازنه بازرگانی خارجی مشخص می شود. بی ثباتی اقتصاد کلان، نظام قیمتها و ساز و کار تخصیص بهینه منابع را در اقتصاد مختل می سازد و ریسک فعالیتهای اقتصادی را افزایش می دهد.

در این گزارش تلاش شده است ضمن تحلیل مسائل اقتصادی کشور و بخش خصوصی، پیشنهادات مشخصی در جهت برون رفت از این وضعیت دشوار به دولت تدبیر و امید ارائه شود. پیشنهاد می شود محورهای اصلی این گزارش در جلسات منظم شورای گفت و گو و در حضور دولتمردان و نمایندگان بخش خصوصی به بحث گذاشته شود و در هر مورد تصمیمات مقتضی اتخاذ گردد. اطمینان دارد تعامل سازنده دولت و تشکلهای بخش خصوصی ثمرات ارزشمندی برای جامعه و اقتصاد کشور در بر خواهد داشت.

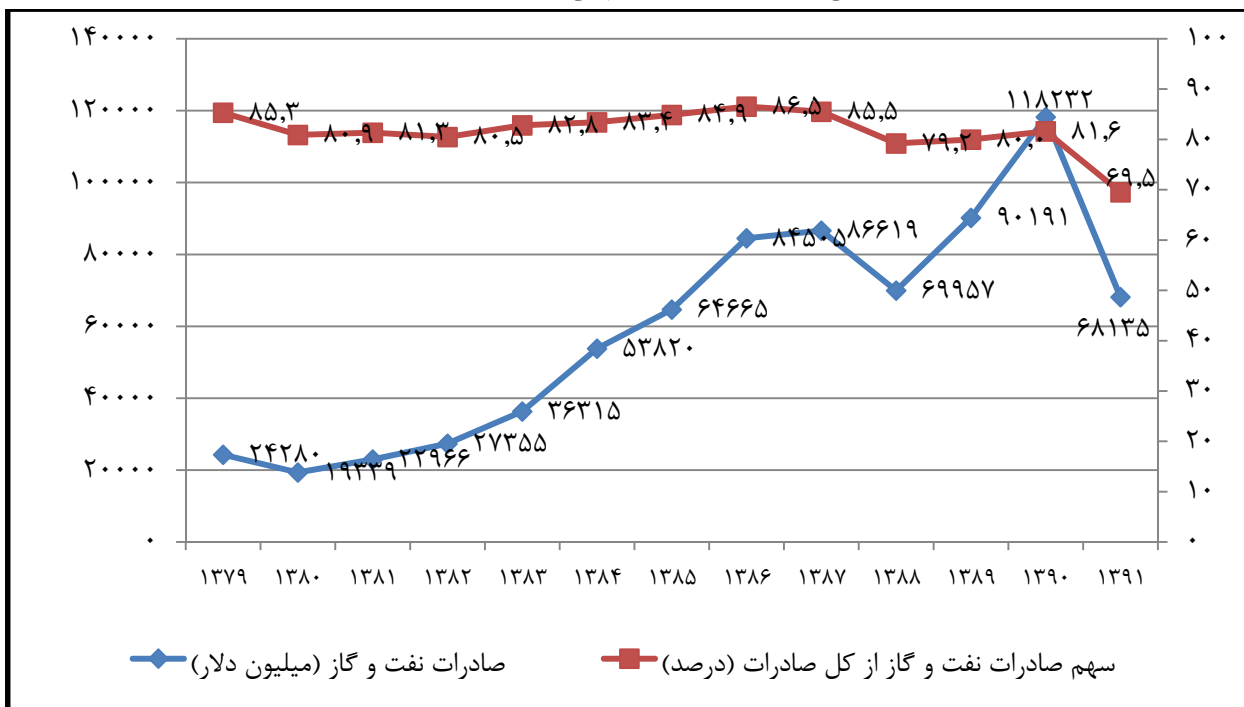
۱. ساختار نفتی اقتصاد ایران و وابستگی رشد اقتصادی کشور به نفت

تحریم نفت ایران یکی از محوری‌ترین اجزای تحریم‌های کشورهای صنعتی غرب محسوب می‌شود. در واقع این کشورها با شناخت دقیقی که از وابستگی اقتصادی ایران به نفت دارند، دست به این اقدام زده‌اند. متأسفانه به رغم تلاشهایی که در دوره بعد از انقلاب اسلامی در راستای کاهش وابستگی کشور به نفت به عمل آمده است، در این زمینه موفقیت‌نمایی بدست نیاورده‌ایم. رونق نفتی دهه ۱۳۸۰ نیز وابستگی ایران را به نفت عمیق‌تر کرده و آسیب‌پذیری اقتصاد کشور را دوچندان نموده است.

ویژگی‌های ساختاری اقتصاد ایران سبب وابستگی سیاست‌های پولی بانک مرکزی به سیاست‌های مالی دولت می‌شود. در دوره ۱۳۷۹-۱۳۹۰ بین ۸۰ تا ۸۵ درصد عایدات ارزی کشور از محل عایدات حاصل از صدور نفت خام و گاز تأمین شده است^۱ (نمودار ۱) و در دوره ۱۳۸۱-۱۳۸۹ بیش از ۵۰ درصد درآمدهای دولت از همین محل تأمین شده است^۲.

با تشدید تحریم‌های بین‌المللی در سال ۱۳۹۱، صادرات نفت ایران به شدت کاهش یافت به نحوی که در سال ۱۳۹۱، سهم صادرات نفت و گاز از کل صادرات کالایی کشور به میزان ۱۲٫۱ درصد کاهش یافته است.

نمودار ۱: ارزش صادرات نفت و سهم آن در صادرات کالای کشور

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی ایران (برای سال‌های مختلف)

رشد اقتصاد کشور در دراز مدت (جدول ۱) گویای نکات مهمی است:

^۱ - مستخرج از نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

^۲ - پيله فروش، میثم (۱۳۹۱).

- ✓ میانگین نرخ رشد اقتصاد کشور در دوره قبل از انقلاب به مراتب بیش از دوران بعد از انقلاب بوده است.
- ✓ در دوران ۸ ساله جنگ تحمیلی، اقتصاد ایران، رشد منفی اقتصادی را تجربه کرد.
- ✓ در برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی، به دلیل استفاده از ظرفیتهای بلا استفاده تولید و پایان یافتن طرحهای عمرانی نیمه تمام و تلاش دولت برای بازسازی بعد از جنگ، رشد اقتصادی کشور رضایت بخش بود.
- ✓ در برنامه دوم به واسطه بار گران بدهی های خارجی و شوک منفی نفتی، عملکرد اقتصاد کشور ضعیف بود.
- ✓ عملکرد اقتصاد کشور در دوران برنامه های سوم و چهارم نشان می دهد که در ظرف یک دهه اقتصاد ایران میانگین رشد بالاتر از ۵ درصد در سال را تجربه کرده است.
- ✓ با آن که آغاز رکود اقتصادی قبل از دوره تشدید تحریم های اقتصادی در کشور مشهود بود، اما در سال ۱۳۹۱ با تشدید تحریم ها خود را به صورت رشد منفی نشان داد.

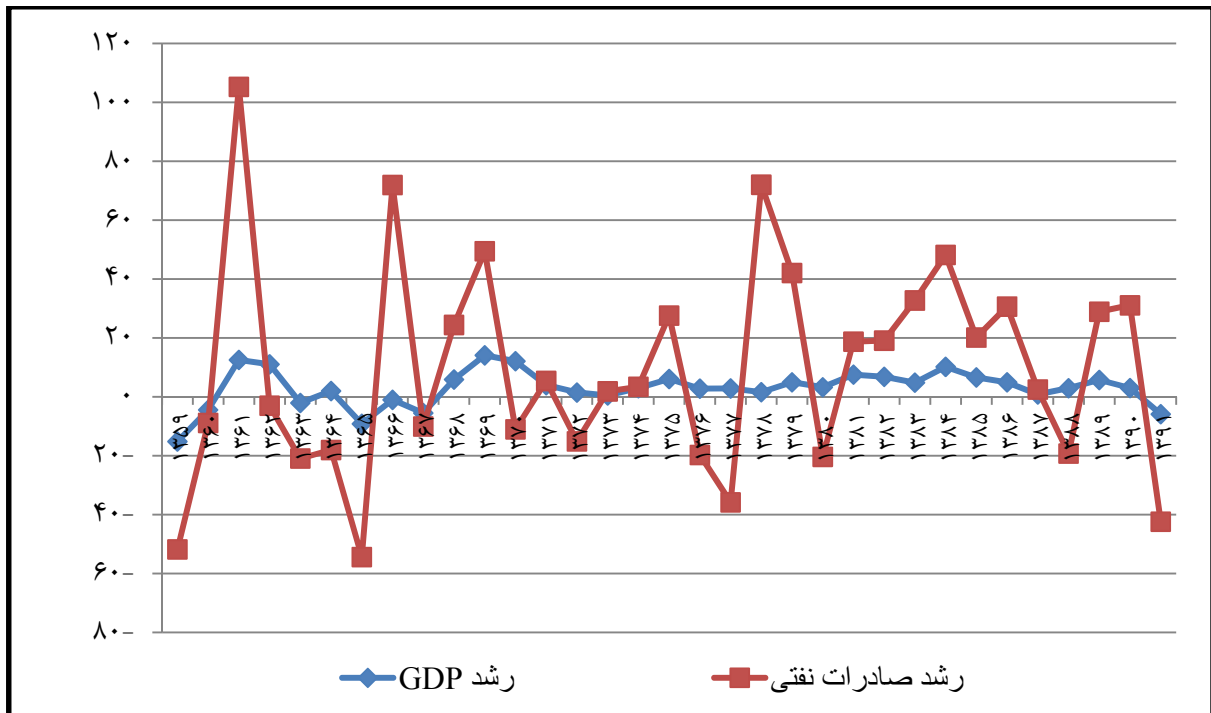
جدول ۱: رشد دراز مدت اقتصاد ایران

سال ها	میانگین	انحراف معیار	توضیح
۱۳۳۹ - ۵۱	۱۰,۶	۳,۵	قبل از شوک نفتی
۱۳۵۲ - ۵۷	۸,۰	۷,۶	بعد از شوک نفتی
۱۳۳۹ - ۵۷	۹,۰	۶,۲	قبل از انقلاب
۱۳۵۸ - ۶۷	-۱,۳	۸,۹	دوران جنگ
۱۳۶۷ - ۷۲	۷,۵	۵,۴	برنامه اول
۱۳۷۳ - ۷۸	۲,۸	۱,۹	برنامه دوم
۱۳۷۹ - ۸۳	۵,۴	۱,۷	برنامه سوم
۱۳۸۴ - ۸۸	۵,۱	۳,۶	برنامه چهارم
۱۳۸۹	۵,۸	---	---
۱۳۹۰	۳,۰	---	---
۱۳۹۱	-۵,۴		تشدید تحریم ها
۱۳۵۸ - ۹۱	۲,۸	۶,۲	بعد از انقلاب
۱۳۳۹ - ۹۱	۵,۹	۶,۸	کل دوره

مأخذ: محاسبات تحقیق

در نمودار (۲)، همسویی رشد اقتصادی و نوسانات عایدات ارزی نفت به وضوح عیان است. برای اثبات این موضوع در جدول (۲) دوره های رونق و رکود را از یکدیگر تفکیک کرده ایم.

نمودار ۲: رشد اقتصادی و رشد ارزش صادرات نفت (درصد)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی ایران (برای سال های مختلف)

همانطور که در جدول (۲) مشاهده می‌شود، در دوره های رونق اقتصادی، رشد درآمدهای ناشی از صادرات نفتی در خور توجه بوده است. اما دوره های رکود و رشد اندک اقتصادی با کاهش عایدات نفتی کشور هم-زمان بوده است.

جدول ۲: رشد اقتصادی و رشد صادرات نفت (درصد)

رشد صادرات نفتی	رشد GDP بدون نفت	رشد GDP	
دوره های رونق			
۵۱٫۲	۸٫۲	۱۱٫۸	۱۳۶۱-۶۲
۲۱	۱۰٫۲	۱۰٫۷	۱۳۶۸-۷۰
۲۷٫۶	۷٫۱	۶٫۱	۱۳۷۵
۱۹٫۶	۵٫۵۷	۵٫۲	۱۳۷۹-۹۰
دوره های رکود			
-۹٫۹	-۰٫۹	-۷٫۸	۱۳۵۷-۶۰
-۳۱٫۱	-۱٫۷	-۳٫۱	۱۳۶۳-۶۵
-۱۰٫۱	-۷٫۸	-۵٫۵	۱۳۶۷
-۶٫۶	۱٫۳	۱	۱۳۷۲-۷۳
-۲۷٫۸	۳٫۶	۲٫۸	۱۳۷۶-۷۷

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی ایران (برای سال های مختلف)

ضرایب همبستگی میان رشد اقتصادی و رشد ارزش صادرات نفت کشور که در جدول (۳) درج شده، گویای این نکته است که در ادوار مختلف بجز در دوره برنامه سوم بعد از انقلاب میان این دو متغیر ضریب همبستگی مثبت وجود داشته است. ضریب همبستگی منفی دوره برنامه سوم را می توان به تشکیل حساب ذخیره ارزی و منفک نمودن بخشی از عایدات نفتی از بودجه عمومی دولت نسبت داد.

جدول ۳: ضریب همبستگی بین رشد اقتصادی و رشد صادرات نفت

توضیح	ضریب همبستگی	
قبل از انقلاب		
سال های رونق نفتی دهه ۵۰	+۰,۷۷	۱۳۵۲-۵۶
قبل از انقلاب	+۰,۳۱	۱۳۴۰-۵۷
بعد از انقلاب		
سال های جنگ	+۰,۶۴	۱۳۵۹-۶۷
برنامه اول	+۰,۶۱	۱۳۶۸-۷۲
برنامه دوم	+۰,۵۰	۱۳۷۳-۷۸
برنامه سوم	-۰,۸۸	۱۳۷۹-۸۳
برنامه چهارم	.۸۱+	۱۳۸۴-۸۸

مأخذ: محاسبات تحقیق

رابطه مثبت میان عایدات ارزی حاصل از صادرات نفت و رشد اقتصادی بر این نکته دلالت دارد که هر گونه اختلال در صادرات نفت و یا کاهش قیمت جهانی نفت می تواند بر اقتصاد ایران تاثیر مخرب بر جای بگذارد.

۲. تحریم های بین‌المللی و پیامدهای اقتصادی آن

در این قسمت ابتدا شرح مختصری از تحول تحریم‌های بین‌المللی ارائه خواهد شد. سپس ساز و کار تاثیر تحریم‌ها بر اقتصاد ایران اجمالا تشریح می‌شود. در پی آن، اثرات مستقیم و غیر مستقیم تحریم‌ها بر اقتصاد کشور توضیح داده خواهد شد.

۲.۱. تشدید تحریم های اقتصادی علیه ایران

بعد از انقلاب اسلامی و به دنبال تسخیر سفارت امریکا در تهران، تحریم های دولت امریکا علیه ایران آغاز شد. این تحریم ها در سال ۱۹۹۵ به شرکتهای طرف معامله با ایران تعمیم یافت. در سال ۲۰۰۶ شورای امنیت سازمان ملل با تصویب قطعنامه شماره ۱۶۹۶، تحریم هایی را در واکنش به خودداری ایران از توقف برنامه غنی سازی هسته ای خود وضع کرد. از آن پس ۳ قطعنامه دیگر در راستای تشدید تحریم ها علیه ایران در شورای امنیت به تصویب رسید.

ایالات متحده و متحدان آن از سال ۲۰۱۱ در واکنش به برنامه هسته ای ایران، تحریم های اقتصادی و مالی خود را تشدید کردند. ایالات متحده در دسامبر ۲۰۱۱، تحریم بانک هایی را که در فرایند تسویه مبادلات نفتی ایران با بانک مرکزی جمهوری اسلامی همکاری می کردند، آغاز کرد. به موجب بند ۱۲۴۵ قانون دفاع ملی که در سال ۲۰۱۲ به تصویب رسید، کشورهایی که از ایران نفت خام وارد می کردند تنها تا زمانی مجاز به این کار بودند که حجم خریدهای نفتی خود از ایران را به میزان درخور توجهی کاهش می دادند.

در جولای سال ۲۰۱۲ اتحادیه اروپا تحریم های نفتی فوق را با تحریم خرید نفت ایران تشدید کرد. علاوه بر این، اتحادیه اروپا شرکتهای بیمه اروپایی را از بیمه کردن نفتکش هایی که حامل نفت ایران بودند منع کرد. با توجه به سلطه اروپا بر بازار بیمه حمل و نقل دریایی، این اقدام ضربه مهلکی بر صادرات نفت کشور وارد کرد. با تدابیر فوق درآمدهای ارزی ایران از محل صادرات نفت خام از حدود ۸ میلیارد دلار در ماه در فصل اول سال ۲۰۱۱ به ۳,۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۳ کاهش یافت. صادرات نفت ایران که در اواخر سال ۲۰۱۱ ۲,۵ میلیون بشکه در روز بود، به حدود ۱ میلیون بشکه در روز تنزل یافت.

ایران برای پرهیز از بحران تراز پرداختها به خرید طلا در بازارهای بین‌المللی روی آورد و در ازای صادرات نفت خود توانست از ماه مارس سال ۲۰۱۲ تا جولای ۲۰۱۳، معادل ۱۴ میلیارد دلار طلا از بازار جهانی خریداری کند. در ژانویه ۲۰۱۳ تحریم های امریکا شامل معاملات فلزات گرانبها نیز شد. هر چند بواسطه تحریم های کنگره امریکا معاملات طلا کاهش یافت، ایران توانست در فاصله زمانی ژانویه تا جولای ۲۰۱۳ حدود ۲,۵ میلیارد دلار طلا از ترکیه خریداری کند.

از ۶ فوریه سال ۲۰۱۳ کشورهایی که مجاز به خریداری نفت ایران بودند از جمله ترکیه، هند، چین، ژاپن و کره جنوبی در پرداخت بهای نفت ایران با محدودیت جدیدی مواجه شدند. ایران بجای دریافت پول صادرات نفتی خود از این کشورها، تنها مجاز شد آن دسته از کالاهایی را که مشمول تحریم نمی شوند از این کشورها وارد کند. بدین ترتیب بخشی از درآمدهای نفتی ایران عملاً در نزد این کشورها بلوکه شد. آمارهای دولت امریکا گویای آن است که در سه ماهه اول سال ۲۰۱۳ از ۳,۴ میلیارد دلار درآمد نفتی ایران در هر

ماه، ایران توانسته است فقط معادل ۱,۹ میلیارد دلار کالا از کشورهای طرف معامله خود وارد کند و ۱,۵ میلیارد دلار آن در حسابهای بانکی کشورهای وارد کننده نفت از ایران انباشته شده است.

برای اعمال فشار بیشتر به ایران، مجلس نمایندگان امریکا قانون بازدارنده ایران از دستیابی به سلاح اتمی را به تصویب رساند که در صورت تصویب آن در مجلس سنا، صادرات نفت ایران بازهم محدودتر خواهد شد. انتظار می‌رفت این قانون تا اواخر پاییز ۲۰۱۳ از تصویب مجلس سنا بگذرد، اما آخرین اخبار گویای آن است که مجلس سنا تصویب این قانون را تا مشخص شدن نتایج مذاکرات جاری اتمی میان ایران و ۵+۱ به تاخیر انداخته است.^۳

بر اثر تشدید تحریم‌های تجاری و مالی کشورهای صنعتی، وضعیت ریسک کشوری ایران وخیم‌تر شده است (جدول ۴).

جدول ۴: تغییر امتیازات ریسک کشوری ایران از ماه مارس ۲۰۱۱ تا ژوئن ۲۰۱۳

شرح	متوسط MENA	الجزیره	مصر	ایران	عراق	اردن	لیبی	ترکیه
شاخص ریسک کشوری (ظرفیت بیرونی و نهادها)	۰,۲	۰,۲	-۰,۵	۰,۲	۳	-۱,۱	۰,۷	-۰,۶
۱- ظرفیت سازگاری با عوامل بیرونی	۰,۳	۰,۸	-۱,۲	۱,۱	۲,۷	-۲,۷	۱,۸	-۰,۶
ساز و کار نرخ ارز	۰,۳	۰	-۳	۲	-۲	۰	۰	۳
رشد بهره‌وری نیروی کار	-۰,۱	-۰,۲	-۲,۲	-۳,۱	۲	-۳,۶	۷,۵	۰,۷
بدهی خارجی	-۰,۳	۰,۴	-۰,۸	۰		-۲,۴		۰,۴
حاشیه امن ذخایر	-۰,۵	۰	-۳	-۲,۲	N/A	-۳,۹	N/A	-۰,۶
نسبت ذخایر به واردات	-۱,۴	۰	-۶	-۴,۴		-۲,۲		-۰,۷
حساب جاری	۰,۳	۳,۳	-۰,۱	۰	۴,۷	-۶,۳	۰	-۱
آسیب‌پذیری تجاری	۰,۲	۰,۲	۰,۲	۰,۱	۰	۰,۵	۰,۵	-۰,۱
۲- دوام‌پذیری نهادی	۰,۱	-۰,۳	۰,۱	-۰,۷	۳,۳	۰,۴	-۰,۴	-۰,۶
سیاست مالی	-۰,۵	-۰,۶	-۰,۷	-۳,۵	۱۰	-۲,۲	۰	۰,۳
کسری مالی	-۱,۱	-۱,۱	۰	-۶,۹	۱۰	-۲,۳	۰	۰,۲
بخش بانکی	-۰,۶	-۲,۱	۰,۲	-۱,۳	۱,۸	۱,۲	-۰,۱	-۱,۶
کفایت سرمایه	۰,۴	۰	۰	-۰,۹		۰	۰	۰
نسبت وام به سپرده	-۰,۶	۰	۰	-۴,۳	۰,۹	۰	-۰,۱	-۳,۱
درجه موثر بودن دولت	-۰,۲	۰	-۰,۹	۰	۰,۱	-۰,۳	-۰,۴	۰
کنترل فساد	-۰,۳	۰	-۱,۲	-۰,۵	۰,۴	-۰,۶	-۰,۳	۰
۳- پتانسیل رشد در میان مدت	۰,۲	-۰,۳	۰,۱	۰	۰,۱	۰,۱	۱,۱	۰,۳
عوامل جمعیتی	-۰,۱	-۰,۴	-۰,۱	-۰,۱	۰,۱	-۰,۱	۰,۶	۰

^۳ -Roubini Global Economics, october ۲۰۱۳, When Will Iran Run Out of Money?

ترکیه	لیبی	اردن	عراق	ایران	مصر	الجزیره	متوسط MENA	شرح
۰,۷	۷,۵	-۳,۶	۲	-۳,۱	-۲,۲	-۰,۲	-۰,۱	رشد بهره‌وری نیروی کار
۰,۶	۱,۲	۰,۷	۰,۳	۰,۸	۱,۷	۱,۱	۰,۷	زیرساخت‌ها
۰,۳	۰	۰,۲	۰,۲	-۰,۳	-۰,۸	-۰,۱	-۰,۲	محیط کسب و کار

RGE Country Insights

۲.۲. ساز و کار تأثیر تحریم‌ها بر اقتصاد ملی

تحریم‌های اقتصادی غرب به طور مستقیم و غیر مستقیم بر سطح فعالیت‌های اقتصادی و تورم تأثیر می‌گذارد. تأثیر مستقیم تحریم‌ها موجب کاهش تولید نفت در اقتصاد کشور می‌شود. از آنجا که نفت سهم بالایی در تولید ناخالص داخلی دارد، این امر موجب کاهش در خور توجه رشد اقتصادی در کشور می‌گردد. اما اثرات غیر مستقیم تحریم‌ها بر اقتصاد ملی پیچیده‌تر است. تحریم‌ها از سه مجرای زیر اقتصاد ملی را به طور غیر مستقیم تحت تأثیر قرار می‌دهد:

۱. از مجرای نرخ ارز و تجارت خارجی

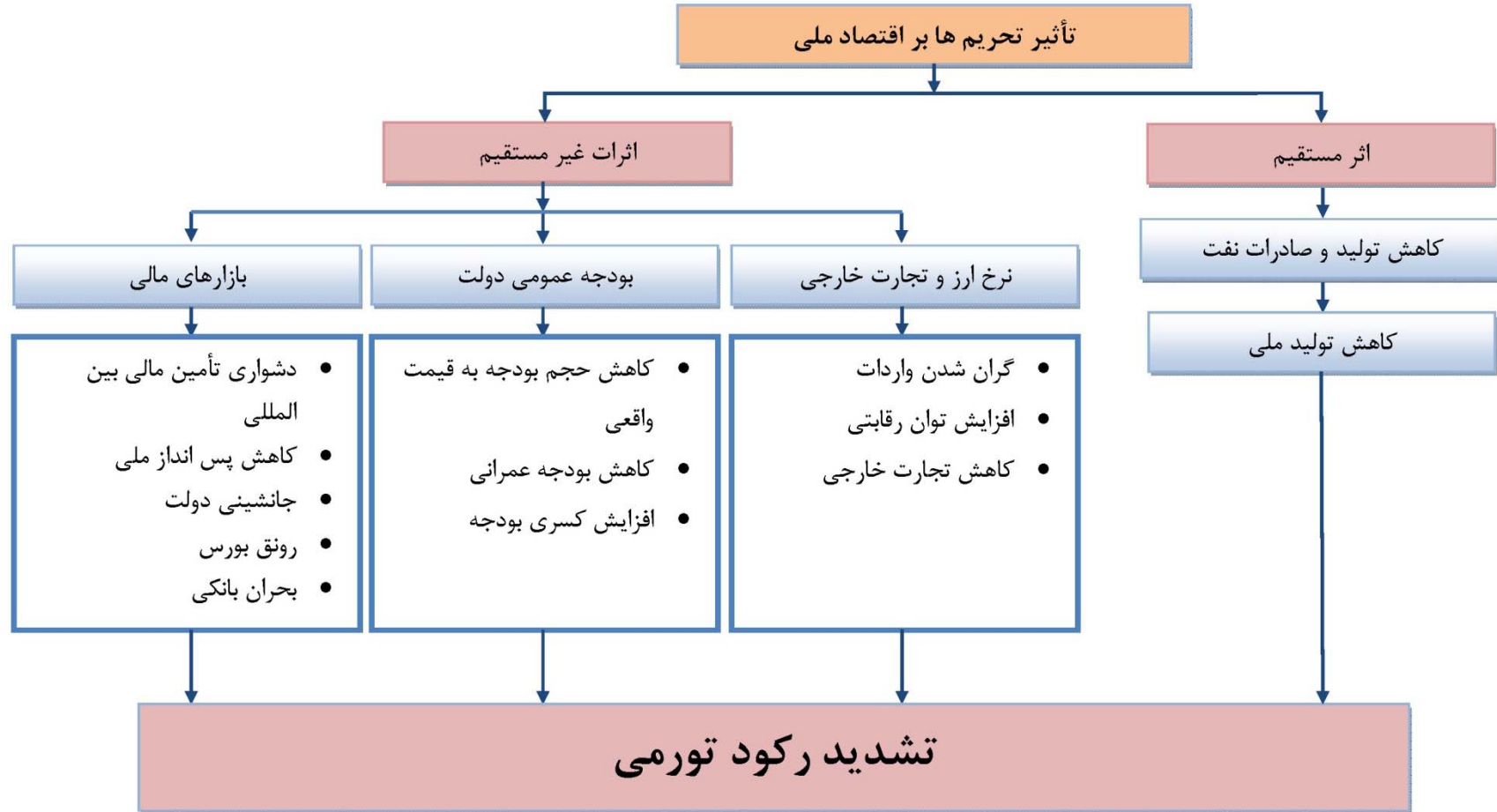
۲. از مجرای بودجه عمومی دولت و شرکت‌های دولتی

۳. از مجرای بازارهای مالی

مجموعه این اثرات در نمودار (۳) به صورت شماتیک نمایش داده شده است. در قسمت‌های بعدی گزارش تلاش خواهد شد ساز و کار تأثیر تحریم‌ها از مجاری فوق به تفصیل مورد ارزیابی قرار گیرد.

نمودار ۳: اثرات مستقیم و غیر مستقیم تحریم ها بر اقتصاد ملی

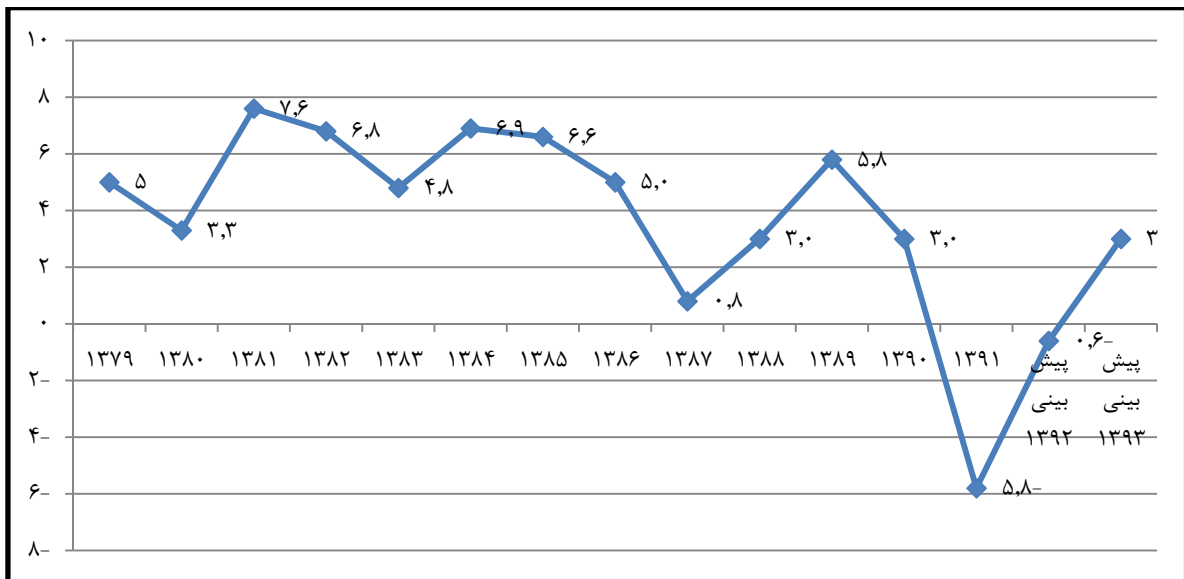
۳.۲. تأثیر تحریم ها بر تولید ملی و تورم

مجموعه اثرات مستقیم و غیر مستقیم تحریم ها به صورت کاهش نرخ رشد اقتصادی و افزایش سطح عمومی قیمت ها یعنی رکود تورمی ظاهر می شود. در این قسمت شواهد آماری موجود در این زمینه ارایه خواهد شد. گفتنی است که حتی قبل از تشدید تحریم ها، به دلیل تزریق بی رویه درآمدهای نفتی به اقتصاد ملی، اقتصاد کشور با معضل رکود تورمی مواجه بود، اما تحریم ها مزید بر علت شد و آن را تعمیق بخشید.

۳.۲.۱. تأثیر تحریم ها بر تولید ملی

تزریق بی رویه عایدات نفتی به اقتصاد کشور در دوره ۱۳۹۰-۱۳۸۴ بعد از یک دوره رونق اقتصادی منجر به پیدایش علائم بیماری هلندی در اقتصاد شد. به همین دلیل در سالهای ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ و ۱۳۹۰ اقتصاد ایران نرخهای رشد پایینی را تجربه کرد. اما تشدید تحریمها موجب شد که نرخ رشد اقتصادی کشور در سال ۱۳۹۱ برای اولین بار در دهه اخیر منفی شود و به منهای ۵٫۸ درصد کاهش یابد. تخمین بانک مرکزی نشان می دهد که انتظار می رود عملکرد اقتصاد کشور در سال ۱۳۹۲ نیز به رشد منفی (منهای ۰٫۶ درصد) بیانجامد.

نمودار ۴: نرخ رشد اقتصادی کشور (درصد)

توضیح: رشد اقتصادی کشور بر اساس آمار تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه محاسبه شده است.

مأخذ: حساب های ملی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

پیش بینی سال های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ از مصاحبه مدیر کل اقتصادی بانک مرکزی ایران.

جدول (۵) رشد بخش های اقتصادی کشور را نشان می دهد. همانطور که مشاهده می شود در سال ۱۳۹۱ به استثنای بخش کشاورزی، سایر بخش های اصلی اقتصاد کشور با نرخ رشد منفی مواجه بوده اند. در واقع گروه نفت بیشترین آسیب را از تحریم دیده است و تولید این بخش با رشد منفی بالایی مواجه گردیده است. بعد از نفت، گروه صنایع و معادن بیشترین لطمه را از تحریم های اقتصادی بخود دیده است.

جدول ۵: رشد تولید ناخالص داخلی بر حسب فعالیت های اقتصادی به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ (درصد)

۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	فعالیت های عمده
۶,۳	۴,۸	۸,۸	گروه کشاورزی
-۳۴,۱	۱,۳	۱,۹	گروه نفت
-۱۲,۴	۳,۳	۹,۳	گروه صنایع و معادن
-۰,۴	۲,۴	۴,۰	گروه خدمات
-۵,۸	۳,۰	۵,۸	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه
-۳,۱	۳,۲	۶,۱	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه (بدون نفت)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

همانطور که جدول (۶) نشان می دهد، کاهش تولید در گروه نفت و گروه صنایع و معادن اصلی ترین نقش را در کاهش رشد اقتصادی کشور در سال ۱۳۹۱ بر عهده داشته اند.

جدول ۶: سهم فعالیت های اقتصادی در رشد تولید ناخالص داخلی (درصد)

۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	فعالیت های عمده
۰,۸	۰,۶	۱,۱	گروه کشاورزی
-۳,۰	۰,۱	۰,۲	گروه نفت
-۳,۴	۰,۹	۲,۵	گروه صنایع و معادن
-۰,۲	۱,۳	۲,۱	گروه خدمات
-۵,۸	۳,۰	۵,۸	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

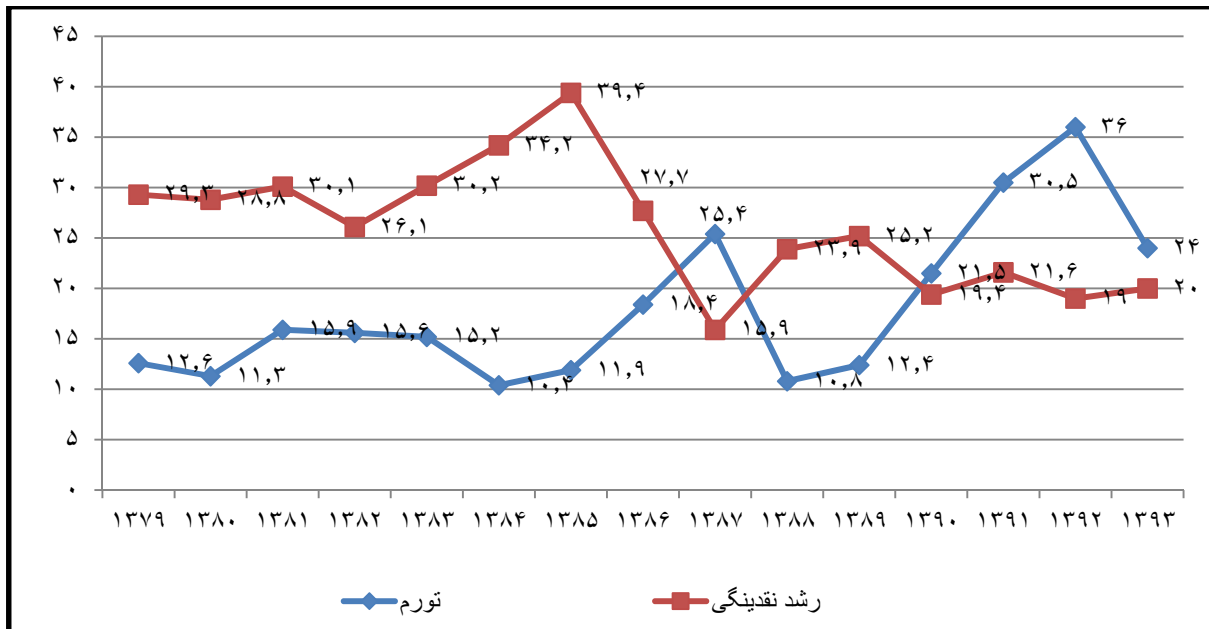
پیش بینی بانک مرکزی برای سال ۱۳۹۳ گویای آن است که انتظار می رود نرخ رشد اقتصادی کشور به ۳ درصد برسد (نمودار ۴). اما اگر این پیش بینی خوشبینانه تحقق یابد در سال ۱۳۹۳ سطح تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت همچنان از سطح تولید کشور در سال ۱۳۹۰ پایین تر خواهد بود. بدیهی است تاثیر رشدهای منفی و پایین بر بازار کار کشور مخرب خواهد بود و انتظار می رود نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۲ افزایش یابد.

صندوق بین المللی پول در گزارش خود تحت عنوان "چشم انداز اقتصاد جهان" که در اکتبر ۲۰۱۳ (مهر ماه ۱۳۹۲) منتشر شد، رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۱۳ (دیماه ۱۳۹۱ تا آذر ۱۳۹۲) را ۱,۵- درصد پیش بینی کرده است. پیش بینی صندوق در مورد رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۱۴ (دیماه ۱۳۹۲ تا آذر ۱۳۹۳) ۱,۳ درصد است.

۲.۳.۲. اثر تحریم ها بر تورم

نرخ تورم که در سال ۱۳۸۴ به کمترین مقدار خود رسیده بود، در دوره سه ساله بعد به دلیل افزایش سریع نقدینگی در اقتصاد کشور سیر صعودی پیمود. سیاست دولت های نهم و دهم برای کنترل نرخ تورم داخلی در استفاده از لنگر اسمی نرخ ارز و باز کردن درهای تجارت خارجی به روی واردات خلاصه می شد. هر چند در سالهای ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ نرخ تورم کاهش یافت، اما از سال ۱۳۹۰ در پی اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها و سپس از سال ۱۳۹۱ به دنبال تشدید تحریم های اقتصادی سیر صعودی پیمود. تنزل نرخ ارز و محدودیت حجم واردات در سالهای ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ و رکود تولید در این دو سال نیز مزید بر علت شد و اقتصاد ایران در ۶ ماهه اول سال ۱۳۹۲ بالاترین نرخ تورم بعد از سال ۱۳۷۴ را تجربه کرد (نمودار ۵).

نمودار ۵: رشد نقدینگی و نرخ تورم در اقتصاد ایران (۱۳۷۹-۱۳۹۳)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

اظهارات معاون برنامه ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور

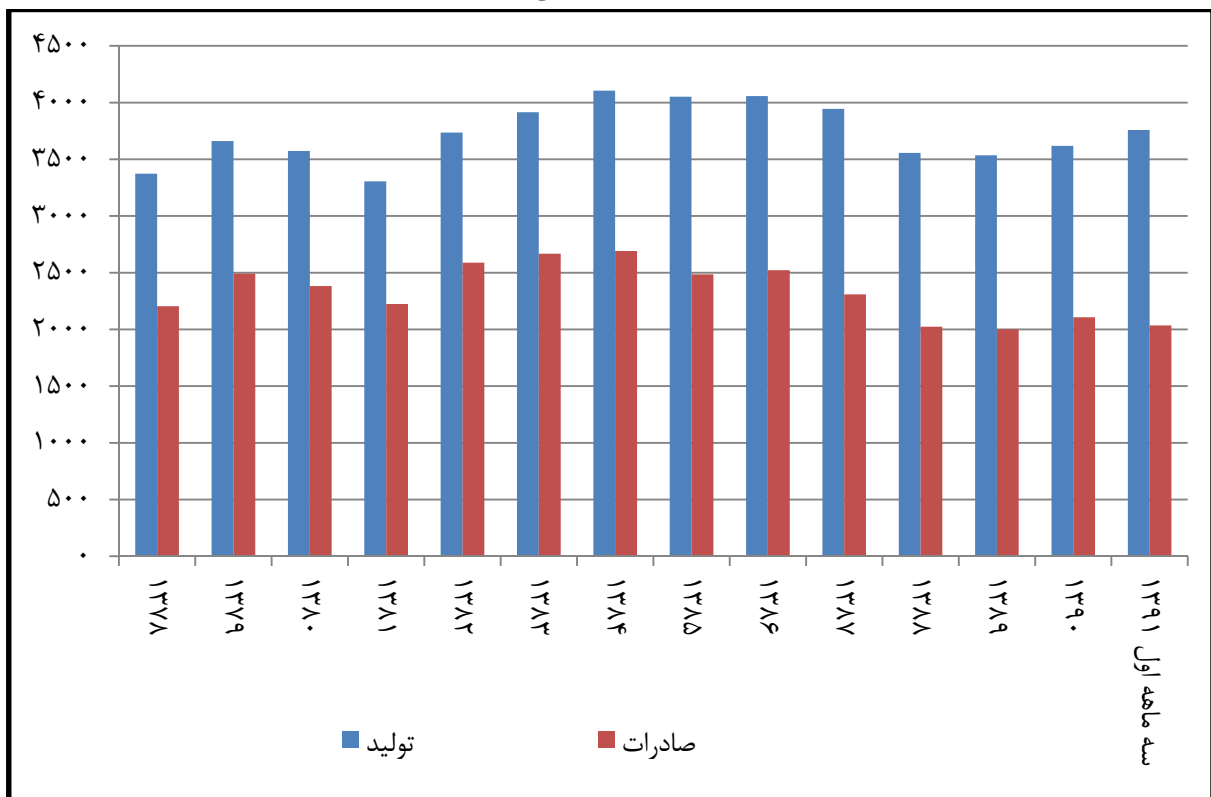
بنا بر اظهارات معاون برنامه ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور، نرخ رشد نقدینگی در سال های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ به ترتیب ۳۶ و ۲۰ درصد پیش بینی می شود. همچنین، بر همین اساس نرخ تورم برای این دو سال به ترتیب ۲۴ و ۱۹ درصد پیش بینی شده است.

۲.۴. اثرات مستقیم تحریم ها بر تولید و صادرات نفت کشور

تولید و صادرات نفت ایران از سال ۱۳۸۷ یعنی قبل از تشدید تحریم های غرب بواسطه سرمایه گذاری اندک در صنعت بالا دستی نفت و کاهش تزریق گاز به چاه های نفتی رو به کاهش گذاشته بود (نمودار ۶).

گزارش ماه اکتبر سال ۲۰۱۳ اوپک نشان می دهد که تولید نفت خام ایران از ۳۶۲۸ هزار بشکه در روز در سال ۲۰۱۱ به ۲۹۷۳ هزار بشکه در سال ۲۰۱۲ کاهش یافته است. میزان تولید ایران در سه ماهه سوم سال ۲۰۱۳ از این مقدار نیز کمتر شد و به ۲۶۸۹ هزار بشکه کاهش یافت. شواهد موجود گویای آن است که صادرات نفت ایران از تیر ماه سال ۱۳۹۱ بر اثر اجرایی شدن دور جدید تحریم ها رو به کاهش گذاشت. خبرگزاری رویتر در گزارش ۲۵ اکتبر خود اعلام کرده است که صادرات نفت خام ایران در ماه سپتامبر ۲۰۱۳ در حدود ۹۳۶ هزار بشکه در روز بوده که انتظار می رود در ماه اکتبر به ۷۱۹ هزار بشکه در روز تقلیل یابد. با این وضع در سال آینده انتظار نمی رود صادرات نفت ایران فراتر از یک میلیون بشکه در روز باشد.

نمودار ۶: تولید و صادرات نفت ایران (هزار بشکه در روز)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی ایران (برای سال های مختلف)

صندوق بین المللی پول وضعیت تولید نفت و گاز ایران را در دوره تشدید تحریم ها به شرح جدول زیر ارائه داده است.

جدول ۷: وضعیت تولید نفت و گاز ایران در سال های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ (میلیون بشکه در روز)

سال	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	
نفت	۲,۴	۲,۵	۲,۸	۳,۶	
گاز	۳,۲	۳,۲	۳,۲	۳,۱	

مأخذ: گزارش صندوق بین المللی پول

کاهش ارزش افزوده نفت و گاز به قیمت ثابت به میزان ۳۴,۱ درصد در سال ۱۳۹۱ (جدول ۵) موجب کاهش رشد اقتصادی کشور به میزان ۳ درصد در همان سال شده است (جدول ۶). در واقع این همان تأثیر مستقیم تحریم ها بر تولید ملی می باشد.

تا جایی که به قیمت های آینده بازار نفت مربوط می شود باید گفت، اداره اطلاعات انرژی آمریکا در گزارش چشم انداز کوتاه مدت انرژی که در جولای سال ۲۰۱۳ منتشر شد، بهای هر بشکه نفت خام برنت را در سال ۲۰۱۴ معادل ۱۰۰ دلار پیش بینی کرده است. سایت فوربس نیز در چند گزارش به قلم کارشناسان ارشد انرژی از افت بهای نفت خام در یک سال و نیم آینده خبر داده است. بر اساس این گزارشات، بهای سبد نفتی اوپک در سال ۲۰۱۴ بین ۹۴ تا ۹۸ دلار در هر بشکه خواهد بود. با این همه، وزیر نفت ایران اخیراً اظهار داشته مطالعات همه جانبه ما نشان می دهد که پیش بینی قیمت نفت ایران از قرار هر بشکه ۱۰۰ دلار در سال ۱۳۹۳ واقع بینانه است.

۵.۲. تأثیر تحریم ها بر نرخ ارز و تجارت خارجی

تحریم های اقتصادی علیه ایران شامل موارد متعدد زیر است:

- ✓ اعمال محدودیت برای صادرات نفت ایران
- ✓ مسدود کردن ذخائر خارجی بانک مرکزی ایران در نزد بانک های خارجی
- ✓ محدودیت نقل و انتقالات مالی در بازارهای مالی بین المللی از طریق ممنوعیت استفاده از سوئیفت و تحریم بانک های ایرانی
- ✓ محدودیت صدور برخی از اقلام کالاهای صادراتی ایران شامل محصولات پترو شیمی
- ✓ محدودیت واردات برخی از کالاها به ایران
- ✓ تحریم خطوط کشتیرانی
- ✓ تحریم بیمه های حمل و نقل دریایی

محدودیت های فوق موجب اختلالات جدی در تجارت خارجی ایران و مضیقه ارزی در کشور می شود. این وضعیت موجب کاهش حجم تجارت خارجی ایران در سال ۱۳۹۱ و نه ماهه اول سال ۱۳۹۲ گردیده است. همچنین جهش ناگهانی نرخ ارز در پی این تحریم ها در اقتصاد ایران بروز کرده است.

گرانی و کمبود واردات کالاهای مصرفی، واسطه ای و سرمایه ای موجب افزایش نرخ تورم داخلی، کاهش نرخ استفاده از ظرفیت های تولید و کاهش حجم سرمایه گذاری در بخش های صنعت، معدن و کشاورزی شده است.

۲.۵.۱. تأثیر تحریم‌ها بر نرخ ارز

در ایران به دلیل وابستگی شدید به درآمدهای ارزی حاصل از نفت و نوسانات بالای این درآمدها، پیوسته شاهد نوسانات شدید نرخ ارز بوده‌ایم. در دوره‌های رونق، تمایل دولت به استفاده از لنگر اسمی نرخ ارز به منظور مقابله با تورم موجب کاهش نرخ حقیقی ارز می‌شود. تنزل نرخ حقیقی ارز در دوره رونق نفتی ۹۰-۱۳۸۰ به وضوح مشهود بود. این امر موجب کاهش توان رقابتی تولید کنندگان داخلی در بازار ملی و جهانی شده است (نمودار ۷).

نرخ ارز مهمترین متغیر کلیدی اقتصاد بشمار می‌رود. نرخ اسمی ارز در وضعیت بی‌ثباتی اقتصاد کلان به ویژه تورم‌های مزمن به خصوص در وضعیتی که توام با عدم تعادل در موازنه بازرگانی خارجی و تراز پرداختها باشد، دستخوش تغییر می‌شود. هر چند کاهش نرخ اسمی ارز می‌تواند موجب بهبود رابطه مبادله کشور و توان رقابتی تولید کنندگان داخلی در بازارهای داخلی و خارجی شود، اما تورم و کاهش دستمزدهای واقعی ناشی از آن می‌تواند از نظر اجتماعی مشکل ساز شود.

در کشور ما نگهداشتن نرخ حقیقی ارز در سطح نسبتاً ثابت به دو دلیل دشوار بوده است:

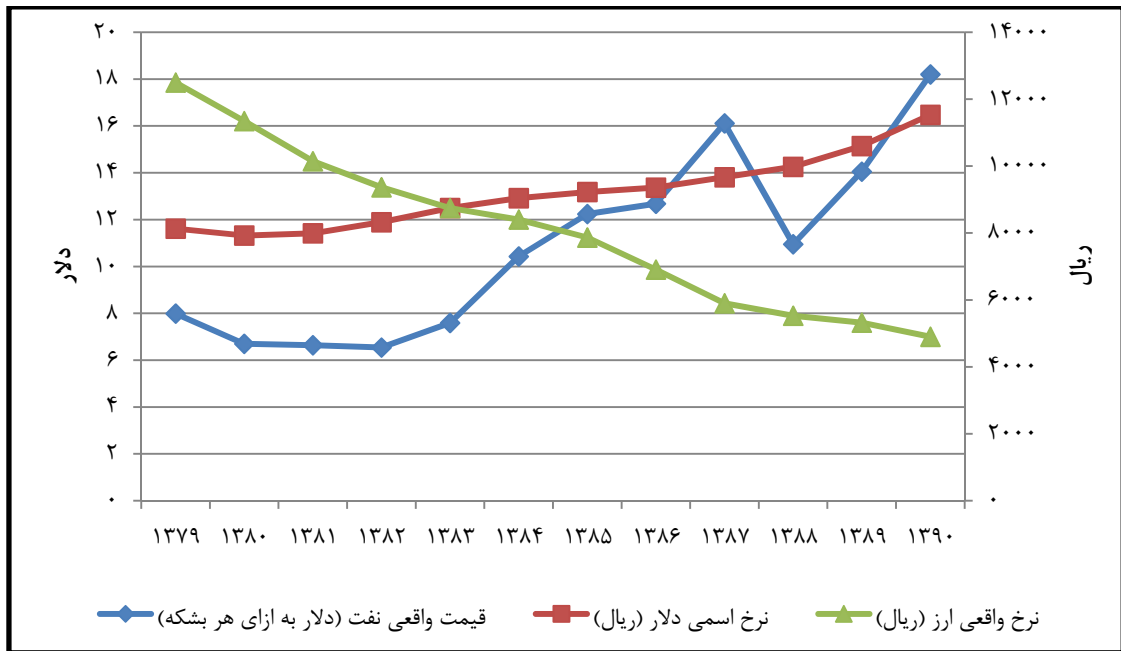
یکم- در دوره رونق نفتی، تزریق دلارهای نفتی به اقتصاد به معنای سیاست‌های مالی و پولی انبساطی است و موجب تحریک تقاضای کل می‌شود. دولت‌ها برای مقابله با تورم به اتخاذ سیاست درهای باز و حفظ نرخ اسمی ارز در سطح پایین روی می‌آورند. بدین ترتیب نرخ حقیقی ارز تنزل می‌یابد و توان رقابت کشور از دست می‌رود.

دوم- در دوره مزیقه ارزی مانند دوره جنگ هشت ساله (۱۳۶۷-۱۳۵۹)، دوره کاهش شدید قیمت نفت (۱۳۷۶-۱۳۷۹) و تشدید تحریم‌های اقتصادی (۱۳۹۲-۱۳۹۱)، نظام نرخ ارز شناور از کار می‌افتد و دولت‌ها به نظام چند نرخ ارز همراه با سهمیه بندی آن روی می‌آورند. هر چند تنزل ارزش پول ملی در این وضعیت به نفع صادر کنندگان است، اما به دلیل پیش‌بینی ناپذیری وضعیت‌های اضطراری، تولید کنندگان داخلی نمی‌توانند ریسک سرمایه‌گذاری برای توسعه صادرات را بپذیرند.

برای چاره‌جویی این مشکل در برنامه سوم اقدام به ایجاد حساب ذخیره ارزی شد. اما دولت وقت، به رغم رونق نفتی در برنامه چهارم به سرعت موجودی آن را به صفر رساند. در برنامه پنجم صندوق توسعه ملی ایجاد گردید، اما ترکیب هیئت مدیره صندوق و مصوبات مجلس در قالب قوانین بودجه سنواتی، به دولت اجازه می‌دهد به نحو دلخواه از موجودی صندوق برداشت نماید. اگر بتوان نفت را از بودجه دولت تفکیک کرد، آنگاه می‌توان بر سیاست‌های انبساطی مالی و پولی دولت و بانک مرکزی مهار زد و نرخ حقیقی ارز را در سطح نسبتاً ثابتی نگه داشت.

در شرایط فعلی، لازمه حفظ ارزش پول ملی در یک سطح نسبتاً ثابت که ضامن توان رقابتی کشور باشد، علاوه بر مهار تورم، برداشته شدن موانع موجود در پیش‌پای تجارت خارجی و پرداخت‌های بین‌المللی کشور است. نکته در اینجا است که تحقق این دو با وقفه زمانی نسبتاً طولانی همراه خواهد بود.

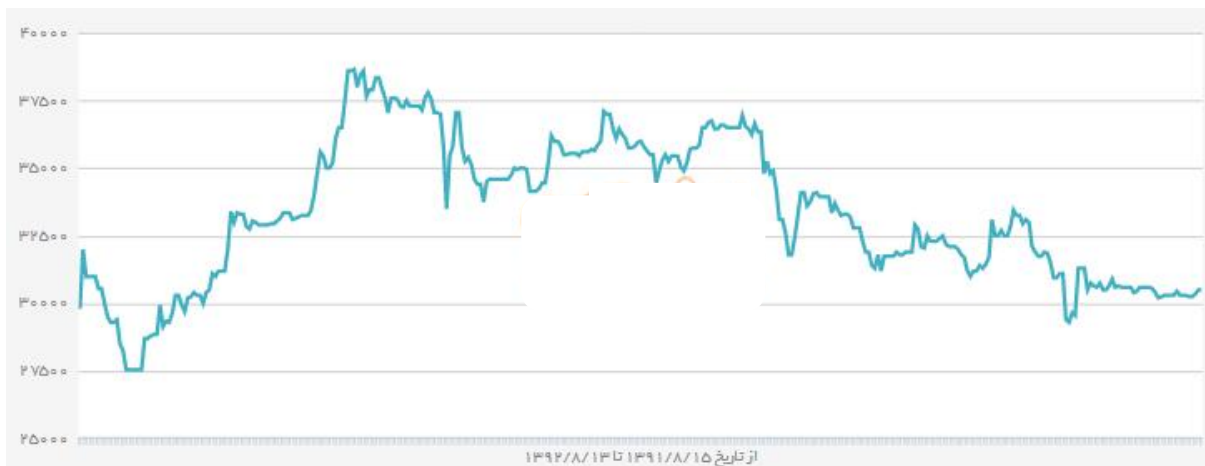
نمودار ۷: رونق نفتی، تنزل نرخ حقیقی ارز و افزایش واردات (۱۳۷۹-۱۳۹۰)

مأخذ: محاسبات تحقیق

به دنبال تشدید تحریم ها، عرضه ارز به شدت کاهش پیدا کرد. انتظارات تورمی افزایش یافت. نرخ تعادلی بازار ارز در شرایط کاهش عرضه، افزایش یافت. هجوم سفته بازان به بازار ارز موجب تشدید بحران ارزی شد. بعد از انتخابات و اعلام سیاست های اقتصادی و خارجی دولت جدید، انتظارات تورمی فروکش کرد و نرخ ارز در حول هر دلار ۳۰ هزار ریال تثبیت شد (نمودار ۸).

نمودار ۸: تحول نرخ ارز از ۱۵ آبان ۱۳۹۱ تا ۱۳ آبان ۱۳۹۲ در بازار آزاد

مأخذ: محاسبات تحقیق

هم اکنون سیستم چند نرخ ارز برقرار است. بانک مرکزی به دلیل محدودیت ذخائر ارزی و نامشخص بودن افق حل مسائل هسته ای ایران و رفع تحریم ها نمی تواند مداخله فعال در بازار ارز داشته باشد. دولت ترجیح می دهد برای رفع کسری بودجه خود قیمت هر دلار در سال ۱۳۹۳ از ۲۶۵۰۰ ریال کمتر نشود. در

وضعیت جدید، توان رقابت تولید کنندگان داخلی افزایش یافته، اما موانع تجارت خارجی و پرداخت های بین المللی مانع از توسعه صادرات غیر نفتی شده است. نوسانات نرخ ارز، ریسک سرمایه گذاری و فعالیت های تجاری را افزایش داده است.

تا جایی که به بازگشت مجدد به نظام ارزی شناور هدایت شده مربوط می شود باید گفت در قانون بودجه سال ۱۳۹۲ بانک مرکزی ملزم به بازگشت به نظام ارزی شناور هدایت شده و حمایت از یک نرخ واحد ارز شده است. اما باید توجه داشت که اجرای این سیاست توسط بانک مرکزی در غیاب یک چشم انداز قابل پیش بینی از سرنوشت تحریم ها، دشوار خواهد بود. چرا که دفاع از هر نرخ ارز قابل قبولی در وضعیت نا اطمینانی به آینده حل مناقشات هسته ای، می تواند به از دست رفتن ذخایر بانک مرکزی بیانجامد. به ویژه آن که بانک مرکزی در شرایط تحریم مبادلات پولی در سطح بین المللی، دسترسی آسان به ذخایر خود در نزد بانک های خارجی نخواهد داشت.

با توجه به مجموعه ملاحظات فوق به نظر می رسد بانک مرکزی در سال ۱۳۹۲ نخواهد توانست شکاف بین نرخ ارز رایج در بازار آزاد را با نرخ رسمی اعلام شده خود از میان بردارد. اما بعد از برداشته شدن جزیی یا کلی تحریم ها می توان به سمت نظام نرخ ارز شناور هدایت شده حرکت کرد. در این صورت نیز بازگشت به نرخ ارز کمتر از ۲۶ هزار ریال می تواند توان رقابتی تولید کنندگان داخلی را کاهش دهد و موجب تشدید کسری تراز پرداخت ها شود.

۲.۵.۲. تأثیر تحریم ها بر تجارت خارجی غیر نفتی ایران

به دنبال تشدید تحریم ها از تیر ماه سال ۱۳۹۱، اقتصاد ایران در این سال شاهد کاهش صادرات کالاهای غیر نفتی در مقایسه با سال ۱۳۹۰ بوده است (جدول ۸). کاهش صادرات میعانات گازی و محصولات پتروشیمیایی در سال ۱۳۹۱ در خور توجه بوده است، به نحوی که افزایش صادرات سایر کالاها نتوانسته آن را جبران کند.

کاهش وزن و ارزش واردات کشور در این دوره بیش از کاهش وزن و ارزش صادرات غیر نفتی بوده است (جدول ۸).

جدول ۸: آمار مقدماتی مقایسه ای صادرات قطعی کالاهای غیر نفتی با احتساب میعانات گازی

(بدون احتساب نفت، گاز و تجارت چمدانی) و واردات قطعی طی دوازده ماهه سال های ۹۱-۱۳۹۰

درصد تغییرات نسبت به سال قبل		دوازده ماهه سال ۱۳۹۰			دوازده ماهه سال ۱۳۹۱			فعالیت	
		ارزش		وزن	ارزش		وزن		
دلار	یورو	وزن	میلیون دلار	میلیون یورو	(هزار تن)	میلیون دلار	میلیون یورو	(هزار تن)	
-۵,۷۵	۱,۰۸	۲,۲۶	۴۳۹۷۵	۳۱۸۳۶	۷۷۸۰۷	۴۱۴۴۸	۳۲۱۸۰	۷۹۵۶۶	صادرات
-۱۳,۵۲	-۷,۴۲	۲,۸۷	۶۱۸۰۸	۴۴۷۹۴	۳۸۳۷۹	۵۳۴۵۱	۴۱۴۶۸	۳۹۴۸۱	واردات

ماخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

همانطور که آمار تجارت خارجی ایران در نه ماهه سال ۱۳۹۲ نشان می‌دهد، اقتصاد کشور در این سال بیش از سال قبل سنگینی تحریم‌ها را تجربه کرده است (جدول ۹).

جدول ۹: آمار مقدماتی مقایسه ای صادرات قطعی کالاهای غیرنفتی با احتساب مبعانات گازی (بدون احتساب نفت، گاز و تجارت چمدانی) و واردات قطعی طی نه ماهه سال های ۹۲-۱۳۹۱

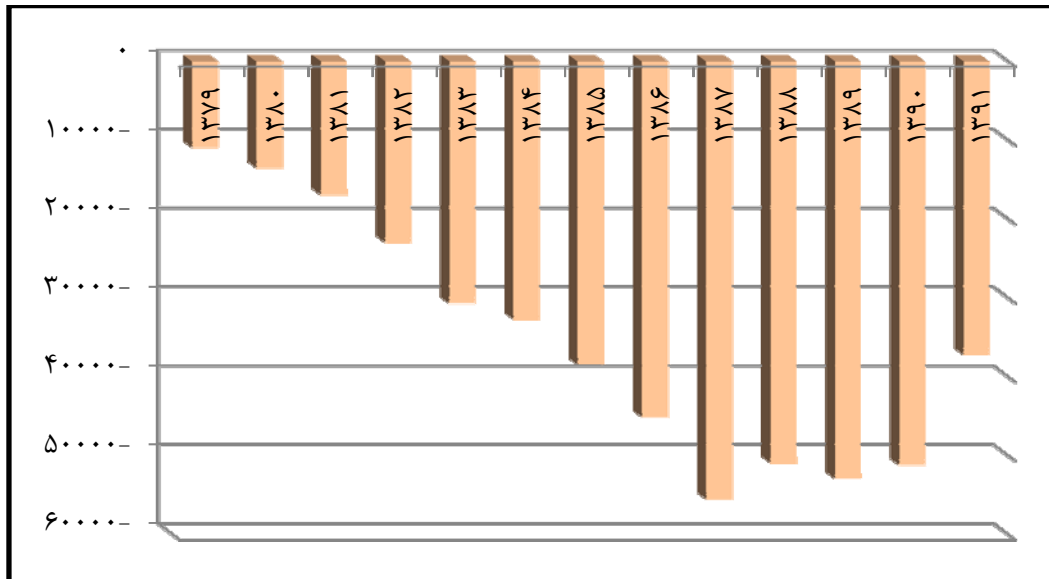
درصد تغییرات نسبت به مدت مشابه سال قبل		نه ماهه سال ۱۳۹۱		نه ماهه سال ۱۳۹۲		فعالیت
ارزش	وزن	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	
-۸,۵۲	۱۱,۰۸	۳۱۹۶۴	۵۹۴۱۴	۲۹۲۴۱	۶۵۹۹۹	صادرات
-۱۷,۳۴	-۲۵,۲۶	۴۰۲۴۷	۲۹۹۸۴	۳۳۲۶۶	۲۲۴۰۹	واردات

ماخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران، گزارش آمار مقدماتی تجارت خارجی جمهوری اسلامی ایران، نه ماهه سال ۱۳۹۲

کاهش صادرات غیر نفتی کشور از این جهت نگران‌کننده است که اقتصاد کشور نمی‌تواند در مقابل تحریم‌های نفتی از طریق افزایش صادرات نفتی منابع ارزی جدیدی تحصیل کند. کاهش شدید واردات کشور نیز از این جهت نگران‌کننده است که موجب کمبود کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای می‌شود و در جریان سرمایه‌گذاری و تولید کشور اختلال ایجاد می‌کند.

در دوره رونق نفتی بدنبال کاهش نرخ حقیقی ارز و اتخاذ سیاست درهای باز در تجارت خارجی، افزایش کسری تراز بازرگانی غیر نفتی اجتناب‌ناپذیر بود (نمودار ۹). پیگیری این سیاست، اقتصاد ایران را در مقابل تحریم‌های غرب به شدت آسیب‌پذیر کرده است. تناقض در رفتار سیاستگذار اقتصادی و سیاست خارجی ایران امروزه به چشم اسفندیار اقتصاد ایران تبدیل شده است.

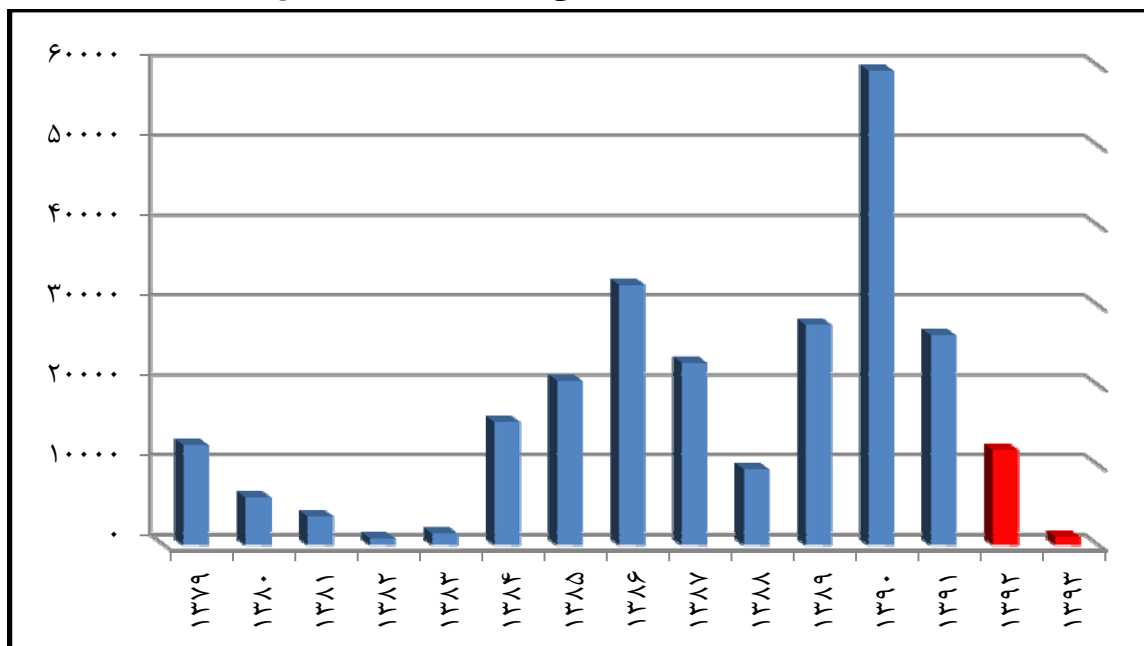
نمودار ۹: افزایش کسری بازرگانی غیر نفتی ایران در دوره رونق نفتی و آسیب پذیری اقتصاد ایران (۱۳۷۹-۱۳۹۱)
 به میلیون دلار

مأخذ: محاسبات تحقیق

مازاد تراز حساب جاری کشور که در سال ۱۳۹۰ درخور توجه بود (نمودار ۱۰)، در سال ۱۳۹۱ به ۲۶۲۷۱ میلیون دلار رسید و در ۶ ماهه اول سال ۱۳۹۲ به شدت کاهش یافت. در صورت تداوم تحریم ها در سال ۱۳۹۳، مازاد حساب جاری ایران بیشتر کاهش خواهد یافت.

نمودار ۱۰: تراز حساب جاری کشور طی دوره ۹۳-۱۳۸۴ (میلیون دلار)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای سال های مختلف

در نمودار فوق پیش بینی صندوق بین المللی پول در مورد تحول تراز حساب جاری کشور در سال های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ (مقارن با سال های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳) با رنگ قرمز نشان داده شده است. به طوری که ملاحظه می شود، به دنبال تشدید تحریم ها از سال ۲۰۱۱، مزاد تراز حساب جاری به سرعت رو به کاهش گذاشته است و در سال آینده به رقم ناچیز ۱ میلیارد دلار تقلیل خواهد یافت.

۲.۶. تأثیر تحریم ها بر بودجه دولت

همانطور که قبلا گفته شد، در دوره ۱۳۸۹-۱۳۸۱ بیش از ۵۰ درصد درآمدهای دولت از محل عایدات نفتی تامین شده است. در بودجه سال ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ سهم عایدات نفتی در منابع بودجه به ترتیب ۵۲ و ۴۰ درصد بوده است. کاهش سهم عایدات نفتی در سال ۱۳۹۱ بی تردید ناشی از تشدید تحریم ها می باشد، اما در سال ۱۳۹۲ به دلیل ادامه تحریم ها، ارقام پیش بینی شده در قانون بودجه محقق نخواهد شد و پیش بینی می شود که فقط ۷۶,۴ درصد آن محقق شود. گفتنی است که رقم ریالی سال ۱۳۹۲ در مقایسه با سال ۱۳۹۱ به رغم افزایش نرخ ارز محاسباتی در بودجه دولت افزایش اندکی را نشان می دهد.

جدول ۱۰: اثر تحریم بر بودجه دولت (میلیارد ریال)

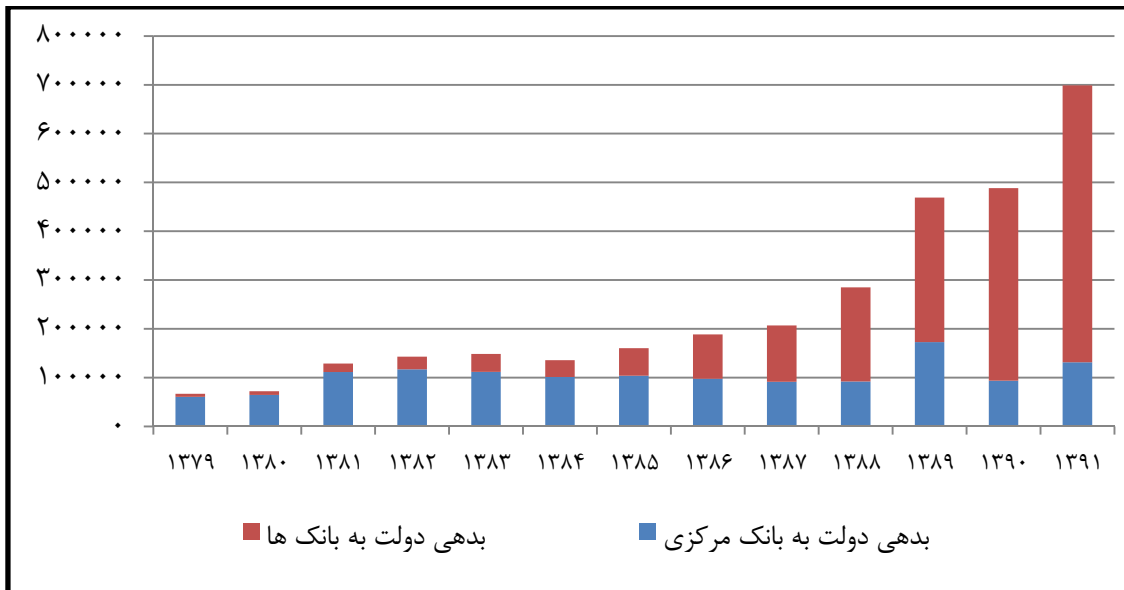
لایحه ۱۳۹۳		بودجه سال ۱۳۹۲				عملکرد		
درصد رشد نسبت به پیش بینی عملکرد ۱۳۹۲	مبلغ	درصد تحقق	پیش بینی عملکرد	عملکرد ۸ ماهه	مصوب	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۴۳,۴	۱۹۴۹۹۸۹	۶۴,۶	۱۳۵۹۴۸۲	۷۸۷۳۰۴	۲۱۰۴۳۸۲	۱۰۶۴۴۲۱	۱۲۸۵۵۰۱	منابع
۵۹,۹	۷۷۷۹۹۳	۷۶,۴	۴۸۶۵۹۴	۳۰۴۳۹۶	۶۳۶۶۵۷	۴۲۵۵۲۶	۶۶۸۲۹۳	جمع عایدات نفتی
---	۳۹,۹	---	۳۵,۸	۳۸,۷	۳۰,۳	۴۰,۰	۵۲,۰	سهم عایدات نفتی (درصد)
---	-۸۲۲۴۹	---	-۱۳۰۶۵۵	-۷۴۹۵۷	-۲۳۵۹۶۲	-۶۴۱۷۱	-۶۳۳۶۹	کسری بودجه
---	-۴,۲	---	-۹,۶	-۹,۵	-۱۱,۲	-۶,۰	-۴,۹	نسبت کسری بودجه به منابع (درصد)

محدودیت منابع مالی دولت اثرات مختلفی بر سیاست های مالی آن بر جای می گذارد:

۱. محدودیت منابع مالی موجب کاهش حجم بودجه دولت به قیمت ثابت شده است، چرا که در سال ۱۳۹۲ حجم بودجه به قیمت جاری ۵,۷ درصد نسبت به سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. این در حالی است که نرخ تورم در سال ۱۳۹۱ و ۱۲ ماهه منتهی به آذر ماه سال ۱۳۹۲ به ترتیب ۳۰,۵ و ۳۹,۳ درصد بوده است. کاهش حجم بودجه به قیمت ثابت اثر انقباضی بر تقاضای کل اقتصاد بر جای گذاشته است.

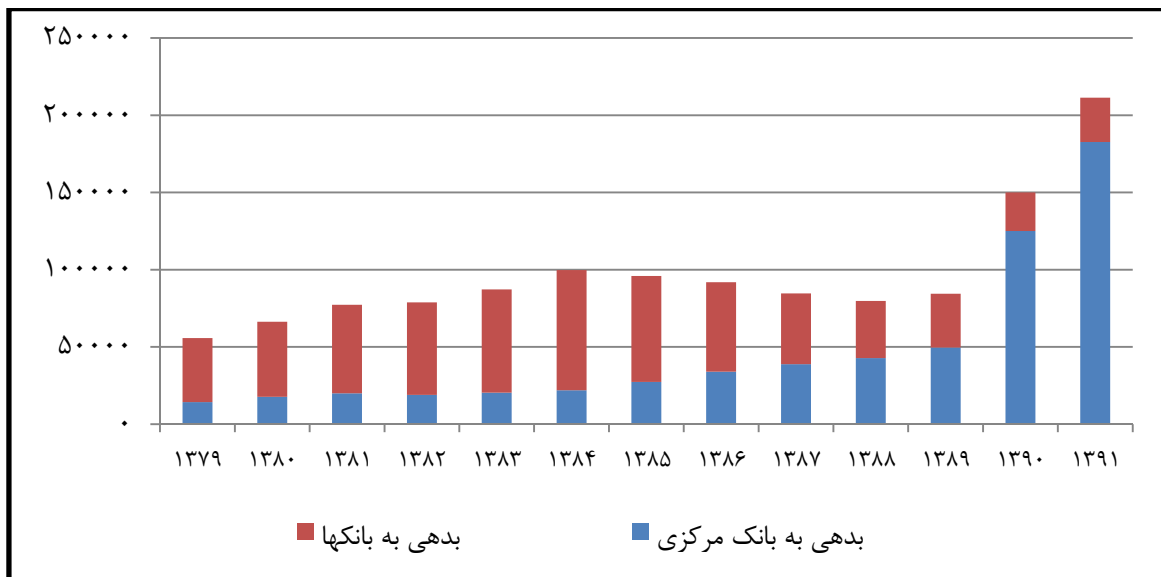
۲. در سال ۱۳۹۳ به موجب لایحه بودجه حجم منابع بودجه عمومی دولت به رقم ۱۹۵ هزار میلیارد تومان خواهد رسید. رقم اخیر در مقایسه با سال ۱۳۹۰ یعنی قبل از تشدید تحریم ها به قیمت جاری ۵۱,۷ درصد رشد نشان می دهد که با احتساب تورم بالای کشور در دو سال اخیر گویای کاهش حجم واقعی بودجه است.
۳. کاهش درآمدهای نفتی، دولت را بر آن داشته است که درآمدهای مالیاتی خود را افزایش دهد، اما افزایش درآمدهای مالیاتی دولت به قیمت واقعی در وضعیت رکود تورمی می تواند اثرات منفی بر سطح تولید داشته باشد.
۴. از سوی دیگر کاهش درآمدهای نفتی با توجه به عدم انعطاف هزینه های بودجه در جهت کاهش، از یک سو منجر به کاهش شدید بودجه طرحهای عمرانی شده و از سوی دیگر موجب افزایش کسری بودجه گردیده است. نسبت کسری بودجه به منابع آن در جدول (۱۰) از ۴,۹ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۶ درصد در سال ۱۳۹۱ و ۹,۶ درصد در سال ۱۳۹۲ افزایش یافته است.
۵. بخشی از این کسری بودجه از محل انتشار اوراق بدهی و نیز استقراض از سیستم بانکی توسط دولت و شرکت های دولتی تأمین می شود. این رفتار در عمل موجب جانشینی بخش دولتی در بازارهای مالی به جای بخش خصوصی می گردد و برای آن مضیقه مالی بیشتری ایجاد می کند. این مضیقه مالی در شرایطی به وجود می آید که نیاز بخش خصوصی به منابع مالی به دلیل افزایش هزینه های تولید و سرمایه گذاری بیش از هر زمان دیگر است.
۶. افزایش کسری بودجه دولت و شرکت های دولتی، بخش عمومی را از باز پرداخت بدهی های خود به بانک مرکزی و بانک های دیگر باز می دارد. در این وضعیت بانک ها به دلیل محدودیت منابع نمی توانند آزادانه به بخش خصوصی تسهیلات اعطا کنند. نظر به اینکه حجم بدهی های دولت و شرکت های دولتی به سیستم بانکی بسیار بالاست، تأثیر این اقدام بسیار مخرب ارزیابی می شود (نمودار ۱۱ و ۱۲).

نمودار ۱۱: بدهی دولت به بانک مرکزی و بانک ها طی دوره ۹۱- ۱۳۷۹ (میلیارد ریال)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای سال های مختلف

نمودار ۱۲: بدهی شرکت ها و موسسات دولتی به بانک مرکزی و بانک ها طی دوره ۹۱- ۱۳۷۹ (میلیارد ریال)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای سال های مختلف

۷.۲. تأثیر تحریم ها بر بازارهای مالی

تحریم بانک مرکزی و بانک های تجاری ایران از سوی کشورهای غربی اختلالات جدی را در نظام پرداخت- های بین المللی کشور به وجود آورد. افزون بر این، تحریم ها موجب بی ثباتی اقتصاد کلان و افزایش ریسک کشور در عرصه بین المللی شد. به همین دلایل دسترسی ایران به بازارهای مالی بین المللی به شدت محدود شد. همچنین جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی به کشور تحت شرایط تحریم عملاً متوقف گردید.

- به دنبال تحریم های اقتصادی غرب در بازار دارایی ها شاهد تحولات چندی به شرح زیر بوده ایم:
۱. با آغاز تنزل ارزش پول ملی و پیش بینی تداوم تورم های بالا در اقتصاد ایران هجوم سفته بازارانه به بازار ارز از نیمه دوم سال ۱۳۹۱ آغاز شد. خروج پول از حساب های سپرده بانکی برای خرید ارز موجب افزایش هزینه نگهداری و تجهیز منابع در سیستم بانکی گردید.
 ۲. با گذشت زمان و پس از به روی کار آمدن دولت یازدهم، در بازارهای ارز و طلا ثبات نسبی برقرار شد، اما این بار شاهد رونق گرفتن بازار بورس بودیم. بدین معنا که خریداران سهام نه به دلیل بهبود عملکرد بنگاه های اقتصادی کشور، بلکه به دلیل تجدید ارزیابی دارایی های شرکت های عضو بورس، اقبال گسترده ای به خرید سهام این شرکت ها نشان داده اند. شاخص سهام در بورس کشور از آبان ماه سال ۱۳۹۱ تا آبان ۱۳۹۲ به میزان ۱۵۱٫۸ درصد افزایش یافته است. تداوم این وضعیت می تواند به شکل گیری حباب در بازار سهام بیانجامد. ترکیدن این حباب قیمت قطعا سرمایه گذاران غیر حرفه ای را از بازار بورس رویگردان خواهد کرد.
 ۳. نکته مهم در این است که بازار بورس ایران نقش ناچیزی در تجهیز منابع مالی مورد نیاز شرکت ها بر عهده دارد و بخش اعظم معاملات آن مربوط به بازار ثانویه است. بنابر این برخلاف خوش بینی برخی از دولتمردان، انتظار نمی رود در یک یا دو سال آینده بازار بورس نقش مهمتری در تامین مالی سرمایه گذارهای صنعتی و معدنی ایفا کند.
 ۴. تنوع بخشیدن به ابزارهای بدهی در بازار بورس هر چند مدتهاست مورد بحث محافل کارشناسی است، اما تجهیز منابع از این طریق مستلزم برقراری ثبات اقتصاد کلان است.

در دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۲ به رغم رشد سریع نقدینگی در اقتصاد کشور، نظام بانکی و بازار سرمایه ایران نتوانست منابع مالی مورد نیاز بخش های کشاورزی، صنعت، معدن و مسکن را در حد مورد انتظار تامین کند. این وضعیت در حالی پیش آمده که به گفته وزیر اقتصاد و دارایی امروزه ۹۶ درصد منابع بانکها صرف پرداخت تسهیلات بانکی شده است. در حالی که این رقم باید ۸۰ درصد باشد. در واقع در دوره مورد اشاره، تعدادی از بانکهای دولتی برای تامین مالی تسهیلات تکلیفی ناگزیر از استقراض از بانک مرکزی شدند. بحران مالی در نظام بانکی کشور خود را بصورت بالا رفتن نسبت تسهیلات به منابع مالی بانکها، مطالبات معوق بانکها و عدم کفایت سرمایه بانکها نشان داده است. این در حالی است که نیازهای اعتباری بخش خصوصی به دلیل نرخهای بالای تورم در اقتصاد کشور و تنزل بی سابقه ارزش پول ملی به شدت افزایش یافته است. برای یافتن دلایل پارادوکس فراوانی نقدینگی و کمبود تسهیلات بانکی لازم است به عوامل زیر توجه شود:

۱- هر چند نرخ پس انداز در اقتصاد کشور پایین نیست، اما منفی بودن نرخ حقیقی سود پرداخت شده به حسابهای پس انداز بانکی، مانع از جذب پس اندازها به شبکه بانکداری رسمی می شود، در عین حال تولید کنندگان و عاملان اقتصادی از بالا بودن نرخ سود تسهیلات بانکی گله منداند.

۲- نرخ سود در فعالیتهای مختلف اقتصادی کشور بسیار واگرا و متفاوت است. در اقتصاد ایران به دلیل تزریق عایدات نفتی به اقتصاد کشور و تنزل نرخ حقیقی ارز در دوره ۱۳۹۰-۱۳۸۴، قیمت نسبی کالاها و خدمات غیر قابل مبادله (در فرای مرزهای ملی) افزایش یافت. به همین دلیل شاهد گرایش بخش خصوصی به سرمایه گذاری در خدمات توزیع و فروش، زمین و مستغلات شهری بوده ایم. حتی بانکهای خصوصی و دولتی در این دوره بیش از هر زمان دیگر تلاش کردند با تشکیل شرکتهای سرمایه گذاری به جای اعطای تسهیلات به بخش خصوصی، رأساً در زمینه مستغلات شهری از جمله ساختن آپارتمانهای مسکونی و اداری، هتل و مراکز خرید سرمایه گذاری کنند. زمانی که به دلیل تشدید تحریم ها انتظارات تورمی بالا گرفت و احتمال تنزل ارزش پول ملی افزایش یافت، موسسات پولی و اعتباری تحت نظارت بانک مرکزی و موسسات پولی و اعتباری غیر متشکل (که ۳۰ درصد نقدینگی کشور را اداره می کنند)، وارد بازار ارز و طلا شدند و به شکل گیری و افزایش بحران دلار دامن زدند. این تجربه نشان داد که نظام انگیزشی و مالی کشور در سه زمینه زیر مشکل جدی دارد:

✓ یکم آن که در ایران بر خلاف بسیاری از کشورهای پیشرفته و در حال توسعه، مالیات بر افزایش ارزش داراییها وجود ندارد. از اینرو معاملات مکرر بر روی زمین و ساختمان، اوراق بهادار و طلا بسیار سود آور است. با وضع مالیات بر افزایش ارزش داراییها می توان این چولگی نظام انگیزشی بازار را برطرف کرد و الگوی تخصیص منابع را در اقتصاد کشور دگرگون نمود.

✓ دوم آن که مقررات تنظیمی بانک مرکزی برای کنترل فعالیتهای موسسات بانکی و مالی و اعتباری کافی نیست و در عمل اثر بخشی لازم را ندارد.

✓ سوم آن که یکبار دیگر روشن شد که لازم است فعالیتهای شرکتهای سرمایه گذاری بانکها تحت ضابطه درآمد و از عملیات بانکی این موسسات منفک شود. از این طریق هدایت آسان منابع مالی تجهیز شده توسط بانکها به شرکتهای سرمایه گذاری تحت پوشش آنها محدودتر خواهد شد.

۳- حجم بالای بدهی های معوق بانکی (بیش از ۷۶ هزار میلیارد تومان) خود به صورت یکی از مسائل نظام بانکی کشور، موجب قفل شدن منابع بانکی شده است. نکته در خور توجه این است که فقط ۱۴,۵ درصد این بدهی های معوق مربوط به بخش صنعت و معدن است و بخش عمده آن مربوط به وارد کنندگانی است که در دوره رونق نفتی سود سرشاری از این محل به جیب زده اند.

۴- در دولت های نهم و دهم به رغم افزایش بی سابقه منابع مالی دولت، به دلیل فقدان یک سیاست مسئولانه مالی، تعادل میان منابع و مصارف مالی بودجه رعایت نمی شد. در اواخر این دوره که دولت با مضیقه مالی مواجه شده بود، شروع به دست اندازی گسترده به منابع مالی سیستم بانکی کرد. میزان تسهیلات تکلیفی بانکها شامل مسکن مهر، طرحهای زود بازده و الزام بانکها به پرداخت تسهیلات به برخی از شرکتهای دولتی، بار بزرگی بر گردن بانک مرکزی و نظام بانکداری دولتی گذاشت. بخشی از استقراض بانکها

از بانک مرکزی ناشی از همین الزامات مالی دولت بود. همچنین بخشی از تسهیلات معوق مربوط به طرحهای مسکن مهر و طرح های زود بازده است. این تجربه یکبار دیگر نشان داد که لازم است از مداخله مستقیم دولت در بازارهای مالی اجتناب شود.

جدول ۱۱: خطوط اعتباری دریافتی بانک مسکن و سهم آن از کل بدهی بانک ها به بانک مرکزی (میلیارد ریال)

کل بدهی	سایر	طرح مسکن مهر	اعتبار در حساب جاری	اعتبارات مستقیم	اضافه برداشت	
۱۴۲۳۳۸	۰	۶۹۹۹۹	۱۴۴۸۸	۸۴۴۸۶,۶	۵۷۸۵۲	بانک مسکن
۳۳۵۱۸۳	۹۶۲۲۱	۶۹۹۹۹	۲۷۴۸۸	۱۹۳۷۰۷,۱	۱۳۱۹۶۰	کل بانک ها
۴۲,۵	۰	۱۰۰	۵۲,۷	۴۳,۶	۴۳,۸	سهم بانک مسکن از کل بانک ها (درصد)
۲۹۰۱۴۶	۰	۶۸۰۰۰	۱۳۵۰۰	۸۱۵۰۰	۲۰۸۶۴۶	بانک مسکن
۴۳۵۰۵۷	۷۱۶۶۸	۶۸۰۰۰	۲۷۵۰۰	۱۶۷۱۶۸	۲۶۷۴۳۵	کل بانک ها
۶۶,۷	۰	۱۰۰	۴۹,۱	۴۸,۸	۷۸	سهم بانک مسکن از کل بانک ها (درصد)
۳۸۰۱۰۲	۰	۶۷۰۰۰	۱۲۵۰	۶۸۲۵۰	۳۱۱۸۵۲	بانک مسکن
۴۹۲۴۳۱	۴۵۱۸۸	۶۷۰۰۰	۲۶۴۰۳	۱۲۸۵۹۱	۳۵۳۸۴۱	کل بانک ها
۷۷,۲	۰	۱۰۰	۴,۷	۴۹,۲	۸۸,۱	سهم بانک مسکن از کل بانک ها (درصد)
۴۰۵۳۱۵	۰	۵۱۷۵۰	۲۳۷۴۶۱	۲۷۹۲۱۱	۱۲۶۱۰۴	بانک مسکن
۵۶۹۲۳۳	۵۱۴۸۸	۵۱۷۵۰	۲۲۹۴۶۱	۳۳۲۶۹۹	۲۳۶۵۳۳	کل بانک ها
۷۱,۲	۰	۱۰۰	۹۹,۱	۸۳,۹	۵۳,۳	سهم بانک مسکن از کل بانک ها (درصد)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

۵- نکته حائز اهمیت دیگر افزایش بدهی های دولت و شرکتهای دولتی به بانکها و بانک مرکزی است که منجر به جانمایی مالی دولت و در تنگنا قرار گرفتن بخش خصوصی در بازارهای مالی شده است. این موضوع از منظر بخش خصوصی حایز اهمیت کلیدی است، چرا که افزایش هزینه های تولید و سرمایه-گذاری، تقاضا برای تسهیلات بانکی را از سوی بخش خصوصی به شدت افزایش داده است. اما بانکها به دلیل قفل شدن بخشی از منابع بانکی بابت بدهی های معوق خصوصی و عمومی و افزایش بدهی های دولت به سیستم بانکی، با بحران مالی مواجه اند و قادر به پاسخگویی به نیازهای بخش خصوصی نیستند.

۶- مساله دیگر مربوط به استقراض دولت و شرکتهای دولتی از بازارهای مالی به صورت انتشار اوراق مشارکت و اسناد خزانه اسلامی و صکوک است. در قانون بودجه سال ۱۳۹۲ برای پوشش کسری های پیدا و پنهان دولت، انتشار اوراق مشارکت ریالی تا سقف ۵۰ هزار میلیارد ریال پیش بینی شده بود که مطابق پیش بینی دولت تا پایان سال ۳۰ درصد آن محقق خواهد شد. علاوه بر این، از محل سایر منابع حاصل از واگذاری دارایی های مالی تا سقف ۱۳ هزار میلیارد ریال اعتبار در بودجه عمومی دولت پیش بینی شده بود که انتظار می رود ۱۰۰ درصد آن محقق شود. در قانون بودجه همچنین به دولت اجازه داده شده برای

پرداخت بدهی آن به بخش خصوصی، معادل ۶۰ هزار میلیارد ریال اسناد خزانه اسلامی منتشر کند. به وزارتخانه های نیرو، نفت، راه و شهرسازی، دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، ارتباطات و فناوری و وزارت صنعت، معدن و تجارت و وزارت جهاد کشاورزی نیز مجوز انتشار ۱۵۰ هزار میلیارد ریال اوراق مشارکت ریالی یا صکوک اعطا شده است. بدیهی است که با انتشار این اوراق توسط دولت و شرکتهای دولتی، بخشی از منابع پس اندازی جامعه به خرید آنها اختصاص می یابد و انقباضی در عرضه وجوه قابل وام دهی به زیان بخش خصوصی شکل می گیرد. در واقع از این طریق دولت در بازارهای مالی جانشین بخش خصوصی می شود. متأسفانه با توجه به محدود شدن منابع مالی دولت در سال آینده و نیز مشکلات مالی شرکتهای بخش انرژی و شرکتهای صنعتی و معدنی دولتی، انتظار می رود مراجعه دولت و شرکتهای دولتی به بازارهای مالی برای استقراض مستقیم از سیستم بانکی و نیز انتشار اوراق بدهی افزایش یابد.

۷- دولت و شرکتهای دولتی برای تامین مالی هزینه های خود حضور فعالی در بازارهای مالی داخلی و بین المللی دارند. از منظر بخش خصوصی حضور سنگین دولت و شرکتهای دولتی در بازار اوراق بدهی موجب جانیشینی مالی دولت در این بازارها می شود و بخش خصوصی را از این بازارها به حاشیه میراند. در سال آینده دولت و شرکتهای دولتی ۲۸۰ هزار میلیارد ریال اوراق بدهی منتشر خواهند کرد (جدول ۱۲).

جدول ۱۲: انتشار انواع اوراق تعهدزا در لایحه بودجه سال ۱۳۹۳ کل کشور

بند	موضوع	دستگاه	مبلغ	ضمانت کننده
تبصره ۶ بند ب	انتشار اوراق مشارکت ریالی (اوراق مذبور قابل واگذاری به پیمانکاران، مشاوران و تامین کنندگان تجهیزات هر طرح است)	دولت	۳۰ هزار میلیارد ریال	بازپرداخت اصل و سود با تضمین دولت
تبصره ۶ بند الف	انتشار اوراق مشارکت ریالی و یا صکوک برای اجرای طرح های انتفاعی دارای توجیه فنی، اقتصادی و مالی با اولویت اجرای پروژه ها و طرحهای میدین نفت و گاز مشترک با همسایگان و ... (اوراق مذبور قابل واگذاری به پیمانکاران، مشاوران و تامین کنندگان تجهیزات هر طرح است)	شرکت های وابسته و تابعه وزارتخانه های نیرو، نفت، راه و شهرسازی، دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، ارتباطات و فناوری اطلاعات، صنعت، معدن و تجارت و جهاد کشاورزی	۱۵۰ هزار میلیارد ریال	تضمین بازپرداخت اصل و فرع توسط شرکت ها
تبصره ۶ بند د	انتشار اوراق مشارکت	شهرداری ها و سازمان های وابسته	۷۰ هزار میلیارد ریال	تضمین اصل و سود توسط شهرداری ها
تبصره ۶ بند ط	انتشار اسناد خزانه اسلامی برای تسویه بدهی دولت بابت طرح های تملک دارایی های سرمایه ای به طلبکاران	دولت	۳۰ هزار میلیارد ریال	تضمین اصل و سود توسط دولت

مأخذ: لایحه بودجه سال ۱۳۹۳

۸.۲. تحلیل وضعیت بخش‌های عمده اقتصادی

در این قسمت از گزارش به تحلیل مسائل مبرم بخش‌های کشاورزی، صنعت و معدن پرداخته شده است. برخی از این مسائل ناشی از سیاست‌های نادرست اتخاذ شده در این بخشها در دوره ۱۳۹۰-۱۳۸۴ است و برخی از آنها در پی تشدید تحریم‌های اقتصادی پدید آمده است.

۸.۲.۱. بخش کشاورزی

استقلال کشور از اهداف محوری انقلاب اسلامی است. دستیابی به این مهم بدون توجه به تأمین مواد غذایی امری محال است و با عنایت به اینکه بخش کشاورزی و منابع طبیعی تأمین کننده مواد غذایی کشور است، لذا توجه به این بخش در حقیقت استقلال و امنیت و عزت سیاسی کشور را تضمین می‌نماید. بررسی روند رشد تولید ناخالص داخلی در بخش کشاورزی طی چهار برنامه پنج ساله نشان می‌دهد که میانگین رشد در طول چهار برنامه ۵٫۹ درصد بوده است. به رغم این رشد نسبتاً بالا بخش کشاورزی با مسائل و چالش‌های بزرگی مواجه است. خوشبختانه در برنامه ارایه شده از سوی وزیر کشاورزی به مجلس شورای اسلامی، ارزیابی دقیقی از مسائل بخش کشاورزی به عمل آمده و راهبردها و سیاست‌های مناسبی برای حل این مشکلات ارایه شده است. در این برنامه خواسته‌های فعالان بخش کشاورزی به خوبی بازتاب یافته است. از اینرو در اینجا پس از مرور اجمالی اساسی‌ترین مسائل بخش، به ارایه نظرات فعالان آن پرداخته ایم.

✓ در نظام جمهوری اسلامی ایران بخش کشاورزی وظیفه تأمین امنیت غذایی متکی بر تولید داخلی با استفاده علمی و کارآمد از منابع آب و خاک و سایر منابع و حفاظت از منابع طبیعی را به عهده دارد. این بخش که حدود ۸۰ درصد مواد غذایی مورد نیاز کشور را تأمین می‌کند، جایگاه والایی در اقتصاد ملی دارد. افزایش تنش در محیط خارجی و گسترش تحریم‌ها، وزن استقلال غذایی در اتخاذ راهبردهای کلان کشور را دو چندان کرده است.

✓ متأسفانه در هشت سال گذشته، تلاش دولت برای تنظیم بازار اساساً معطوف به افزایش واردات محصولات کشاورزی بوده است. اتخاذ این رویکرد پایه و اساس تولید را تضعیف کرده و مشکلات عدیده‌ای برای تولید و تولید کننده ایجاد نموده و موجب خروج ارز فراوان از کشور شده است. به نحوی که کسری تراز تجاری بخش کشاورزی از متوسط سالیانه ۱/۴ میلیارد دلار در برنامه سوم به مقدار متوسط ۳ میلیارد دلار طی برنامه چهارم (حدود ۲۱۵ درصد افزایش) و در ادامه متوسط سه سال اخیر بالغ بر ۵/۳ میلیارد دلار گردیده است که در کشاورزی کشور سابقه ندارد. در سال ۱۳۹۱ ارزش واردات محصولات کشاورزی به حدود ۱۴۰۹۲ میلیون دلار و ارزش صادرات این محصولات به ۶۱۰۸ میلیون دلار رسیده است. تراز تجاری در این سال معادل ۷۹۸۲ میلیون دلار منفی بوده است. پایین بودن ضریب خودکفایی به ویژه در محصولات اساسی مانند دانه‌های روغنی و وابستگی شدید صنعت دام و طیور به نهاده‌های وارداتی دو معضل بزرگ این بخش است.

- ✓ امنیت غذایی در کشور علاوه بر اتکای بیش از حد به واردات تحت تاثیر عوامل دیگر نیز با مخاطره مواجه شده است. از آن جمله است: عدم توجه کافی به سلامت و ایمنی غذا، مصرف ناکافی پروتئین و عدم تحقق سیری سلولی، وجود ضایعات بالا، ضعف استانداردهای کیفی و ضوابط و معیارهای فنی در تولید و عرضه محصولات کشاورزی.
- ✓ متوسط بارندگی سالیانه کشور حدود ۲۵۰ میلیمتر و تقریباً یک سوم متوسط بارندگی جهانی است و پتانسیل تبخیر و تعرق آن نیز سه برابر پتانسیل جهانی است که کشور را در گروه کشورهای خشک و نیمه خشک قرار داده است. از نظر زمانی حدود ۷۵ درصد بارندگی در فصول غیر مصرف و نابهنگام اتفاق می افتد. در مجموع متوسط حجم نزولات جوی کشور ۴۱۳ میلیارد مترمکعب در سال است که از این مقدار ۱۳۵ میلیارد مترمکعب قابل استحصال می باشد.
- ✓ هر چند با احداث سدهای متعدد بر روی رودخانه های پر آب کشور بخش مهمی از آبهای سطحی مهار شده است و انتظار می رود با پایان یافتن ۱۵۸ سد در دست احداثی که بیش از ۲۰ درصد پیشرفت کار دارند، این مهم بیش از پیش انجام شود، اما چنین پیدا است که پیامدهای زیست محیطی این کار لااقل در برخی از مناطق کشور نادیده گرفته شده و منجر به بروز فجایع زیست محیطی در استانهای آذربایجان غربی، خوزستان و برخی دیگر از استانها شده است.
- ✓ مطابق برآوردهای کارشناسی با حدود ده میلیارد مترمکعب بیلان منفی سالیانه از ذخایر آبهای زیرزمینی روبرو می باشیم. همچنین بر اساس گزارش های کارشناسی، حفر هزاران چاه غیر مجاز در دشت ها موجب بروز بحران در بسیاری از دشتهای کشور شده است که توسعه و آینده کشاورزی را به مخاطره انداخته است. لذا مدیریت فرابخشی و ملی در بحران آب ضرورت دارد.
- ✓ کشاورزی با سهم بیش از ۹۰ درصد بزرگترین مصرف کننده آب کشور است. در حال حاضر از حدود ۹۳ میلیارد مترمکعب منابع آب استحصالی، حدود ۸۶ میلیارد مترمکعب به حساب مصارف کشاورزی منظور می گردد. پایین بودن راندمان آبیاری و عدم حاکمیت مدیریت تقاضای آب در بخش کشاورزی دو معضل جدی این بخش است. سرمایه گذاری ناکافی و عدم تعادل سرمایه گذاری در اجرای طرح های تامین آب، آبخیزداری و احداث شبکه های آبیاری و تجهیز و نوسازی، مسبب اصلی این وضع است.
- ✓ ۱۸,۵ میلیون هکتار از اراضی در چرخه تولید محصولات کشاورزی قرار دارد که بالغ بر ۲۵ درصد آن، با شوری خاک مواجه است. از ۸ میلیون هکتار اراضی آبی حدود ۳,۲ میلیون هکتار اراضی آبخور سدها است که در ۱,۷ میلیون هکتار آنها شبکه های اصلی آبیاری احداث شده و در کمتر از یک میلیون هکتار شبکه های فرعی آبیاری و زهکشی و در حدود نیم میلیون هکتار عملیات تجهیز

و نوسازی (مدرن) اجرا گردیده است. بنابراین یک شکاف قابل توجه بین تامین و انتقال و توزیع آب وجود دارد.

✓ فرایند بیابان زایی و همچنین روند تخریب مراتع به لحاظ برداشت خارج از ظرفیت و تخریب جنگل های کشور وضعیت نامناسبی را برای منابع پایه کشور به وجود آورده است. کم توجهی به اصول حفاظت خاک، فرسایش خاک سطحی و کاهش حاصلخیزی آن را در پی داشته است.

✓ میانگین سهم بخش کشاورزی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی کشور طی برنامه های اول لغایت سوم و سه سال اول برنامه چهارم به ترتیب ۴,۶، ۴,۲، ۴,۸ و ۵,۲ درصد (به قیمت های ثابت سال ۷۶) بوده است. در حالیکه در این دوره سهم بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی حدود ۱۴,۵ درصد بوده است. قطعاً با نبود و کمبود شدید سرمایه و عدم سرمایه گذاری کافی حداقل به میزان استهلاك سالانه، نه تنها امکان انجام وظایف حاکمیتی در بخش فراهم نیست، بلکه عدم کفایت سرمایه گذاری موجب افزایش تدریجی قیمت های تمام شده محصولات و از دست رفتن مزیت نسبی تولید داخلی و عدم امکان رقابت در بازار جهانی و منطقه ای شده است. ضعف مکانیزاسیون در فرایندهای تولید، بهره برداری، فرآوری، بسته بندی و نگهداری محصولات یکی دیگر از پیامدهای کمبود سرمایه گذاری در این بخش است.

با توجه به چالشهای عمده بخش کشاورزی و اهمیت آن برای امنیت غذایی، انتظارات بخش خصوصی از دولت محترم به شرح زیر مطرح می شود:

۱- در زمینه مدیریت منابع آب و خاک

- ✓ تعریف بحران آب به عنوان یک چالش ملی و ارایه راه حل به صورت فرابخشی .
- ✓ ایجاد هماهنگی در مدیریت بخشهای آب و کشاورزی.
- ✓ اقدام بسیار فوری در گسترش پروژه های آبیاری تحت فشار، تجهیز و نوسازی مزارع و سایر فعالیت های آب و خاک در راستای افزایش بهره وری آب.
- ✓ تعادل بخشی به سفره های آب های زیرزمینی و افزایش بهره وری آب در جهت تولید ماده خشک به ازای مصرف یک متر مکعب آب و نیز افزایش درآمد ریالی به ازاء هر متر مکعب آب باید در قالب یک برنامه زمان بندی شده و قابل ارزیابی در دستور کار دولت قرار گیرد.
- ✓ ملاحظه و بکارگیری مقوله آب مجازی در مبادلات و بازرگانی محصولات کشاورزی
- ✓ جلوگیری از سرعت خشک شدن تالاب های باقیمانده کشور
- ✓ حفاظت، احیاء، توسعه و بهره برداری اصولی از جنگلها و مراتع کشور و کاهش فشار بر بهره برداری و حفظ تعادل بر مبنای درصدی از تولید بیوماس.

- ✓ جلب حمایت قوه مقننه در تنقیح و اصلاح قوانین مربوط به زمین، حفاظت از منابع طبیعی، حفاظت از خاک، حفاظت از منابع آبی، یکپارچه سازی و جلوگیری از خرد شدن اراضی کشاورزی.
- ✓ جلب همکاری قوه قضاییه در خصوص اجرای قوانین و مقررات مربوط به حفاظت از منابع طبیعی، تغییر کاربری اراضی، تقطیع اراضی و کاداستر.

۲- اصلاح استراتژی‌ها

- ✓ اتخاذ تمهیدات کافی برای جهت‌گیری کشاورزی کشور از حالت معیشتی به سمت تجاری سازی.
- ✓ اصلاح الگوی تولید (و کشت) به جهت‌گیری ارتقاء کارآیی آب.
- ✓ ارتقاء نظام بهره‌برداری با ملاحظه یکپارچگی اراضی، افزایش درآمد از عملکرد تولید و ایجاد بستر مناسب سرمایه‌گذاری در قالب تعاونی‌های تولید، شهرک‌های کشاورزی و ...
- ✓ ایجاد تشکل‌های منطقه‌ای، ملی، محصولی و خدماتی در قالب زنجیره تشکلی مطابق با نیاز بخش

۳- در زمینه استفاده کارآمد از نهاده‌های تولید

- ✓ تأمین نهاده‌های مورد نیاز از قبیل کود، سم و بذر به اندازه کافی و کیفیت مطلوب و در زمان مناسب و مدیریت صادرات کودهای ازته تا زمان تأمین نیاز داخلی.
- ✓ ساده سازی و تسهیل واردات نهاده‌های تولید توسط بخش خصوصی و تأمین ضرر و زیان آنها در اثر توقف کشتی‌ها در بنادر به دلیل عدم گشایش اعتبار به موقع از سوی دولت.
- ✓ توجه لازم و کافی به تولید بذور اصلاح شده، نشاء، نهال‌های استاندارد و همچنین کودهای زیستی و تقویت بخش خصوصی.
- ✓ تهیه نقشه کاداستر و ایجاد ساز و کارهای لازم برای هدایت برنامه جامع و الگوی کشت.
- ✓ توسعه جنگل کاری و زراعت چوب در عرصه‌های مستعد و تأمین بخشی از نیاز چوب از طریق تسهیل در فرآیند واردات.
- ✓ ایجاد ترکیب جمعیتی مناسب و تنوع نژادی و گونه‌های دام، طیور و آبزیان در کشور و توسعه خدمات اصلاح نژادی از طریق افزایش مشارکت بخش خصوصی توسعه پایدار روستایی و عشایری و ارتقاء سطح درآمد روستاییان، کشاورزان و عشایر و رفع فقر.
- ✓ ساماندهی و توسعه نظام‌های بهره‌برداری از جمله توسعه تعاونی‌های تولید، ایجاد زیر ساخت‌ها و زیربنای مورد نیاز و حمایت از آنها.
- ✓ بازنگری اساسی در نظام آموزش، ترویج و پژوهش کاربردی و تقاضا محور، اثربخش و کاربردی و تقویت ارتباط بین عناصر نظام دانش و اطلاعات و ترغیب بخش خصوصی به استفاده از نتایج پژوهش‌های کاربردی.
- ✓ حمایت از تشکیل شرکت‌های دانش بنیان به منظور توسعه پژوهش‌های کاربردی به ویژه در حوزه‌های بیو و نانوتکنولوژی و تولید بذور هیبرید و حرکت به سوی خصوصی سازی نظام پژوهشی بخش کشاورزی.

- ✓ استفاده از ظرفیت فارغ التحصیلان کشاورزی و منابع طبیعی در فرآیند توسعه بخش.
- ✓ تأمین بهداشت و سلامت محصولات کشاورزی، فرآورده‌های دامی و شیلات و کاهش ضایعات.
- ✓ دسترسی آسان تولیدکنندگان به تکنولوژی‌ها و یافته‌های علمی روز و پیشرفته.

۴- بهبود نظام انگیزش های مالی در جهت حمایت از بخش کشاورزی

- ✓ اصلاح نظام قیمت‌گذاری با هدف بهبود رابطه مبادله بخش کشاورزی و سودآوری در فعالیت‌های کشاورزی.
- ✓ اعلام قیمت های تضمینی محصولات کشاورزی در نیمه اول شهریور ماه بر مبنای قانون.
- ✓ ارتقاء امنیت سرمایه و سرمایه‌گذاری با پوشش بیمه‌ای مناسب و کاهش خطرپذیری.
- ✓ جبران کسری اعتبار بیمه محصولات کشاورزی.
- ✓ توسعه نظام بیمه و تأمین اجتماعی کشاورزان، روستائیان و عشایر.
- ✓ تقویت خرید نقدی محصولات کشاورزی مثل گندم، تا هدفمندکردن کامل یارانه‌ها.

۵- تامین تسهیلات مالی در بخش کشاورزی

- ✓ تقویت سرمایه بانک کشاورزی به منظور افزایش تسهیلات اعطایی به بخش به ویژه در زمینه ارتقای سهم سرمایه گذاری نسبت به ارزش افزوده.
- ✓ ایجاد بانک توسعه کشاورزی جهت جلب سرمایه‌گذاری.
- ✓ جبران کمبود تزریق منابع مالی از طریق بودجه عمومی به بخش کشاورزی.
- ✓ استمهال وام های بانکی کشاورزان خسارت دیده از بلایای طبیعی و در نظر گرفتن خسارت های فوق العاده سنگین سرمازدگی در اردیبهشت ماه سال جاری (بیش از سه هزار میلیارد تومان).

۶- تقویت بسترهای نهادی

- ✓ تشکیل شورای عالی کشاورزی و آب در سطوح ملی و استانی به ترتیب با ریاست رئیس جمهور و استاندار.
- ✓ برگزاری نشست های مشترک با تولید کنندگان و وارد کنندگان نهاده های مورد نیاز تولید (علی-الخصوص نهاده های مصرفی تولیدات دام و طیور) به منظور رفع شوک های وارد شده به دلیل تغییرات نرخ ارز و قوانین ارزی.
- ✓ تولید آمار و منابع اطلاعاتی صحیح، منسجم و بهنگام در خصوص منابع پایه و تولیدات.

۲.۸.۲. بخش صنعت

بخش صنعت و معدن پس از تجربه رشد متوسط سالانه ۱۱,۷ درصدی در دوره برنامه سوم (۱۳۸۳-۱۳۷۹)، در دوره برنامه چهارم (۱۳۸۸-۱۳۸۴) یک دوره رشد ملایم ۷,۳ درصدی را از سر گذراند. میانگین

نرخ رشد سالانه این بخش در سالهای ۱۳۹۰-۱۳۸۹ حتی کمتر از این مقدار شد و به ۵,۹ درصد تنزل یافت. این عملکرد ضعیف را می توان به تاثیرات منفی رکود تورمی ناشی از بیماری هلندی در دوره رونق نفتی نسبت داد.

شواهد موجود گویای آن است که نرخ رشد این بخش در سال ۱۳۹۱ منفی بوده است. رکود بخش صنعت در سال ۱۳۹۲ وخیم تر شد و تولید صنعتی در برخی از شاخه های تولید بشدت افت کرد (جدول ۱۳). رشد منفی بخش صنعت در دو سال ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ را می توان اساسا به اثرات منفی تحریم های تجاری و مالی کشورهای صنعتی علیه ایران نسبت داد.

جدول ۱۳: تحول تولید برخی از محصولات صنعتی در پنج ماهه اول سال ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲

شرح	واحد سنجش	پنج ماهه ۱۳۹۲	پنج ماهه ۱۳۹۱	درصد تغییر
روغن نباتی	هزار تن	۵۵۸,۱	۵۶۲,۸	-۰,۸
مجموع محصولات فولادی	هزار تن	۷۲۷۷	۷۴۷۰	-۲,۶
کاغذ	هزار تن	۲۲۰,۶	۲۲۹,۱	-۳,۷
کنسانتره زغالسنگ	هزار تن	۳۸۵,۱	۴۰۸,۳	-۵,۷
LAB	هزار تن	۵۵,۷	۵۹,۷	-۶,۷
LED + LCD	هزار دستگاه	۴۹۷,۴	۵۳۹,۶	-۷,۸
الکترو موتور	هزار دستگاه	۲۹۸۰,۹	۳۲۳۷,۷	-۷,۹
کارتن	هزار تن	۱۴۸,۷	۱۶۱,۹	-۸,۱
کولر آبی	هزار دستگاه	۵۴۳,۴	۵۹۹,۷	-۹,۴
ماشین لباسشویی	هزار دستگاه	۲۷۳,۸	۳۰۷,۳	-۱۰,۹
سموم دفع آفات نباتی	هزار تن	۱۱,۴	۱۳,۷	-۱۶,۷
تجهیزات صنعتی	هزار تن	۷۳,۴	۸۹,۶	-۱۸,۰
کاتد مس	هزار تن	۷۵,۸	۹۳,۶	-۱۹,۰
وانت	هزار دستگاه	۳۱,۶	۴۵,۹	-۳۱,۱
DMT	هزار تن	۱۵,۹	۲۸,۱	-۴۳,۴
انواع سواری + ون + دو دیفرانسیل	هزار دستگاه	۱۹۰,۴	۳۴۹,۸	-۴۵,۶
مانیتور	هزار دستگاه	۱۶۱,۱	۳۲۹,۵	-۵۱,۱
اتوبوس و مینی بوس	هزار دستگاه	۰,۲	۰,۶	-۶۶,۷
کامیون کشنده	هزار دستگاه	۲,۸	۹,۲	-۷۰,۱

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت، بانک اطلاعات آمار مقدماتی.

صادرات صنعتی نیز به تبع کاهش تولید، در ۹ ماهه اول سال ۱۳۹۲ در همسنجی با دوره مشابه سال قبل تنزل یافت (نگاه کنید به جدول (۹) همین گزارش).

آمار جوازهای تاسیس و پروانه های بهره برداری نیز گویای آن است که رکود صنعتی در سال ۱۳۹۱ و ۴ ماهه اول سال ۱۳۹۲ بر سرمایه گذاری و اشتغال صنعتی تاثیر منفی گذاشته است (جدول ۱۴) و انتظار می رود این روند در سال ۱۳۹۳ نیز تداوم یابد.

جدول ۱۴: آمار جوازهای تاسیس و پروانه های بهره برداری در بخش صنعت کشور ۱۳۸۹-۱۳۹۲

مرداد ۱۳۹۲	تیر ۱۳۹۲	فصل اول ۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	شرح
۱۵۴۳	۱۶۹۸	۴۱۴۱	۱۵۸۸۹	۱۵۹۴۶	۱۵۸۳۹	تعداد جواز تاسیس صادره
۱۲۱۳۴۵	۷۰۹۴۵	۲۱۳۲۷۱	۴۵۰۵۸۰	۸۱۶۴۵۸	۸۸۱۲۷۷	پیش بینی سرمایه گذاری بر اساس جواز تاسیس صادره (میلیارد ریال)
۴۱۱۶۴	۳۹۳۲۸	۱۱۵۰۴	۳۶۸۵۶۵	۴۶۶۲۳۳	۴۶۷۳۷۶	پیش بینی اشتغال بر اساس جواز تاسیس صادره
۱۶۸	۱۸۳	۵۳۰	۴۰۲۵	۶۳۴۱	۶۸۹۱	تعداد پروانه های بهره برداری
۳۳۴۴	۱۸۰۱۴	۱۶۰۹۱	۹۰۳۵۰	۱۵۹۶۰۴	۱۹۴۰۶۸	میزان سرمایه گذاری بر اساس پروانه های بهره برداری (میلیارد ریال)
۲۹۰۱	۴۴۸۲	۱۱۰۷۰	۷۰۳۲۷	۱۱۱۲۴۷	۱۳۱۰۸۵	میزان اشتغال بر اساس پروانه های صادره

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت، نماگر ۱۷، سال ۱۳۹۲.

وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۱ در واکنش به کمبود ارز ناشی از تحریم های اقتصادی، برای واردات کالاهای دارای اولویت یک و دو ارز مرجع و برای اولویت ۳ تا ۹ ارز مبادله ای را اختصاص داد. در عین حال ممنوعیت واردات برای یکپهزار ردیف تعرفه ای را برقرار کرد. برای حمایت از تولید داخلی، صادرات برخی مواد اولیه ممنوع شد. پس از آن که ارز مرجع جای خود را به ارز مبادله ای داد، وزارتخانه تمام تعرفه ها را نصف کرد. این اقدام برای تسهیل واردات مواد خام به کشور صورت گرفت. عملکرد بخش صنعت گویای آن است که این تدابیر چندان اثر بخش نبوده است.

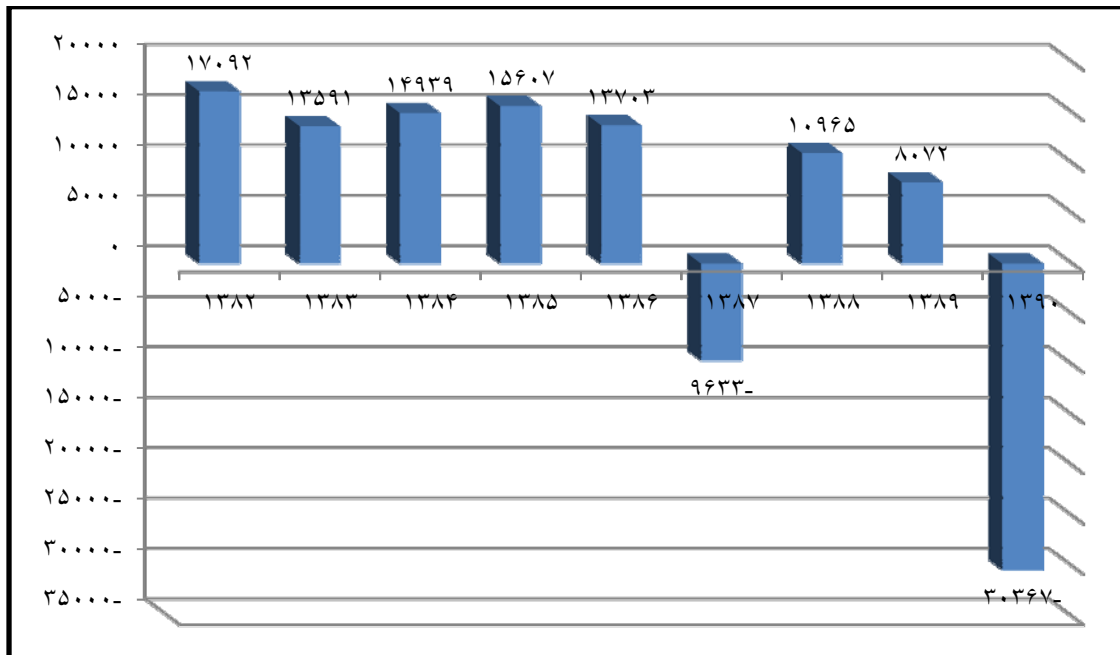
"بنا به اظهارات معاون وزیر صنعت، معدن و تجارت و رئیس هیئت مدیره و مدیر عامل سازمان صنایع کوچک و شهرک های صنعتی، تا پایان شهریور ماه سال جاری از حدود ۳۲۰۰۰ واحد صنعتی مستقر در این شهرک ها، ۱۷ تا ۱۸ درصد تعطیل شده اند. همچنین نزدیک به ۳۴ درصد واحدها نیز زیر ۵۰ درصد ظرفیت کار می کنند. بدین ترتیب ۵۲ درصد واحدهای صنعتی مستقر در شهرک ها دچار مشکلات جدی هستند. ایشان در زمینه دلایل بحران صنعتی به کمبود یا نبود نقدینگی، مشکلات ناشی از تحریم وضعیت شرکاء، بازار فروش و مشکلات تأمین مواد اولیه اشاره کرده اند.

ایشان در ادامه سخنان خود به یکی دیگر از مشکلات مهم واحدهای صنعتی، یعنی تنگناهای زیرساختی اشاره کرده اند. کمبود آب و برق مهمترین مشکل زیرساخت های صنعتی در شهرک های صنعتی است.

بدین معنا که اگر کلیه واحدهای صنعتی موجود با ظرفیت کامل به کار اشتغال یابند، با کمبود آب و برق مواجه خواهند شد. مسئله واحدهای صنعتی که بهره برداری از آنها دچار اختلال شده موضوع دیگری است که ایشان به آن اشاره کرده اند. به گفته آقای سید ابریشمی حدود ۸ هزار واحد صنعتی در شهرک های صنعتی کشور مستقر است که بالای ۵۰ درصد پیشرفت فیزیکی داشته اند، ولی متأسفانه به راه اندازی نرسیده اند (به نقل از روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۸ آذر ۱۳۹۲، ص ۳)."

رشد منفی مانده حقیقی تسهیلات بانکی اعطایی به صنعت و معدن در سالهای ۱۳۸۷ و ۱۳۹۰ و رشد اندک این تسهیلات در دو سال میانی آن، گویای آن است که نظام بانکی قادر به تامین مالی بخش صنعت و معدن در حد تقاضای ناشی از صدور پروانه های صنعتی نبوده است (نمودار ۱۳). قبض تسهیلات بانکی در سال ۱۳۹۱ و بحران بانکی سال ۱۳۹۲ نیز به هیچوجه آینده نوید بخشی را در حوزه سرمایه گذاری صنعتی نشان نمی دهد.

نمودار ۱۳: تغییرات مانده حقیقی تسهیلات بانکی به بخش صنعت و معدن (به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶) - میلیارد ریال

مستخرج از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

توضیح: بر اساس شاخص ضمنی قیمت بخش صنعت به قیمت واقعی محاسبه شده است.

مسئله در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ بخشی از تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن به طرحهای زوده بازده اختصاص یافته است. بررسی عملکرد آیین نامه اجرایی گسترش بنگاههای کوچک اقتصادی زود بازده و کار آفرین از ابتدای اجرای آیین نامه (اسفند ۱۳۸۴) تا پایان سال ۱۳۹۰ نشان می دهد که تعداد ۶۸۰,۱ هزار فقره قرارداد به مبلغ ۲۹۵,۶ هزار میلیارد ریال توسط شبکه بانکی منعقد گردید. بر اساس قراردادهای منعقد شده پیش بینی می شد که از این طریق برای بیش از دو میلیون نفر فرصت شغلی فراهم خواهد گردید. خالص مبلغ تسهیلات پرداخت شده توسط بانک های عامل از ابتدای اجرای آیین نامه تا پایان اسفند ماه

۱۳۹۰ در مجموع معادل ۲۷۳,۶ هزار میلیارد ریال بود. واقعیت این است که بخش مهمی از طرحهای زود بازده مربوط به بخش صنعت می شد. متأسفانه اغلب این طرحها فاقد توجیه اقتصادی بود و به دلیل عدم صلاحیت فنی متقاضیان و غیر اقتصادی بودن اغلب آنها با شکست مواجه شدند و نتایج مورد انتظار از آنها در زمینه تولید و اشتغال بدست نیامد. عدم نظارت بانکها بر چگونگی استفاده از تسهیلات بانکی همچنین منجر به مصرف تسهیلات در فعالیتهای غیر مربوط گردید.

به رغم آن که در اوائل دهه ۱۳۸۰ استراتژی صنعتی کشور در وزارت صنایع و معادن تدوین گردید، اما عزم و اراده ای برای اجرای آن وجود نداشت. در دوره دولت دهم مجدداً وزارت صنعت، معدن و تجارت درصدد تهیه استراتژی جدیدی برای بخش صنعت و معدن برآمد و سندی را در این زمینه تدوین کرد. متأسفانه این سند به دلیل ضعف های جدی در حوزه مبانی نظری، روش شناسی و سیاستگذاری نمی توانست گره گشای معضلات پیچیده این بخش حیاتی از اقتصاد کشور باشد. در اینجا بدون ورود به جزئیات می توان چالش های سیاستگذاری صنعتی در کشور را برشمرد:

✓ وزارت صنعت، معدن و تجارت سیاست مشخصی برای اعطای موافقتهای اصولی ندارد. از اینرو بدون توجه به مقیاس بهینه تولید و اندازه بازارهای هدف، اقدام به صدور مجوز سرمایه گذاری صنعتی می کند. پیدایش اضافه ظرفیت در برخی از شاخه های صنعت، ایجاد واحدهای تولیدی که مقیاس تولید آنها غیر بهینه و در نتیجه هزینه هر واحد تولید آنها بالا است از پیامدهای این سوء تدبیر است.

✓ وزارت صنعت، معدن و تجارت برنامه مشخصی برای هماهنگ کردن سرمایه گذاریهای مرتبط ندارد. از اینرو تکمیل حلقه های زنجیره تامین در بخش صنعت با وقفه صورت می گیرد.

✓ به دلیل دو مفقوده فوق در دو دوره هشت ساله (۱۳۸۳ - ۱۳۷۶) و (۱۳۹۱ - ۱۳۸۴) در وزارت صنعت، معدن و تجارت به ترتیب ۳۲ هزار و ۵۵ هزار پروانه بهره برداری صادر شده است. متأسفانه وزارتخانه مذکور اطلاعات موثقی در مورد پروانه های بهره برداری فعال و راکد ندارد. همچنین هرگز درصدد محاسبه و برآورد ظرفیت های تولید مورد نیاز و موجود بر نیامده است. این وزارتخانه آمار قابل اعتمادی در مورد نرخ بهره برداری از ظرفیتهای تولید بدست نمی دهد. همچنین هیچ اطلاعاتی از تناسب ظرفیتهای میان صنایع پایین دست و بالا دست، بدست نمی دهد. حتی مقایسه ای از مقیاس واحدهای عمده تولید داخلی و خارجی نیز ارائه نمی کند. حاصل این وضعیت سر در گمی سرمایه گذاران خصوصی، صف های طویل برای تقاضای تسهیلات بانکی، بلا استفاده ماندن بخشی از ظرفیتهای تولید و غیر رقابتی بودن محصولات صنعتی کشور است.

✓ وزارت صنعت، معدن و تجارت تحلیل دقیقی از تجربه خوشه سازی و ایجاد زنجیره تامین در صنایع خودرو سازی و تعمیم تجارب مثبت آن به سایر حوزه های صنعتی ندارد.

✓ نظام ملی نوآوری در کشور، عرضه محور و دولتی است و بخش خصوصی هنوز جایگاه شایسته خود را در آن پیدا نکرده است. در چارچوب نظام انگیزشی معیوب کنونی تقاضای چندانی برای نوآوری و ابداعات از سوی بنگاه‌های صنعتی وجود ندارد.

✓ بانک صنعت و معدن به مثابه تنها بانک تخصصی و توسعه‌ای در این حوزه، فاقد سرمایه و منابع مالی کافی برای تامین مالی سرمایه‌گذاری‌های صنعتی است.

✓ به رغم سپری شدن بیش از دو دهه از آغاز واگذاری شرکتهای دولتی به بخش خصوصی، امروزه مالکیت و مدیریت بخشهای مهم صنعت و معدن کشور در دست شرکتهای دولتی و یا نهادهای شبه دولتی است.

اکنون مسائل ساختاری فوق در صنعت کشور با تحریم های اقتصادی و مالی غرب دست بدست هم داده و بنیان های صنعتی کشور را متزلزل کرده است. امروز صنعت کشور با چند مساله مهم مواجه است:

- ✓ عدم دسترسی به منابع ارزی لازم برای واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای.
- ✓ محدودیتهای تجاری برای واردات برخی از اقلام مورد نیاز.
- ✓ عدم دسترسی به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی.
- ✓ افزایش هزینه‌های تولید بر اثر تورم و افزایش نرخ ارز.
- ✓ افزایش تقاضا برای سرمایه در گردش و کمبود منابع بانکی.
- ✓ عدم دسترسی سهل به بازارهای صادراتی.
- ✓ محدودیت های گشایش اعتبارات اسنادی و نقل و انتقال پول در شبکه بانکی بین المللی.

با توجه به محدودیت پس انداز در وضعیت تحریم و رکود اقتصادی و محدودیت منابع بانکها برای افزایش تسهیلات اعطایی به صنعت و نیز مضیقه ارزی، موارد زیر پیشنهاد می شود:

- ✓ تدوین و اجرای استراتژی توسعه صنعتی کشور با مشارکت بخش خصوصی.
- ✓ از اعطای پروانه های مجوزهای جدید برای سرمایه گذاری صنعتی جز در موارد بسیار ضروری اجتناب شود.
- ✓ طرح‌های صنعتی و معدنی بر حسب اهمیت و نیاز طبقه بندی شوند و طرحهایی که در آینده نزدیک به بهره برداری می رسند در اولویت تامین مالی از طریق سیستم بانکی و صندوق توسعه ملی قرار گیرند.
- ✓ به تامین مالی سرمایه در گردش در مقایسه با تامین مالی سرمایه گذاریها اولویت داده شود تا نرخ استفاده از ظرفیت های تولید بیش از حد کاهش نیابد.
- ✓ بعد از رفع تدریجی تحریم های اقتصادی و مالی، در اعطای مجوزهای صنعتی به صرفه های مقیاس، ظرفیتهای موجود و مورد نیاز و هماهنگی سرمایه گذاریهای مرتبط توجه لازم مبذول شود.

- ✓ آن دسته از طرحهای فولادی کوچک مقیاس که دارای صرفه مقیاس نیستند و تامین انرژی، حمل و نقل، سنگ آهن داخلی برای آنها در آینده نزدیک امکانپذیر نخواهد بود متوقف شوند.
- ✓ با توجه به ظرفیت مازاد در صنایع سیمان، کاشی و سرامیک، فرش ماشینی، موتور سیکلت سازی، رب گوجه فرنگی، ماکارونی و منسوجات که با اضافه ظرفیت مواجهند و امکان صدور محصولات آنها به خارج وجود ندارد از گسترش ظرفیتهای این صنایع جدا اجتناب شود.
- ✓ در زمینه سیاستگذاری در زیر بخشهای تخصصی صنعت و معدن از معاضدت و همکاری تشکلهای خصوصی ذیربط استفاده شود.
- ✓ در واگذاری شرکتهای صنعتی و معدنی، میان بخش خصوصی و شرکتهای شبه دولتی تبعیض ایجاد نشود. در جایی که واگذاریها زیر قیمت بازار انجام می شود تعهدات لازم برای تجدید ساختار و ادامه فعالیتهای تولیدی از ذینفعان اخذ شود.
- ✓ سرمایه بانک صنعت و معدن افزایش یابد و امکانات لازم برای دسترسی بیشتر این بانک به وجوه اداره شده و نیز استقراض بین بانکی فراهم شود.
- ✓ در اعطای تسهیلات بانکی برای صنعت و معدن از ساز و کارهای مناسب نظارتی استفاده شود.

۲.۸.۳. بخش معدن

هر کشوری که دارای ذخایر طبیعی و منابع معدنی اقتصادی است، در صورت داشتن استراتژی و اعمال روش های صحیح استخراج، کنترل ضایعات و میزان استخراج از ذخایر، می تواند از ارزش افزوده لازم در بخش معدن و صنایع معدنی برخوردار باشد. کشور پهناور ایران با قرار گرفتن بر روی یکی از کمربندهای اصلی کوهزایی جهان و وقوع فعالیت های زمین شناسی در دوره های مختلف- که موجب تنوع و غنی شدن انواع مواد معدنی (شامل مواد معدنی فلزی و غیرفلزی و مصالح ساختمانی) ارزشمند در آن شده- و با ذخیره احتمالی ۱۰۴ میلیارد تن و ذخیره قطعی بالغ بر ۵۷ میلیارد تن و تنوع بیش از ۶۴ نوع ماده معدنی، یکی از کشورهای صاحب نام و مطرح در این حیطه است. علاوه بر وفور و تنوع معادن، مزیت نیروی کار و انرژی می تواند کشور ما را در تولید محصولات معدنی و صنایع معدنی با قیمتی پایین تر از رقبای جهانی متمایز کند، ولی با وجود سرمایه گذاری صورت گرفته باتوجه به ارقام سرمایه گذاری در این بخش در چند دهه اخیر، نقش این بخش در اقتصاد کلان کشور به نقطه مطلوب نرسیده است.

فراوانی مواد معدنی در ایران مانند مس، سرب، روی، کرومیت، آهن و انواع سنگهای تزئینی نشانگر آینده درخشان اقتصاد معدنی و صنایع معدنی در کشور است. آمارها نشان می دهد میزان ذخایر معدنی ما بالغ بر ۵۷ تا ۶۰ میلیارد تن است و ۶۸ نوع ماده معدنی تا کنون در کشور شناسایی شده اند. از حدود ۵ هزار معدن فعال کشور سالانه ۳۰۰ تا ۴۰۰ میلیون تن مواد معدنی استخراج می شود و قرار است در برنامه پنجم توسعه این میزان به ۵۷۰ هزار تن افزایش یابد. به رغم پتانسیل های بالای بخش معدن در کشور، سهم معدن در ایجاد اشتغال و تولید ناخالص داخلی اندک است، زیرا بسترهای نهادی و زیر بناهای توسعه ای این بخش

فراهم نشده است. در حوزه اکتشاف و فرآوری، راه درازی پیش روی این بخش قرار دارد و در زمینه تجهیزات و ماشین آلات نیز نیازمند سرمایه گذاری است.^۱

کاهش تعداد پروانه های بهره برداری صادره، کاهش اشتغال و سرمایه گذاری در بخش معدن در سال ۱۳۹۱ در مقایسه با سال ۱۳۹۰ گویای تاثیر تحریم ها و رکود اقتصادی بر این بخش است (جدول ۱۵).

جدول ۱۵: وضعیت پروانه های بهره برداری صادره در بخش معدن

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	درصد تغییرات
تعداد (قره)	۱۰۴۰	۸۱۹	-۲۱,۳
ظرفیت استخراج (میلیون تن)	۶۸	۴۳	-۳۶,۸
ذخیره قطعی (میلیون تن)	۲۶۷۶	۲۳۲۶	-۱۳,۱
اشتغال (هزار نفر)	۱۰,۰	۷	-۲۸,۲
سرمایه گذاری (میلیارد ریال)	۹۶۲۲,۰	۷۳۲۳	-۲۳,۹

گزارش ماهانه وزارت صنعت، معدن و تجارت، نماگر شماره ۱۷.

دست اندر کاران بخش معدن و صنایع معدنی در شهریور سال جاری، دغدغه های خود را از طریق تشکل سازمانی خانه معدن از جمله تشکل های ثبت شده در اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران طی نامه ای به وزارت صنعت، معدن و تجارت منعکس کرده اند که فراهانی از آن به شرح زیر است:

✓ در عمده کشورها و از جمله ایران که معادن در زمره انفال و تحت مالکیت عمومی طبقه بندی می شود، وظایف حاکمیتی دولت در رابطه با بخش معدن بسیار پر رنگ تر از بخش های دیگر است. انجام شایسته این وظایف نیازمند قانون مناسب و مهمتر از آن ساختار مدیریتی مناسب و کارآمد برای اجرای درست آن است. در این راستا بر اجرای کامل قانون معادن و آیین نامه اجرایی آن تاکید می شود.

✓ با توجه به تصویب قانون اصلاح قانون معادن در تاریخ ۱۳۹۰/۹/۲، آیین نامه اجرایی قانون معادن نیز نیازمند بازنگری است. تسریع در تدوین و ابلاغ آیین نامه جدید با سو گیری واگذاری کامل فعالیت ها به بخش خصوصی و رفع موانع و مشکلات این واگذاری، می تواند تاثیر چشمگیری در ایجاد محیط امن و فضای مناسب کسب و کار و رفع مزاحمت ها و ممانعت های سلیقه ای برای مشارکت بخش خصوصی داخلی و خارجی داشته باشد.

✓ از جمله قوانین بالادستی سودمند برای توسعه اکتشاف که متاسفانه به دلایل مختلف اجرا نشده است، بندهای "الف" و "ب" ماده ۱۵۷ قانون برنامه پنجم توسعه در جهت توسعه فعالیت های معدنی و ارتقای نقش معدن در اقتصاد ملی است. به موجب این ماده قانونی دولت موظف به تأمین

^۱ - محمد رضا بهرامن، نگاه های توسعه ای را تقویت کنیم، سرمقاله فصلنامه سنگ و معدن، پاییز ۱۳۹۲، شماره ۲۹.

بودجه برای اکتشافات پایه و ساماندهی پایگاه جامع علوم زمین گردیده است. بخش خصوصی خواستار اجرای این ماده و تعمیم آن به برنامه ششم توسعه است. مناسب سازی ساختار مدیریتی و تمرکز سیاستگذاری برای نحوه اجرای آن و تقویت سازمان زمین شناسی و اکتشافات معدنی کشور می تواند تاثیر قابل توجهی بر رشد بخش داشته باشد.

- ✓ سازمان نظام مهندسی معدن نهادی الزامی و پشتیبان حرفه ای نیروی انسانی متخصص بخش معدن است که در سامان دادن به بخش حرفه ای، توان افزایی نیروهای کارشناسی و جلوگیری از اتلاف ذخایر و بهره برداری غیر کارشناسی از آنها نقش چشمگیری دارد. بر روی تقویت بیشتر سازمان نظام مهندسی معدن و طراحی ساز و کارهایی برای حفظ استقلال آن و جلوگیری از وارد شدن مدیران دولتی در ارکان سازمان برای حفظ استقلال و ساختار دموکراتیک آن تاکید می شود.
- ✓ جدا کردن صندوق بیمه سرمایه گذاری فعالیتهای معدنی از سایر صندوقها و ایجاد ساختار مناسب برای هدایت فعالیتهای صندوق در مسیر سیاست های اجرایی قانون معادن برای توسعه بخش معدن و ارائه خدمات پوششهای بیمه ای و تسهیلات مالی به بخش خصوصی می تواند بخشهایی از دغدغه های فعالین بخش را مرتفع ساخته و آن را به توسعه فعالیت دلگرم کند. پاسخگو بودن صندوق در قبال موانع و کاستی ها و روان سازی عملیات اعطای تسهیلات و پرداخت خسارتهای عنصری کلیدی در موفقیت صندوق برای انجام ماموریتهای خود می باشد.
- ✓ تشکلهای غیر دولتی فعال در حوزه صنفی، حرفه ای و تخصصی به عنوان نهادهای واسط بین بدنه و مدیریت ارشد فرصتهای ارزشمندی هستند که می توانند زمینه های استفاده بهینه از قابلیتها و توانمندیهای موجود در لایه های زیرین بخش را فراهم سازند. بر استفاده از توان بدون منت و چشمداشت این تشکلهای در تدوین ضوابط و مقررات و آیین نامه ها، تصمیم سازی ها و عملیاتی کردن سیستم های توسعه تاکید می شود.
- ✓ تصور معادن بدون ماشین آلات سنگین غیر ممکن است. افزایش کارایی و اثر بخشی معادن رابطه تنگاتنگی با کارایی ماشین آلات دارد. کمک به تامین ماشین آلات سنگین مورد نیاز معادن و صنایع معدنی و نوسازی این ماشین آلات و رفع موانع مربوط به واردات آنها توسط معدنکاران و طراحی و اجرای ساز و کارهای حمایتی لازم از قبیل اعطای تسهیلات ارزان قیمت و حذف عوارض گمرکی گامی سودمند در راستای توسعه معادن خواهد بود.
- ✓ روان سازی ارتباط بین بخش خصوصی فعال در معادن و دانشگاهها و موسسات پژوهشی وابسته به دولت و طراحی و اجرای ساز و کارهای حمایتی دولت از پژوهشهای تحقیقاتی در معادن و واحدهای صنایع معدنی مانند پرداخت یارانه پژوهشی و فراهم کردن زمینه استفاده از امکانات تحقیقاتی و آزمایشگاهی سازمانهای دولتی، گامی ارزشمند در راستای توسعه کیفی و در نتیجه کمی فعالیتهای معدنی و احداث صنایع معدنی خواهد بود.
- ✓ فعالیتهای معدنی ماهیت فرابخشی داشته و با بخشهای دیگری از دولت مانند منابع طبیعی، محیط زیست، میراث فرهنگی و... نیز درگیر است. نگاه بخشی سازمانهای متولی امور غیر معدنی و

تصمیمات غیر قانونی یا غیر کارشناسی آن ها محدودیتهایی را برای فعالیتهای معدنی ایجاد می کند. برخورد فعال و قاطع وزارت صنعت، معدن و تجارت برای تدبیر سازی و کارهای اجرایی جهت رفع این مانع عمده و دفاع از حقوق قانونی معدنکاران درخواست جدی فعالین بخش معدن است. ✓ برنامه ریزی و سیاست گذاری توسعه ای نیازمند آمار روز آمد و طبقه بندی شده است. از اینرو لازم است جمع آوری و به روز رسانی اطلاعات و آمار اکتشافات معدنی و فعالیتهای سرمایه گذاری و تولیدی و بازرگانی بخش معدن و صنایع معدنی مطابق استانداردهای جهانی، در دستور کار وزارت صنعت، معدن و تجارت قرار گیرد.

✓ هر چند به دلیل تشدید تحریم های اقتصادی و مالی علیه ایران، هم اکنون فضا برای جذب سرمایه گذاری خارجی مناسب نیست، اما توصیه می شود بعد از رفع موانع سیاسی جذب سرمایه گذاری خارجی، به این موضوع به صورت گزینشی و در مواردی که می تواند فرصتی برای اتصال به بازارهای بین المللی و جذب دانش و فناوری و استقرار مدیریت پیشرفته در معادن و صنایع معدنی فراهم آورد، نگریسته شود.

۲.۸.۴. خدمات فنی و مهندسی

در صورت اجرای قانون حداکثر استفاده از توان فنی و مهندسی تولیدی و صنعتی و اجرایی کشور در اجرای پروژه ها و ایجاد تسهیلات به منظور صدور خدمات مصوب ۱۳۷۵/۱۱/۲۲ می توان از ظرفیتهای داخلی کشور بهره مند شد. به موجب ماده ۳ قانون مذکور از تاریخ تصویب آن، ارجاع کارهای خدمات مهندسی مشاور و پیمانکاری ساختمانی، تاسیساتی، تجهیزاتی و خدماتی صرفا به موسسات و شرکت های داخلی مجاز است و در صورت عدم امکان با پیشنهاد دستگاه اجرایی و تصویب شورای اقتصاد از طریق مشارکت از شرکتهای ایرانی- خارجی مجاز خواهد بود.

کمیسیون تخصصی عمران و خدمات فنی و مهندسی اتاق ایران قبلا پیشنهادهای خود را در این زمینه برای تقدیم به دولت محترم تنظیم و ارایه کرده است. اهم این پیشنهادات به شرح زیر است:

- ✓ پرداخت مطالبات سازندگان و مشاوران از سوی دولت به جهت افزایش توان مالی شرکت ها.
- ✓ ایجاد مزیت های رقابتی در فضای مناقصات بین المللی.
- ✓ ایجاد شرایط سرمایه گذاری شرکت های فنی و مهندسی در پروژه های عمرانی در کشورهای مختلف.
- ✓ رفع مشکل عدم پذیرش شرکت های تولید کننده و تامین کننده ایران در Vendor List پروژه ها در کشور عراق.
- ✓ رفع مشکلات و بوروکراسی شدید در رابطه با خروج موقت ماشین آلات و تجهیزات مورد نیاز در اجرای پروژه های صادرات خدمات فنی و مهندسی.

- ✓ خودداری دستگاههای اجرائی از خلع ید پیمانکاران بر طبق ماده ۴۶ شرایط عمومی پیمان. بدیهی است در صورتیکه کارفرمایان تاخیرات پیش آمده در پروژه را ناشی از قصور پیمانکار بدانند در صورت تصویب شورای عالی فنی حق فسخ پیمان را خواهند داشت.
- ✓ بازنگری بخشنامه های ابلاغ شده مربوط به شاخص های تعدیل و مابه التفاوت مصالح، جبران تغییر نرخ ارز و جبران آثار هدمندی یارانه ها.
- ✓ تعیین ضریب به روز رسانی قیمت قرارداد ها و ابلاغ آن. واقعیت این است که قراردادهای منعقد شده در سالیان گذشته به دلیل افزایش بی رویه قیمت ها جوابگو نبوده و عملاً پیمانکاران امکان اجرای پروژه، با قیمت های قراردادی خود را ندارند
- ✓ اصلاح آیین نامه تعیین صلاحیت پیمانکاران. توضیحاً اضافه می نماید آئین نامه تعیین صلاحیت پیمانکاران غیر کارشناسی بوده و با آئین نامه مذکور بسیاری از شرکت های با سابقه، دچار کاهش رتبه شده و این امر مشکلات فراوانی را خصوصاً برای شرکت های صادرکننده خدمات فنی و مهندسی در این برهه زمانی که نیاز به حمایت از آنان و افزایش حجم صادرات خدمات فنی و مهندسی وجود دارد، فراهم خواهد کرد. لذا پیشنهاد می شود تا اصلاح این آئین نامه، رتبه این شرکت ها براساس رتبه بندی قبل تمدید گردد.
- ✓ تعلیق اجرای بخشنامه شماره ۹۲/۴۲۷۸۷ مورخ ۱۳۹۲/۰۵/۲۰ تا بررسی مجدد و اصلاح آن.
- ✓ تصویب و اعمال سریع هاردشیپ و رعایت حالت اضطرار و عسر و حرج و حاکم ساختن این قوانین بر قراردادهای ما بین بخش خصوصی و دولت.
- ✓ ابطال آیین نامه ۲۶۵۱۰ مصوب هیات وزیران در مورد راهکارهای افزایش ضمانت اجرایی و تقویت حساسی به دلیل مغایرت کامل با قانون برگزاری مناقصات و قانون مالیات های مستقیم.
- ✓ اصلاح دستورالعمل ۶۵۶۶۳ معاونت راهبردی به دلیل عدم جامعیت و مغایرت با قانون برگزاری مناقصات.
- ✓ اصلاح دستورالعمل ۴۷۷۰۷ معاونت راهبردی در مورد نحوه درخواست تجدید نظر در نرخ پیمان ها به دلیل پایین بودن مبلغ پرداخت ضرر و زیان و وجود قیدهای غیر ضروری در بررسی میزان ضرر و زیان.
- ✓ اصلاح دستورالعمل ۵۰۹۰ سازمان برنامه و بودجه سابق در مورد محاسبه تأخیرات در پرداخت صورت وضعیت ها به دلیل دیده نشدن آثار مالی و حقوقی ناشی از تمدید مدت پیمان در آن.
- ✓ اصلاح بخشنامه ۶۴۰۵ در مورد انعقاد کارهای ساختمانی به روش سرجمع به دلیل عدم تناسب روش پیشنهاد قیمت پیمانکار با تعاریف بخشنامه، عدم پیش بینی تورم واقعی آتی، غیر مسئول بودن دستگاه های اجرایی برای تأمین اعتبار و عدم امکان اجرای دقیق بخش نامه.
- ✓ اصلاح بخش نامه ۷۰۱۶ مصوب سازمان برنامه و بودجه در مورد اصلاح شرایط عمومی پیمان به دلیل غیر موجه بودن و یکطرفه شدن مسیر خلع ید پیمانکار.
- ✓ ابطال بخشنامه ۶۵۶۳۷ معاونت راهبردی در مورد تجمیع راه و باند به دلیل عدم امکان پیش بینی شرایط پروژه و عدم امکان اجرای دقیق بخشنامه.

✓ ابطال دستورالعمل ۱۹۵۹۷ وزارت راه و شهرسازی در مورد ضوابط محاسبه کسر بهای عملیات راه سازی به دلیل مغایرات آن با نشریه ۱۰۱ سازمان مدیریت.

۹.۲. ضرورت بازنگری در سیاست‌های فرابخشی

۹.۲.۱. امور مالیاتی

در ایران تعداد پرداخت های مالیاتی ۲۳ مورد و زمان لازم برای آنها در سال ۳۴۴ ساعت برآورد شده و مجموع نرخ مالیات های پرداختی در حد ۴۴/۲ درصد تخمین زده شده است، به همین دلیل رتبه ایران از نظر پرداخت مالیات نازل و در مقام ۱۱۷ قرار گرفته است. در این زمینه توصیه می شود در قانون مالیاتهای مستقیم سیاست های زیر پیش بینی شود:

- ✓ اصل برائت در تشخیص میزان بدهی مالیاتی مودی.
- ✓ اصل انصاف در مورد داوری میان مودی و دستگاه اخذ مالیات.
- ✓ حمایت مالیاتی از کار آفرینان و همچنین کارفرمایان کوچک.
- ✓ اعطای تخفیف های مالیاتی برای جبران ریسک سرمایه گذاری در صنایع با فناوری نوین و سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه.
- ✓ بازنگری قانون مالیات بر ارزش افزوده با اخذ نظرات بخش خصوصی برای تقدیم به مجلس تا پیش از پایان سال. دوره اجرای آزمایشی قانون مالیات بر ارزش افزوده امسال به پایان رسیده است و لازم است برای دائمی کردن آن با توجه به نقائص آشکار شده این قانون لایحه جدیدی تنظیم شود. ضمناً لازم است که قانون مالیات بر ارزش افزوده همزمان با قانون مالیاتهای مستقیم بررسی شود تا با هم یکپارچگی بیابند.
- ✓ تجمیع بخشنامه های مالیاتی در باب هر منبع به نحوی که در خصوص هر منبع تنها یک بخشنامه وجود داشته باشد.

۹.۲.۲. کار و رفاه اجتماعی

در گزارش رقابت پذیری جهانی که توسط مجمع جهانی اقتصاد منتشر می شود، یکی از نماگرهای ۱۲ گانه مورد سنجش مربوط به شاخص کارایی بازار کار است. ایران از نظر این شاخص در سال ۲۰۱۲ میلادی در میان ۱۴۲ کشور رتبه ۱۳۹ را داشت.

در دوره ۲۰۱۰-۲۰۰۵ بانک جهانی یکی از شاخصهایی را که در ارزیابی محیط کسب و کار مورد استفاده قرار می داد، عبارت بود از نماگر استخدام نیروی کار. این شاخص خود مشتمل بر ۵ جزء به شرح زیر بود:

- ✓ شاخص سختی استخدام
- ✓ شاخص انعطاف ناپذیری ساعات کار
- ✓ شاخص سختی اخراج نیروی کار
- ✓ شاخص انعطاف ناپذیری استخدام

✓ هزینه اخراج نیروی کار

در سال ۲۰۱۰، مجموع امتیازات ایران در شاخصهای فوق، جایگاه کشور ما را در جهان در رتبه ۱۴۱ نشان می داد. این در حالی است که در همان سال رتبه گرجستان ۹ بود.

این موضوع در قانون برنامه پنجم مورد توجه دولت قرار گرفت و به موجب ماده ۷۳ قانون برنامه پنجم، دولت موظف شد تا پایان سال اول برنامه، اقدامات قانونی لازم را برای اصلاح قانون کار و قانون تأمین اجتماعی و روابط کار با رعایت موارد زیر به عمل آورد:

- الف - ایجاد انعطاف برای حل اختلاف کارگران و کارفرمایان و همسوکردن منافع دو طرف.
- ب - تقویت بیمه بیکاری به عنوان بخشی از تأمین اجتماعی و شغلی کارگران با رویکرد افزایش پوشش و گسترش بیمه بیکاری و بیکاران در شرایط قطعی اشتغال.
- ج - تقویت همسویی منافع کارگران و کارفرمایان و تکالیف دولت با رویکرد حمایت از تولید و سه جانبه گرایی.
- د - تقویت شرایط و وضعیتهای جدید کار با توجه به تغییرات تکنولوژی و مقتضیات خاص تولید کالا و خدمات.

ه - تقویت تشکلهای کارگری و کارفرمایی متضمن حق قانونی اعتراض صنفی برای این تشکلهای. در اجرای این حکم قانونی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در دولت دهم، لایحه قانونی مورد نظر را تهیه و به دولت ارائه کرد. این لایحه از سوی دولت وقت به مجلس شورای اسلامی ارسال شد و هم اکنون در کمیسیون اجتماعی مجلس تحت بررسی است.

در ماده ۲۸ قانون برنامه پنجم مطالب مهمی در زمینه تأمین اجتماعی به شرح زیر پیش بینی شده است:

۱- به منظور فراهم نمودن شرایط رقابتی و افزایش کارآمدی بیمه‌های اجتماعی و جلوگیری از ایجاد هرگونه انحصار یا امتیاز ویژه برای صندوقهای بازنشستگی اعم از خصوصی، عمومی، تعاونی و یا دولتی اجازه داده می‌شود صندوقهای بازنشستگی خصوصی با رعایت تضمین حقوق بیمه‌شدگان و بازنشستگان صندوق مربوطه حداقل به مدت ده سال بر اساس آئین‌نامه‌ای که به تصویب هیأت وزیران می‌رسد ایجاد گردد.

۲- کلیه بیمه‌شدگان به استثناء کادر نیروهای مسلح و وزارت اطلاعات می‌توانند با رعایت اصول و الزامات محاسبات بیمه‌ای نسبت به تغییر صندوق بیمه‌ای خود به سایر صندوقها از جمله صندوقهای موضوع بند (الف) این ماده اقدام نمایند. ضوابط تغییر صندوق و نقل و انتقال حق بیمه و سوابق بیمه‌ای بین صندوقهای موضوع این بند در آئین‌نامه مربوطه تعیین می‌گردد.

۳- صاحبان حرف و مشاغل آزاد مشمول قوانین و مقررات تأمین اجتماعی هستند.

۴- به منظور برقراری بیمه تکمیلی بازنشستگی، صندوقهای بیمه اجتماعی مجازند نسبت به افتتاح حسابهای انفرادی خصوصی جهت بیمه‌شدگان با مشارکت فرد بیمه‌شده اقدام نمایند.

این قانون مفری را برای گذار از انحصار سازمان تأمین اجتماعی برای کارفرمایان و کارگران فراهم می آورد.

توصیه می شود این موضوع در یکی از جلسات شورای گفت و گو با حضور وزیر محترم تعاون، کار و رفاه اجتماعی و رئیس سازمان تامین اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد و راه کارهای اجرای این قانون تعیین شود. تا جایی که به سازمان تامین اجتماعی مربوط است، سیاستهای زیر توصیه می شود:

- ✓ سهم بیمه کارفرما در کارگاه های دارای ۵ نفر شاغل و کمتر به ۱۰ درصد کاهش یابد.
 - ✓ همچنین اختیارات خاص سازمان تامین اجتماعی موضوع مواد ۴۰، ۴۹ و ۵۰ قانون تأمین اجتماعی شامل برداشت از حساب بانکی افراد کارفرما و تقاضای ممنوع الخروج شدن آنها، توقیف اموال و بستن بنگاه، اختیارات مشابه که بایستی صرفاً در حیطة دادگاه های صالح قضایی باشد، از این سازمان منتزع شود تا نااطمینانی ها و نگرانی های بالقوه کارفرمایان برطرف شود.
 - ✓ سازمان تأمین اجتماعی ملزم شود در ظرف مدتی که از سوی دولت تعیین خواهد شد، نسبت به صدور تسویه حساب متقاضیان اقدام کند. در صورتی که سازمان نسبت به صدور مفاصاحساب ظرف مدت تعیین شده اقدام نکند و یا نقص پرونده را به کارفرما اعلام ندارد، به منزله تسویه حساب قطعی تلقی خواهد شد.
 - ✓ کاهش بخشودگی بیمه کارگران (جایگزینی ماده ۸۰ به جای ماده ۱۰۳).
 - ✓ معافیت ناشران دیجیتال از پرداخت حق بیمه سهم کارفرما همانند ناشران کتاب.
 - ✓ رفع مشکل شرکت های صادر کننده خدمات فنی و مهندسی با سازمان تأمین اجتماعی کشور در رابطه بیمه نمودن پرسنل شاغل به کار در پروژه های برون مرزی و اخذ بیمه از شرکت های صادر کننده خدمات فنی و مهندسی بر اساس مبلغ قرارداد.
- در زمینه گسترش بیمه ایام بیکاری کارگران، طرحی در مجلس نهم تهیه و به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. این مصوبه با ایرادات شورای نگهبان به مجلس عودت داده شد ولی اختلاف مجلس و شورای نگهبان در مورد بار مالی آن منجر به ارسال مصوبه مجلس به مجمع تشخیص مصلحت گردید. این قانون غیر کارشناسی و زیانبار است. نفع دولت و بخش خصوصی در آن است که از تصویب نهایی آن جلوگیری نمایند. از اینرو پیشنهاد می شود وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی هر چه سریع تر نسبت به بازنگری در قانون یاد شده و ارایه لایحه قانونی اصلاحی در این زمینه اقدام نماید.

۲.۹.۲. توانمندسازی بخش خصوصی

امید داریم با اعمال سیاست های کلان اقتصادی و بهبود محیط کسب و کار، فضای سرمایه گذاری و فعالیت بخش خصوصی بهبود یابد و از این طریق هزینه ها و مخاطرات فعالیت های اقتصادی برای این بخش کاهش پیدا کند. اما سیاست های یاد شده به تنهایی برای تقویت بخش خصوصی کفایت نمی کند، از این رو در زیر سیاست های مناسب برای توانمند سازی بخش خصوصی توصیه می گردد.

- عدم تبعیض بین بخش خصوصی و عمومی: عدم تبعیض بین بخش خصوصی و عمومی از جمله سیاست هایی است که برای تقویت بخش خصوصی ضروری است. این موضوع در قانون سیاست های اجرایی

اصل ۴۴ نیز پیش‌بینی گردیده است. توصیه می‌شود سیاست‌های دولت چه در واگذاری قراردادهای طرح‌های عمرانی و چه در واگذاری شرکت‌های دولتی در این راستا تنظیم شود.

- ایجاد فضای رقابتی در اقتصاد کشور: وجود شرایط رقابتی در بازارها موجب ارتقاء کارایی و نوآوری در شرکت‌های بخش خصوصی می‌شود. قانونگذار برای تضمین شرایط رقابتی در بازار اقدام به ایجاد شورای رقابت کرده است (ماده ۵۳ قانون سیاست‌های اجرایی اصل ۴۴). توصیه می‌شود دولت این شورا را به نحوی تقویت کند که در عمل بتواند از اختیارات گسترده قانونی خود استفاده کند و از اقتدار لازم برای پیشبرد وظایف قانونی محول به آن برخوردار شود.

- تضمین حقوق مالکیت خصوصی: در قانون اساسی و قانون سیاست‌های اجرایی اصل ۴۴، تفکیک وظایف دولت و بخش خصوصی مشخص شده است و به موجب اصول قانون اساسی مالکیت خصوصی محترم شناخته می‌شود. با این حال، در مقایسه‌های بین‌المللی، امتیاز ایران از نظر آزادی حقوق مالکیت در سال ۲۰۱۰ به رغم وجود قوانین مصوب از صد، ۱۰ تعیین شده است. برای تحقق حقوق مالکیت خصوصی علاوه بر قوانین روشن و حمایت دولت از آن، شروط زیر ضروری است:

- استقلال دادگاه‌ها: توانایی اجرای قراردادها که خود به شیوه عمل و کارایی دادگاه‌ها در اجرای قانون مربوط می‌شود. توصیه می‌شود دولت در دوران برنامه پنجم با همکاری قوه قضائیه در این زمینه تدابیر لازم را اتخاذ کند و در صورت لزوم نسبت به تدوین لوایح قانونی مناسب و تقدیم آن به مجلس شورای اسلامی اقدام نماید.

- عدم مداخله غیر ضرور دولت در بازارها: توصیه می‌شود دولت مداخله خود در بازار کالاها را به مواردی که مربوط به تنظیم بازار کالاهای اساسی است، محدود نماید و از تعیین دستوری قیمت برای کالاها و خدمات اجتناب کند. بدین ترتیب انتظار می‌رود ریسک فعالیت‌های تولیدی و تجاری کاهش یابد و از ضرر و زیان بخش خصوصی بر اثر مداخلات غیر ضرور دولت در بازارها، اجتناب شود.

- شفافیت در مناقصه‌های دولتی: دولت لازم است در مناقصه‌ها و تدارک کالاها و خدمات مورد نیاز آن، پایبندی خود را به رعایت رفتار منصفانه در قبال بخش خصوصی از طرق زیر نشان دهد. بدین معنی که اولاً- در واگذاری قراردادهای به نفع شرکت‌های دولتی و شرکت‌های شبه دولتی و به زیان شرکت‌های خصوصی عمل نکند. ثانیاً- مانع از انعقاد قراردادهای دست دوم توسط شرکت‌های دولتی و شبه دولتی برنده مناقصه‌ها شود.

- مبارزه با فساد مالی در دستگاه‌های دولتی و بانک‌ها: از آنجائی که رواج فساد در جامعه باعث افزایش ناامنی و از بین رفتن اعتماد در محیط کسب و کار و فضای اقتصادی کشور می‌شود و

هزینه مبادله را بالا می‌برد، توصیه می‌شود دولت با اعمال سیاست‌های زیر با فساد مالی در دستگاه‌های دولتی مقابله کند:

- کاهش بار مقررات دولتی از طریق حذف مقررات دست و پا گیر.
- اجرای دولت الکترونیک در زمینه صدور مجوز تاسیس و انحلال شرکت‌ها، پرداخت مالیات‌ها و عوارض.
- رعایت اصل شفافیت و پایبندی به قوانین مالی در برگزاری مناقصه‌ها و مزایده‌های دولتی.
- واریز کلیه درآمدهای حاصل از صدور نفت و فرآورده‌های آن به حساب خزانه.
- تهیه گزارشات سالیانه عملکرد دولت در زمینه اجرای برنامه پنجم.
- رسیدگی سریع و منصفانه به شکایت اشخاص حقیقی و حقوقی در مورد تخلفات مأموران آن در معاملات دولتی و صدور مجوزها.
- پرداخت به موقع بدهی‌های دولت به بخش خصوصی: توصیه می‌شود دستگاه‌ها و شرکت‌های دولتی برای اجتناب از تاخیر در پرداخت بدهی‌های خود به بخش خصوصی به موارد زیر ملزم باشند:
 - قبل از اطمینان به وجود منابع مالی مورد نیاز، اقدام به برگزاری مناقصه و معامله با بخش خصوصی ننمایند.
 - در قراردادهای خود با بخش خصوصی، جریمه تاخیر غیر مجاز در پرداخت اقساط قراردادهای خود را به ماخذ یک و نیم برابر نرخ سود پس اندازهای یکساله بگنجانند.
 - پیمانکاران طرف قرارداد دولت و شرکت‌های دولتی بتوانند شکایات خود را در زمینه تاخیر در رسیدگی به صورت وضعیت‌ها و پرداخت حق الزحمه یا بهای کالاها و خدمات فروخته شده به دادگاه‌های تخصصی ویژه‌ای که توسط قوه قضاییه ایجاد خواهد شد، تسلیم نمایند. این دادگاه‌ها ملزم خواهند بود حداکثر ظرف مدت دو ماه به این شکایات رسیدگی کنند.
- تغییر شیوه واگذاری شرکت‌های دولتی به بخش خصوصی: ترتیبات اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در قانون سیاست‌های اجرایی این اصل پیش‌بینی شده است. واگذاری ۴۰ درصد سهام شرکت‌های صدر اصل ۴۴ تحت عنوان سهام عدالت و نگهداری ۲۰ درصد سهام این شرکت‌ها در دست دولت، انگیزه برای ورود بخش خصوصی به این فعالیت‌ها باقی نمی‌گذارد، چرا که در این صورت سهام‌مدیریتی و کنترلی در دست دولت باقی خواهد ماند. این در حالی است که هدف از واگذاری شرکت‌های دولتی به بخش خصوصی بهبود کارایی این شرکت‌ها است و این مقصود صرفاً با انتقال حقوق مالکیت، بدون انتقال حق مدیریت و کنترل حاصل نمی‌شود. در این زمینه دولت باید موظف به رعایت موارد زیر شود:
 - از واگذاری شرکت‌های دولتی به شرکت‌های شبه دولتی و نهادهای عمومی غیر دولتی اجتناب کند و تنها بخش خصوصی واقعی را در این زمینه طرف معاملات خود قرار دهد.
 - در واگذاری ۴۰ درصد سهام شرکت‌های صدر اصل ۴۴ به صورت سهام عدالت پیامدهای آن را بر مدیریت شرکت‌های دولتی بسنجد و در صورت زیانبار بودن از آن اجتناب کند.

- **ساماندهی بخش غیر رسمی اقتصاد کشور:** دولت لازم است اقدام به تدوین برنامه راهبردی جامع و چند منظوره بخش غیررسمی کشور به تفکیک بخش یا زیربخش ها با هدف تحقق اهداف کار شایسته، شرافتمندانه و ایمن و شناسایی مشاغل غیررسمی در مناطق شهری همراه با طراحی ساز و کارهای انگیزشی لازم برای تشویق ورود نیروی کار و کارفرمایان فعال این بخش به بخش رسمی بنماید.

۲.۹.۴. قانون بهبود محیط کسب و کار

مواد ۶۹ تا ۷۷ قانون برنامه پنجم توسعه به بهبود فضای کسب و کار اختصاص یافته است. بعد از تصویب قانون برنامه پنجم، مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۶/۱۱/۱۳۹۰ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار را به تصویب رساند. مرور این قانون بیانگر این نکته حایز اهمیت است که وظیفه بهبود محیط کسب و کار عملاً به شورای گفت و گو محول شده است و اتاق های بازرگانی و تعاون در سطح ملی و استانی وظیفه خطیری در این حوزه بر عهده دارند.

واقعیت این است که با تصویب قانون اخیر نمی توان ادعا کرد که خلاء قانونی در زمینه بهبود محیط کسب و کار وجود دارد. مساله اصلی در اینجا است که دولت قبلی اساساً شورای گفت و گو را جدی نمی گرفت و اعتقادی به تعامل سازنده با آن نداشت. عدم تشکیل منظم جلسات این شورا نیز خود گواه این مدعا است. خوشبختانه دولت جدید در برنامه خود به بهبود محیط کسب و کار بهای لازم را داده است و در بخشنامه بودجه سال ۱۳۹۳ نیز یکی از اهداف کلی بودجه همین بهبود محیط کسب و کار تعیین شده است. در این قسمت، مواد مهم قانون اخیر و چند موضوع دیگر مرتبط با بهبود محیط کسب و کار بررسی شده است. اما قبل از ورود به این موضوع لازم است توضیحاتی در مورد وخیم تر شدن محیط کسب و کار در کشور ارایه شود.

بانک جهانی در جدیدترین گزارش خود در زمینه محیط کسب و کار جهان در سال ۲۰۱۳ به مقایسه ۱۸۹ کشور جهان از نظر سهولت کسب و کار پرداخته است. بر اساس این گزارش سنگاپور برای هشتمین سال متوالی بهترین رتبه را بدست آورده و مالزی برای نخستین بار به جرگه ده کشور برتر دارای شرایط مساعد برای کسب و کار راه یافته است. متأسفانه ایران از نظر شاخص فضای کسب و کار با ۸ پله تنزل از رتبه ۱۴۴ به رتبه ۱۵۲ رسیده و با کشورهایایی نظیر عراق، الجزایر و سودان همسایه شده است. در جدول (۱۲) وضعیت ایران با کره جنوبی از منظر اجزای شاخص های محیط و کسب و کار در سال ۲۰۱۳ مقایسه شده است.

جدول ۱۶: محیط کسب و کار در ایران و کره در سال ۲۰۱۳

شاخص	کره جنوبی	ایران
سهولت انجام کسب و کار	۸	۱۴۵
راه اندازی کسب و کار	۲۴	۸۷

۱۶۶	۲۶	کسب مجوزهای ساخت و ساز
۱۶۳	۳	دریافت انشعاب برق
۱۶۵	۷۵	ثبت املاک
۸۳	۱۲	کسب اعتبار
۱۵۰	۴۹	حمایت از سرمایه گذاران
۱۲۹	۳۰	پرداخت مالیاتها
۱۴۳	۳	تجارت خارجی
۵۳	۲	اجرای قراردادهای
۱۲۶	۱۴	حل مسائل ورشکستگی

World Bank, Doing Business, ۲۰۱۳

✓ مشارکت بخش خصوصی در فرآیند تصمیم گیری

به موجب ماده ۲ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار، "دولت مکلف است در مراحل بررسی موضوعات مربوط به محیط کسب و کار برای اصلاح و تدوین مقررات و آیین نامه ها، نظر کتبی اتاق ها و آن دسته از تشکلهای ذی ربطی که عضو اتاق ها نیستند، اعم از کارفرمایی و کارگری را درخواست و بررسی کند و هرگاه لازم دید آنان را به جلسات تصمیم گیری دعوت نماید."

همچنین به موجب ماده ۳ این قانون "دستگاههای اجرائی مکلفند هنگام تدوین یا اصلاح مقررات، بخشنامه ها و رویه های اجرائی، نظر تشکلهای اقتصادی ذی ربط را استعلام کنند و مورد توجه قرار دهند." در دولت دهم موارد فوق به نحو مطلوب اجرا نشده است. اتاق بازرگانی ایران لازم است این مسئله را از طریق شورای گفت و گو پیگیری نماید.

✓ تدوین شاخص های ملی محیط کسب و کار

به موجب ماده ۴ این قانون "اتاقها موظفند به منظور اطلاع سیاستگذاران از وضعیت محیط کسب و کار در کشور، شاخصهای ملی محیط کسب و کار در ایران را تدوین و به طور سالانه و فصلی حسب مورد به تفکیک استانها، بخشها و فعالیتهای اقتصادی، سنجش و اعلام نمایند.

تبصره - وزارت امور اقتصادی و دارایی موظف است با همکاری دستگاههای اجرائی و نهادهای بین المللی، جایگاه ایران در رتبه بندی های جهانی کسب و کار را بهبود بخشد و وضعیت اقتصادی مناسب کشور را به سرمایه گذاران خارجی معرفی کند."

وضع نابسامان محیط کسب و کار در ایران و رتبه پایین کشور در این زمینه گویای آن است که وزارت امور اقتصادی و دارایی تا کنون کار مفیدی که بتواند حداقل برخی از شاخصهای محیط کسب و کار در کشور را بهبود بخشد انجام نداده است. در این خصوص امید می رود با تشکیل دفتر پایش و بهبود محیط کسب و کار در حوزه معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی دولت تدبیر و امید، شاهد رفع موانع محیط کسب و کار و مآلاً ارتقای رتبه ایران در رده بندی جهانی باشیم.

برای بهبود شاخص‌های بین‌المللی محیط کسب و کار لازم است تدابیر متعددی در زمینه‌های مختلف به شرح زیر اتخاذ شود:

- ✓ تسهیل ورود به کسب و کار:
 - حذف بخشنامه معاونت اسناد و مدارک قوه قضائیه در خصوص طولانی نمودن ثبت شرکت‌های جدید التاسیس.
 - حذف بوروکراسی زیاد جهت اخذ مجوزهایی مانند احداث از سازمان‌های ذیربط منجمله شهرداری‌ها یا سایر ادارات دولتی و علی‌الخصوص اداره ثبت شرکت‌ها برای سرمایه‌گذاران خارجی.
 - اجرای دقیق و کامل قانون حمایت از پدید آورندگان نرم‌افزار جهت به وجود آمدن فضای مناسب و امن برای جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در حوزه ICT.
 - تأسیس نهاد حقوقی "مشارکت اقتصادی" به موجب قانون برنامه پنجم توسعه.
 - به روز کردن قانون حمایت از حقوق مالکیت مادی و معنوی و تأمین محتوا و دقت در اجرای شایسته آن.
- ✓ تسهیل کسب مجوزهای ساخت و ساز: وزارت کشور با همکاری شهرداری‌ها، روال‌های دریافت مجوز ساخت و ساز و صدور پایان کار را به نحوی تعیین کنند که مراحل و زمان کسب مجوزها را به حداقل رساند. ضمناً در واگذاری زمین به طرح‌های صنعتی و معدنی بزرگ در هر استان پنجره واحدی ایجاد شود تا هماهنگی میان ادارات ذیربط در اسرع وقت تضمین شود.
- ✓ سهولت استخدام و اخراج کارگران: (نگاه کنید به بند مربوط در همین گزارش)
- ✓ تسهیل ثبت املاک در ایران: رتبه نازل ایران در این زمینه به طور عمده به دلیل تاخیرهای طولانی در ثبت املاک و هزینه بالای آن است. برای تسهیل ثبت املاک در کشور توصیه می‌شود:
 - قوه قضاییه و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور نسبت به کاهش تعداد روال‌های اداری ثبت املاک اقدام کنند.
 - سازمان ثبت اسناد و املاک موظف شود بانک اطلاعات املاک را در محیط سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) در غالب سیستم اطلاعات زمین تهیه کند.
 - سازمان ثبت اسناد و املاک ظرف مدت ۶ ماه برنامه مبارزه با فساد اداری را در دستگاه خود تهیه و برای تصویب به مقامات ذیصلاح قوه قضاییه ارائه دهد.

✓ بهبود وضعیت حمایت از سرمایه گذاران در بازارهای مالی: در مواد ۷۴ و ۹۹ قانون برنامه پنجم مقرراتی برای ارتقای جایگاه بازار سرمایه کشور وضع شده است که بخش مهمی از آن ناظر بر حمایت از سرمایه گذاران در بازارهای مالی است. علاوه بر آنچه که در قانون برنامه آمده، دولت لازم است خود را موظف بداند که:

○ شاخص سهولت دادخواهی سهامداران را در دوران برنامه بهبود دهد. برای این منظور، توصیه می شود تشکیل دادگاه های تجاری تخصصی و وضع قوانین خاص در دستور کار دولت قرار گیرد.

○ مدیران شرکت های سهامی در قبال معاملات مشکوک سهام به موجب قانون پاسخگو شده و به پرداخت خسارات احتمالی سهامداران شرکت ها ملزم شوند.

✓ بهبود پرداخت مالیات ها و بیمه تأمین اجتماعی:

نگاه کنید به مباحث مربوط در همین گزارش

✓ بهبود روال های اداری تجارت خارجی:

نگاه کنید به سر فصل تجارت خارجی در همین گزارش

✓ تسهیل برچیدن کسب و کار: طولانی شدن زمان لازم برای رسیدگی به ورشکستگی تجار و شرکت های تجاری به طور عمده به عدم کارایی محاکم قضائی مربوط می شود. بدیهی است با طولانی شدن طی مراحل ورشکستگی، هزینه های آن افزایش و نرخ بازیافت مطالبات طرف های تجاری کاهش می یابد. از این رو توصیه می شود دولت با همکاری قوه قضائیه تشکیل محاکم تخصصی برای رسیدگی سریع، ارزان و منصفانه به امور ورشکستگی را پیگیری کند. با تسهیل برچیدن کسب و کار، ریسک ورود به کسب و کار کاهش خواهد یافت. در عین حال از متوقف و بلا استفاده ماندن سرمایه های کشور جلوگیری خواهد شد.

هرگاه ایران بتواند عملکرد خود را در پنج شاخص مربوط به انجام کسب و کار (صدور مجوزهای ساختمانی، ثبت املاک، حمایت از سرمایه گذاران، استخدام کارگران و برچیدن کسب و کار) از شاخص های ده گانه اندازه گیری سهولت کسب و کار به عملکرد کشور میانه نزدیک کند، رتبه آن در حدود ۸۳ پله بهبود خواهد یافت.

✓ کاهش فرآیند بوروکراسی و کاغذبازی

به موجب ماده ۷ این قانون "به منظور ساماندهی و کاهش مراجعات نمایندگان دستگاههای اجرائی به واحدهای تولیدی، افزایش اعتماد متقابل میان دولت و کارآفرینان و در راستای تحقق دولت الکترونیک، معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس جمهور موظف است با تشکیل «کمیته ساماندهی مراجعه نمایندگان دستگاههای اجرائی به واحدهای تولیدی» ضمن دعوت از نمایندگان دستگاههای ذی ربط و اتاقها، پیش نویس آیین نامه هرگونه بازدید و مراجعه نمایندگان دستگاههای اجرائی به واحدهای تولیدی را تدوین نماید و به تصویب هیأت وزیران برساند. کلیه دستگاههای اجرائی موظف به همکاری با کمیته یادشده

و اجرای تصمیمات و دستورالعملهای آن می باشند. همچنین ماده (۷۰) قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران درباره صدور مجوزهای فعالیت اقتصادی به شکل پنجره واحد، پس از پایان مدت آن قانون استمرار می یابد.

به موجب ماده ۷۰ قانون برنامه، در مورد آن دسته از فعالیت های اقتصادی که نیازمند اخذ مجوز از دستگاه های متعدد می باشند، دستگاه اصلی موضوع فعالیت، وظیفه مدیریت یکپارچه، هماهنگی و اداره امور اخذ و تکمیل و صدور مجوز را بر عهده خواهد داشت و از طریق ایجاد پنجره واحد به صورت حقیقی یا در فضای مجازی با مشارکت سایر دستگاه های مرتبط به گونه ای اقدام می نماید که ضمن رعایت اصل همزمانی صدور مجوزها، سقف زمانی مورد نظر برای صدور مجوز از زمان پیش بینی شده در قانون نحوه اجرای سیاست های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی تجاوز ننماید.

در ایجاد فرآیند پنجره واحد، دستگاه های فرعی صدور مجوز موظفند نسبت به ارائه خدمات از طریق استقرار نماینده تام الاختیار در محل پنجره های واحد و یا در فضای مجازی اقدام و همکاری لازم را به عمل آورند. دستورالعمل مربوط شامل رویه ها و ضوابط و نحوه برخورد با متخلفین و همچنین فهرست دستگاه های اصلی در صدور مجوز در فعالیت های مختلف به تصویب کارگروه موضوع ماده (۶۲) این قانون می رسد. در این حوزه خلاء قانونی وجود ندارد و کافی است دستگاه های اجرایی مسئول به وظایف قانونی خویش عمل کنند.

با توجه به اینکه در بخشنامه بودجه سال ۱۳۹۳ در زمینه ایجاد پنجره واحد تمهیداتی به شرح "در نظر گرفتن اعتبار لازم برای تسریع در ایجاد و تکمیل فرآیند پنجره واحد به صورت حقیقی و یا مجازی توسط دستگاه های اجرایی با هدف ساماندهی و تسهیل امور مربوط به صدور مجوزهای فعالیت اقتصادی با امکانات موجود دستگاه اجرایی مطابق ماده (۷۰) قانون برنامه پنجم توسعه" اندیشه شده است، ضروری به نظر می رسد شورای گفت و گو پیگیری لازم را به عمل آورد.

همچنین، به موجب ماده ۸ این قانون، وزارت صنعت، معدن و تجارت موظف است با همکاری وزارتخانه های امور اقتصادی و دارایی و جهاد کشاورزی، اتاقها و سایر دستگاههای ذی ربط، ظرف شش ماه پس از لازم الاجراء شدن این قانون، فرآیند تجارت خارجی اعم از واردات و صادرات کالا و خدمات و صدور اسناد و مدارک مربوط از قبیل گواهی مبدأ، فرمهای تجاری، گواهی های بهداشت و استاندارد، اعتبار اسنادی، ثبت سفارش، پروانه گمرکی و بیمه نامه، بدون نیاز به مراجعه حضوری ذی نفع را به صورت الکترونیکی درآورد. موضوع این ماده نیز از مواردی است که باید توسط شورای گفت و گو دولت و بخش خصوصی پیگیری شود.

✓ ایجاد شفافیت و رقابت در معاملات و قراردادهای دستگاه های اجرایی

به موجب ماده ۱۹ این قانون "به منظور ایجاد شفافیت و امکان رقابت همه ذی نفعان در انجام معامله با دستگاههای اجرائی، معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور موظف است با استفاده از امکانات و نیروی انسانی موجود خود، پایگاه ملی اطلاع رسانی مناقصات موضوع ماده (۲۳) قانون برگزاری مناقصات را به پایگاه اطلاع رسانی جامع معاملات بخش عمومی توسعه و ارتقاء دهد. این پایگاه اطلاع رسانی باید

اطلاعات کلیه معاملات متوسط و بزرگ بخش عمومی شامل خرید، فروش، اجاره و غیره را اعم از این که از طریق برگزاری مزایده یا مناقصه یا موارد عدم الزام به تشریفات یا ترک تشریفات یا دیگر روشها تشکیل و منعقد شده باشد به تفکیک دستگاه و موضوع و نیز به تفکیک شهرستان، استان و ملی در زمانی که برای همه واجدان شرایط، فرصت برابر فراهم کند، به اطلاع عموم برساند. همچنین پس از انعقاد قرارداد، نام طرف قرارداد و مشخصات، کیفیت و کمیت مورد معامله و مدت و مبلغ قرارداد و حسب مورد تغییرات بعدی حجم و مبلغ اصل قرارداد یا الحاقیه های آن را اعلان نماید. کلیه دستگاههای اجرائی موظف به همکاری با این پایگاه اطلاع رسانی و ارائه اطلاعات یادشده در زمانهای تعیین شده توسط این پایگاه می باشند.

به موجب ماده ۲۲ این قانون "کلیه دستگاههای اجرائی مکلفند در انتخاب طرف قرارداد در معاملات خود از جمله پیمانکاریها و امثال آنها، چنانچه اشخاص حقوقی بخش عمومی اعم از دولتی و غیردولتی و اشخاص حقیقی و حقوقی بخشهای تعاونی و خصوصی از لحاظ ضوابط عمومی انتخاب طرف قرارداد در شرایط برابر باشند، اشخاص حقیقی و حقوقی بخشهای تعاونی و خصوصی را در اولویت قرار دهند."

به موجب ماده ۲۳ این قانون "کلیه دستگاههای اجرائی مکلفند به منظور ایجاد تراضی و عادلانه نمودن قراردادهای و قراردادهای الحاقی در انعقاد قرارداد با شرکتهای بخش خصوصی و تعاونی برای خرید کالا یا خدمت، از فرمهای یکنواخت استفاده نمایند و یک نسخه از این فرمها را برای هر کدام از اتاقها ارسال دارند. تبصره - بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مکلف است ظرف شش ماه پس از لازم الاجراء شدن این قانون فرمهای یکنواختی برای هر یک از عقود اسلامی که منجر به اعطاء تسهیلات می شود، همچنین نحوه اعطاء تسهیلات و شیوه های اخذ ضمانتنامه از بخشهای خصوصی و تعاونی متناسب با اعتبارسنجی مشتریان را تهیه کند و به تصویب شورای پول و اعتبار برساند و بر حسن اجرای آن نظارت نماید."

با توجه به موارد مذکور، پیشنهاد می شود متن زیر در قالب یکی از بندهای بودجه در لایحه قانونی بودجه سال ۱۳۹۳ کل کشور درج شود:

" معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور ، کلیه دستگاههای اجرایی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مکلفند ظرف مدت ۶ ماه نسبت به اجرای مفاد مواد ۱۹، ۲۲ و ۲۳ قانون بهبود محیط کسب و کار اقدام کنند و گزارش آن را به شورای گفت و گوی دولت و بخش خصوصی ارائه دهند."

✓ جبران خسارت واحدهای تولیدی به هنگام قطع برق یا گاز یا خدمات مخابرات

به موجب ماده ۲۵ این قانون "در زمان کمبود برق، گاز یا خدمات مخابرات، واحدهای تولیدی صنعتی و کشاورزی نباید در اولویت قطع برق یا گاز یا خدمات مخابرات قرار داشته باشند و شرکتهای عرضه کننده برق، گاز و خدمات مخابرات موظفند هنگام عقد قرارداد با واحدهای تولیدی اعم از صنعتی، کشاورزی و خدماتی، وجه التزام قطع برق یا گاز یا خدمات مخابرات را در متن قرارداد پیش بینی کنند. هرگاه دولت به دلیل کمبودهای مقطعی به شرکتهای عرضه کننده برق یا گاز یا مخابرات دستور دهد موقتاً جریان برق یا گاز یا خدمات مخابراتی واحدهای تولیدی متعلق به شرکتهای خصوصی و تعاونی را قطع کنند، موظف است نحوه جبران خسارتهای وارده به این شرکتهای ناشی از تصمیم فوق را نیز تعیین و اعلام کند.

آیین نامه اجرائی این ماده توسط وزارتخانه های صنعت، معدن و تجارت، جهاد کشاورزی، نفت، نیرو و ارتباطات و فناوری اطلاعات تهیه می شود و ظرف سه ماه پس از لازم الاجراء شدن این قانون به تصویب هیأت وزیران می رسد.

تبصره ۱- در زمانهای اضطراری که قطع برق یا گاز واحدهای مسکونی، جان شهروندان را به خطر اندازد، شورای تأمین استان محل ایجاد اضطرار می تواند برای حداکثر دو روز که قابل تمدید است، حکم این ماده را نقض کند و دستور دهد بدون تعیین نحوه جبران خسارتهای وارده، برق یا گاز واحدهای تولیدی قطع شود. در جلسه تصمیم گیری در این باره، باید نمایندگان اتاقهای مرکز استان برای استماع نظراتشان دعوت شوند.

تبصره ۲- شرکتهای عرضه کننده برق و گاز موظفند ضمن هماهنگی با شرکتهای بیمه، امکان خرید بیمه نامه پوشش دهنده خسارات ناشی از قطع برق یا گاز را برای واحدهای تولیدی مشترک خود فراهم آورند. این ماده قانونی نیز تا کنون اجرایی نشده است و به نظر می رسد به دلیل مزمن بودن کمبود های مقطعی برق و گاز، پوشش خسارات ناشی از آن برای شرکتهای ذیربط کاری غیر ممکن باشد. اختیارات اعطا شده به شورای تأمین استان نیز مانع بزرگی در راه اجرای مفاد ماده ۲۵ قانون بهبود محیط کسب و کار به شمار می رود. بنابراین لازم است شورای گفت و گوی دولت و بخش خصوصی پیگیر اجرائی شدن این ماده قانونی بشود.

✓ نحوه رسیدگی به اعتراضات

به موجب ماده ۲۸ این قانون "دولت با همکاری اتاقها ظرف شش ماه پس از لازم الاجراء شدن این قانون اقدامات قانونی لازم را برای تعیین «نحوه رسیدگی به اعتراض مؤدیان مالیاتی» و «نحوه رسیدگی به اعتراض پرداخت کنندگان حق بیمه تأمین اجتماعی» به عمل می آورد."

همچنین به موجب ماده ۲۹ این قانون "قوه قضائیه و دولت اقدامات قانونی لازم را برای تنظیم آیین دادرسی تجاری و تشکیل دادگاههای تجاری به عمل می آورند.

تبصره - تا زمان تأسیس دادگاههای تجاری، جرائم مرتبط با فعالیتهای تجاری و اختلافات بین بخش خصوصی و دستگاههای اجرائی حسب مورد در شوراها حل اختلاف یا شعب خاصی که رؤسای دادگستری استانها با رعایت صلاحیت محلی در حوزه های قضائی تعیین می نمایند، رسیدگی می شود."

به رغم تعیین ضرب الاجل برای اجرای ماده ۲۸، تا کنون گام مهمی در این زمینه برداشته نشده است. البته دولت یازدهم بعد از آغاز به کار نسبت به بخشودگی جرایم پرداخت کنندگان حق بیمه تأمین اجتماعی تا زمان معین اقدام کرد، اما در مورد اقدامات قانونی لازم برای تعیین «نحوه رسیدگی به اعتراض مؤدیان مالیاتی» و «نحوه رسیدگی به اعتراض پرداخت کنندگان حق بیمه تأمین اجتماعی» کاری صورت نگرفته است. این موضوع نیز لازم است در دستور جلسه شورای گفت و گو قرار گیرد.

۲.۱۰ چشم انداز رفع تحریم های بین المللی

بر خلاف تصور نادرست رایج در برخی محافل سیاسی، اقتصاد ایران با جهان خارج در تعامل گسترده است. حجم بالای صادرات و واردات کشور در هشت سال اخیر خود گواه وابستگی متقابل اقتصاد ایران و اقتصاد جهانی است. در تقسیم کار جهانی، کشور ما صادر کننده نفت و گاز و محصولات صنعتی انرژی بر به بازارهای جهانی است. در مقابل، نیاز کشور به واردات ماشین آلات، نهاده های تولید و برخی از کالاهای اساسی از بازار جهانی تامین می شود. بدین ترتیب اختلال در تجارت خارجی به منزله کاهش نرخ بهره برداری از ظرفیت های تولید در کوتاه مدت و تنزل میزان سرمایه گذاری در دراز مدت و تاثیر منفی آن بر رشد اقتصادی است. ضرورت حل عاجل مناقشات هسته ای ایران با غرب نیز از همین امر نشأت می گیرد. همانطور که آقای دکتر روحانی در رقابت انتخاباتی فرموده اند، در کنار حفظ حقوق ایران در زمینه فعالیت های صلح آمیز هسته ای، لازم است چرخ های صنعت و اقتصاد کشور نیز به گردش درآید.

به گفته آلن ایر سخنگوی وزارت امور خارجه امریکا از آنجا که مذاکرات هسته ای پیش رو پیچیده، فنی و نیازمند راستی آزمایی است، برای حصول توافق در این زمینه زمان نسبتا طولانی باید صرف شود و هنوز خیلی زود است که از برداشته شدن تحریم ها سخنی به میان آید.^۱ به گفته دکتر علی واعظ، تحلیلگر ارشد ایران در "گروه بین المللی بحران"، رفع تحریم ها با دشواری های زیادی رو به رو است. در مراحل اول آنچه واقع بینانه است، رفع بعضی از تحریم های غیر نفتی است که به صورت موضوعی، محدود و به صورت بازگشت پذیر یعنی فقط با اجازه رئیس جمهور امریکا صورت می گیرد. این موارد شامل برداشتن تحریم تجارت فلزات گرانبها، تحریم صادرات پتروشیمی، رفع برخی از تحریم های محدود بانکی است، اما رفع تحریم های بیمه، کشتیرانی و تحریم های مربوط به پرداخت درآمدهای نفتی و شرکتهای نفتی و کشتیرانی ایران در مراحل آخر مذاکرات قابل حصول است.^۲

در خوشبینانه ترین حالت، آثار حل مناقشات هسته ای در اقتصاد کشور با وقفه های زمانی زیر مواجه خواهد بود:

یکم- وقفه ناشی از انجام مذاکرات تا حصول به توافق.

دوم- وقفه ناشی از راستی آزمایی تعهدات طرفین.

سوم- وقفه ناشی از زمان لازم برای لغو قوانین مربوط به تحریم های سازمان ملل و کشورهای غربی به ویژه امریکا که می تواند تا چند سال به درازا بکشد.

چهارم- وقفه فنی و اجرایی برای رساندن تولید و صادرات نفت به سطح سابق. این کار مستلزم حل چالش های فنی موجود در تولید نفت و نفوذ مجدد در بازارهای نفتی است.

بدین ترتیب هر چند انتظار می رود به دنبال حصول توافق با کشورهای طرف گفتگو برخی از تحریم ها برداشته شود و قسمتی از موجودی ایران در بانکهای خارجی آزاد شود، اما تا زمان برداشته شدن کامل تحریم ها در وضعیت خوشبینانه اقتصاد ایران حداقل در یک دوره ۳ تا چهار ساله درگیر پیامدهای آن

^۱ - گفتگوی هفته نامه تجارت فردا با آلن ایر ، شنبه ۴ آبان ۱۳۹۲.

^۲ - گفت و گو با علی واعظ در باره تحریم، آینده مذاکرات ایران و امریکا و دستاوردهای نشست ژنو، نشریه تجارت فردا ۴ آبان ۱۳۹۲.

خواهد بود. در واقع لازم است راهبردهای اقتصادی مقابله با پیامدهای تحریم ها بر اقتصاد ایران با توجه به این وقفه های زمانی تنظیم شود.

۳. تأثیر اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها بر تولید

دولت دهم از دی ماه سال ۱۳۸۹ اجرای مرحله اول قانون هدفمند کردن یارانه ها را آغاز کرد. در آن زمان تاکید اقتصاد دانان غیر دولتی این بود که در غیاب ثبات اقتصادی و مهار تورم دو رقمی، اصلاح قیمت حامل های انرژی موجب وارد کردن شوک قیمتی به اقتصاد می شود. پیش بینی اقتصاد دانان حاکی از این بود که به دلیل تغییر نرخ اسمی ارز، فاصله قیمت های داخلی حامل های انرژی از قیمت های جهانی مجدداً افزایش خواهد یافت و به هدف اصلاح قیمت های نسبی و کاهش تقاضا برای حامل های انرژی نخواهیم رسید. دولت به این نکات توجهی نکرد و با اصرار و ابرام اقدام به اجرای مرحله اول این طرح کرد. اکنون در نگاه به گذشته ملاحظه می شود که افزایش نرخ تورم و تشدید رکود اقتصادی را تجربه کرده ایم، اما به دلیل تنزل ارزش پول ملی فاصله قیمت های داخلی و خارجی حامل های انرژی افزایش یافته است. بر اساس مطالعه ای که در پاییز سال ۱۳۹۰ برای جامعه مهندسان مشاور ایران انجام گرفته است، اثر فاز اول افزایش قیمت حامل های انرژی بر شاخص قیمت خرده فروشی ۲۱٫۶ درصد برآورد شده بود^۱. این افزایش قیمت جدا از تورم مزمین اقتصادی در کشور است. گفتنی است که نرخ تورم در سالهای ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب ۲۱٫۵ و ۳۰٫۵ درصد بود.

مطالعه فوق نشان می داد که کلیه زیر بخش های حمل و نقل و صنایع انرژی بر کشور با بیشترین افزایش در هزینه های تولید مواجه خواهند شد، اما تاثیر افزایش قیمت حامل های انرژی بر بخشهای خدماتی اقتصاد معتدل تر خواهد بود.

نکته دیگر این است که دولت دهم عملاً هدف اصلاح قیمت های نسبی را که می توانست بر کارایی تخصیصی اقتصاد کشور تاثیر بگذارد، بدست فراموشی سپرد و توزیع عایدات حاصل از این محل را میان افشار آسیب پذیر در اولویت قرار داد و بدین ترتیب نزدیک ۷۵ میلیون نفر از مردم ایران را موجب بگير دولت کرد. مطابق قانون در نظر گرفته شده بود ۳۰ درصد از منابع حاصل از اصلاح قیمت انرژی به منظور حمایت از تولید جهت اصلاح ساختار تکنولوژی و جبران برخی ضررهای وارده به بخش تولید اختصاص یابد. بر همین اساس در قانون بودجه سال ۱۳۹۰ مبلغ ۱۰ هزار میلیارد تومان از محل منابع حاصل از اجرای قانون هدفمند سازی یارانه ها می بایست به حمایت از تولید اختصاص پیدا کند. این در حالی است که بر اساس گزارش مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی^۲، بخش تولید در این سال تنها مبلغ ناچیزی از سهم اختصاص یافته به خود یهنی مبلغ ۱۹۳۳ میلیارد تومان را دریافت کرده است. لازم به ذکر است که بخش تولید اختصاص یافته به بخش تولید از محل منابع حاصل از آزادسازی قیمت انرژی پرداخت نشده که این امر مطابق بند ۴۸ قانون بودجه سال ۱۳۹۱ ممنوع بوده است. بر اساس بررسی های به عمل آمده از طریق اتاق-

^۱ - هادی زنوز، بهروز و همکاران، مطالعه پیامدهای اقتصادی اجرای قانون هدفمند سازی یارانه ها، جامعه مهندسان مشاور ایران، پاییز ۱۳۹۰.
^۲ بررسی عملکرد اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها در بخش های صنعت، معدن و انرژی، آبان ۱۳۹۱، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.

های بازرگانی سراسر کشور و تشکل‌های وابسته به اتاق ایران، در سال ۱۳۹۱ نیز جز در مواردی انگشت شمار، هیچ یک از اعضای این اتاق‌ها و تشکل‌های اقتصادی الز تسهیلات و بسته‌های حمایتی در نظر گرفته شده در ماده ۸ قانون هدفمند سازی یارانه‌ها، بهره‌مند نشده‌اند. با توجه به اینکه کمبود ارز و منابع تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی را در مضیقه قرار داده است، کاهش سهم یارانه بخش تولید از اجرای قانون هدفمند سازی یارانه‌ها و عدم تخصیص یارانه‌های انرژی به این بخش، بر مشکلات آنها افزوده است. لذا به منظور تحقق اهداف قانون مذکور، ضرورت دارد بر تخصیص سهم بخش تولید از منابع حاصل از اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها اهتمام جدی به عمل آید.

در بودجه سال ۱۳۹۲، اجرای مرحله دوم قانون هدفمندسازی یارانه‌ها در دستور کار دولت قرار گرفت، اما دولت دهم در زمان تصدی خود از این اقدام سر باز زد. در سال ۱۳۹۲، دولت یازدهم در غیاب اجرای مرحله دوم متاسفانه به دلیل عدم تکافوی درآمدهای حاصل از اجرای هدفمند کردن یارانه‌ها، هر ماه ناگزیر است مبلغ ۱۰۰۰ میلیارد تومان از محل سایر سرفصل‌های بودجه خود به پرداخت یارانه نقدی خانوارها اختصاص دهد. ادامه وضع موجود دولت یازدهم را با مشکلات عدیده ای مواجه خواهد کرد:

- ✓ افزایش قاچاق فرآورده‌های نفتی از کشور به دلیل تنزل ارزش ریال و عدم افزایش قیمت فرآورده‌ها.
- ✓ افزایش بی رویه مصرف سوخت در داخل به دلیل خنثی شدن افزایش قیمت حامل‌های انرژی در پی تورم داخلی بالا در کشور.
- ✓ ضرورت افزایش واردات روز افزون بنزین برای تأمین مصرف داخلی.
- ✓ کسری بودجه ۱۲ هزار میلیارد تومانی برای پرداخت یارانه نقدی به خانوارهای مشمول.

در عین حال، اجرای فاز دوم هدفمندی در شرایط رکود تورمی حاکم بر اقتصاد می تواند این وضعیت را تشدید کند. دولت نیک می داند که با اجرای مرحله دوم قانون، شوک قیمتی جدیدی به اقتصاد کشور وارد خواهد شد و از پیامدهای آن بر تشدید رکود تورمی در اقتصاد بیمناک است. از اینرو انتظار می‌رود میزان افزایش قیمت حامل‌های انرژی در مرحله دوم معتدل باشد.

دولت یازدهم برای مقابله با کسری بودجه ناشی از اجرای قانون، ابتدا تلاش کرد نظر موافق مجلس را به حذف سه دهک بالای درآمدی از شمول دریافت یارانه نقدی جلب کند، اما با مخالفت مجلس مواجه شد. گفتنی است که بررسی های انجام شده نشان می داد که بر اساس داده های بانکهای اطلاعاتی موجود، شناسایی مشمولین و غیر مشمولین نمی تواند عاری از خطا باشد. به دلایل فوق دولت مصلحت کار خویش را در این دید که در لایحه بودجه سال ۱۳۹۳ اجرای مرحله دوم را مسکوت بگذارد و اجرای مرحله دوم را به ارائه لایحه مستقلی در این زمینه موکول کند. از گفته های مقامات دولتی چنین بر می آید که لایحه مربوط به اصلاح قانون هدفمندسازی یارانه ها قبل از پایان سال جاری به مجلس تقدیم خواهد شد.

مطابق ماده ۸ قانون هدفمندسازی یارانه ها دولت مکلف است سی درصد (۳۰٪) خالص وجوه حاصل از اجراء این قانون را برای پرداخت کمک های بلاعوض، یا یارانه سود تسهیلات و یا وجوه اداره شده برای اجراء موارد زیر هزینه کند:

- الف- بهینه سازی مصرف انرژی در واحدهای تولیدی، خدماتی و مسکونی و تشویق به صرفه جویی و رعایت الگوی مصرف که توسط دستگاه اجرائی ذیربط معرفی می‌شود.
- ب- اصلاح ساختار فناوری واحدهای تولیدی در جهت افزایش بهره وری انرژی، آب و توسعه تولید برق از منابع تجدیدپذیر.
- ج- جبران بخشی از زیان شرکت های ارائه دهنده خدمات آب و فاضلاب، برق، گاز طبیعی و فرآورده های نفتی و شهرداری ها و دهیاری ها، ناشی از اجراء این قانون.
- د- گسترش و بهبود حمل و نقل عمومی در چارچوب قانون توسعه حمل و نقل عمومی و مدیریت مصرف سوخت و پرداخت حداکثر تا سقف اعتبارات ماده (۹) قانون مذکور.
- هـ - حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی و صنعتی.
- و - حمایت از تولید نان صنعتی.
- ز - حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی.
- ح- توسعه خدمات الکترونیکی تعاملی با هدف حذف و یا کاهش رفت و آمدهای غیر ضرور.

بدیهی است با توجه به کسری بودجه ۱۲ هزار میلیارد تومانی دولت در پرداخت یارانه نقدی به خانوارها، منبع مازادی برای پرداخت یارانه نقدی به بخشهای تولید که در بندهای "ه" و "ز" ماده ۸ قانون هدفمندسازی یارانه ها پیش بینی شده بود، باقی نمی ماند. از اینرو در سال ۱۳۹۲ به دلایل فوق اجرای ماده ۸ قانون هدفمند سازی یارانه ها عملی نخواهد شد.

۴. وضعیت صندوق توسعه ملی

صندوق توسعه ملی به موجب قانون برنامه پنجم تشکیل شده است. این صندوق مطابق قانون مذکور می-تواند منابع خود را تنها به مصارف زیر تخصیص دهد:

- ۱- اعطای تسهیلات به بخشهای خصوصی، تعاونی و بنگاههای اقتصادی متعلق به مؤسسات عمومی غیردولتی برای تولید و توسعه سرمایه‌گذاری‌های دارای توجیه فنی، مالی و اقتصادی.
- ۲- اعطای تسهیلات صادرات خدمات فنی و مهندسی به شرکتهای خصوصی و تعاونی ایرانی که در مناقصه‌های خارجی برنده می‌شوند، از طریق منابع خود یا تسهیلات سندیکایی.
- ۳- اعطای تسهیلات خرید به طرفهای خریدار کالا و خدمات ایرانی در بازارهای هدف صادراتی کشور.
- ۴- سرمایه‌گذاری در بازارهای پولی و مالی خارجی.
- ۵- اعطای تسهیلات به سرمایه‌گذاران خارجی با در نظر گرفتن شرایط رقابتی و بازدهی مناسب اقتصادی به منظور جلب و حمایت از سرمایه‌گذاری در ایران با رعایت اصل هشتماد (۸۰) قانون اساسی می‌باشد.

۶- تأمین هزینه‌های صندوق.

به موجب قانون برنامه پنجم توسعه:

اولاً- استفاده از منابع صندوق برای اعتبارات هزینه‌ای و تملک دارائی‌های سرمایه‌ای و بازپرداخت بدهی‌های دولت به هر شکل ممنوع است.
 ثانیاً- اعطای تسهیلات صندوق فقط به صورت ارزی است و سرمایه‌گذاران استفاده‌کننده از این تسهیلات اجازه تبدیل ارز به ریال در بازار داخلی را ندارند.
 ثالثاً- اعطای کلیه تسهیلات صندوق صرفاً از طریق عاملیت بانک‌های دولتی و غیردولتی خواهد بود. شایان ذکر است که به موجب قوانین بودجه، قانونگذار برخی از شرایط فوق را عملاً نادیده گرفته و موجب اختلال در کارکرد صندوق شده است. اتاق بازرگانی ایران خواستار بازگشت به قواعد پیش بینی شده در قانون برنامه و رعایت سه شرط فوق است.

عملکرد صندوق تا پایان تیر ماه ۱۳۹۲ برای اولین بار از زمان تشکیل آن به شرح زیر اعلام شده است^۱:

- کل منابع واریز شده به حساب صندوق تا ۹۲/۴/۳۱ ۵۲,۹ میلیارد دلار
 - کسر می شود:

- مجموع پرداختها اعم از تسهیلات ارزی و ریالی، سپرده ارزی و

..... صندوق در دولت دهم ۲۰,۱ میلیارد دلار

- تعهدات صندوق بابت طرحهای ارزی مصوب در دولت دهم ۱۴,۷ میلیارد دلار

- مانده قابل تخصیص در شروع به کار دولت یازدهم ۱۸,۱ میلیارد دلار

این صورت مالی مبهم است و در آن مصارف صندوق بر حسب موارد ذکر شده در قانون تفکیک نشده است. آخرین اطلاعات منتشر شده از سوی صندوق توسعه ملی گویای آن است که از سال ۱۳۹۰ یعنی سال شروع عملیات صندوق تا ۱۳۹۲/۵/۲۵ عملکرد طرح های مسدود شده ارزی بیش از ۲۱,۴ میلیارد دلار بوده است. تفکیک بخشی این تسهیلات در جدول (۱۶) آمده است.

جدول ۱۷: ترکیب بخشی طرح های ارزی مصوب تا تاریخ ۱۳۹۰/۵/۲۵

مبلغ (هزار دلار)	تعداد	بخش اقتصادی
۱۹۶۰۳۸۴۷	۲۸۰	صنعت و معدن*
۵۶۸۶۸۷,۶	۴۰	مسکن و ساختمان
۲۴۳۰۸۵,۸	۲۲	آب و کشاورزی
۱۹۰۱۰۴	۱	صادرات
۶۸۵۶۲۴,۳	۴	حمل و نقل
۱۲۹۶۸۷,۸	۶	سایر
۲۱۴۲۱۰۳۶,۸	۳۵۳	جمع

* حوزه صنعت و معدن شامل طرح های مصوب در بخش نفت، گاز و پتروشیمی نیز می باشند.

^۱ - کلیه داده های اماری این بخش از سایت رسمی صندوق توسعه ملی نقل شده است.

به گفته مدیر عامل سابق صندوق، به میزان ۹ میلیارد دلار از طرح‌های پذیرفته شده مربوط به ۷ طرح نفت و گاز، ۳,۳ میلیارد دلار به ۱۲ طرح پتروشیمی، ۲,۴ میلیارد دلار برای ۲۰ واحد نیروگاه برق، ۱,۸ میلیارد دلار به ۳۱ طرح فولادی، ۴۶۷ میلیون دلار به ۲۲ واحد سیمانی و ۲,۱ میلیارد دلار برای ۱۷۶ طرح دیگر تخصیص یافته است.

شایان ذکر است که عملکرد صندوق در زمینه طرح‌های ارزی گشایش و پرداخت شده در دو سال ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ بسیار محدود بوده است. بدین معنی که در این دو سال جمعاً برای ۵۶ طرح ارزی به مبلغ ۳,۷۵ میلیون دلار گشایش شده که از این تعداد ۲۴ طرح موفق به دریافت ۴۷۵,۴ هزار دلار گردیده اند. تسهیلات ریالی اعطایی مصوب در بخش‌های آب و کشاورزی و صنعت و معدن تا ۲۵ مرداد ماه سال ۱۳۹۲ به ترتیب ۷۶۳۳ و ۱۹۲۵۰ میلیارد ریال بوده است.

اگر صندوق تا پایان سال جاری فقط موفق به اعطای تعهدات طرح‌های ارزی مصوب در دولت دهم شود و دولت یازدهم قادر باشد، ۲۹ درصد عایدات ارزی حاصل از صادرات نفت خام را در سال ۱۳۹۳ به حساب صندوق توسعه ملی واریز نماید، در آن صورت حداقل مانده قابل تخصیص صندوق در طی سال آینده مبلغی در حدود ۲۵ میلیارد دلار خواهد بود. گرچه به نظر نمی‌رسد دولت به دلیل کاهش صادرات نفت در سال ۱۳۹۳ قادر باشد در سال آینده به مندرجات بند ۳ از قسمت "ح" ماده ۸۴ قانون برنامه پنجم مبنی بر افزایش سهم واریزی از منابع صادرات نفت و ارزش تهاتری نفت و فرآورده های نفتی عمل کند، اما به رغم این مساله، وجوه قابل تخصیص صندوق در خور توجه است و می‌تواند برای تامین مالی واردات تجهیزات سرمایه ای بخش های صنعت، معدن، حمل و نقل و غیره کفایت کند.

مشکل قابل پیش بینی این است که به دلیل تحریم های بین المللی، خود دولت بطور کامل به درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت دسترسی نخواهد داشت تا آن را به حساب صندوق در نزد بانک مرکزی ایران و یا شعب بانکهای خارجی واریز نماید. در عین حال وارد کنندگان ایرانی که از تسهیلات ارزی فوق استفاده خواهند کرد، ممکن است به دلیل تحریم برخی از کالاهای سرمایه ای نتوانند به سهولت این کالاها را خریداری و به کشور منتقل کنند.

اگر به مفاد قانون برنامه پنجم در مورد صندوق توسعه ملی وفادار باشیم، صندوق باید منحصراً تسهیلات ارزی بپردازد نه ریالی. در این صورت آن بخش از سرمایه گذاری (اعم از سرمایه در گردش و ثابت) طرحها که نیازمند واردات از خارج است، مشمول تسهیلات صندوق خواهد بود. این عملاً به معنای تخصیص منابع مالی بیشتر به طرح‌های صنعتی و معدنی، حمل و نقل و صدور خدمات فنی و مهندسی خواهد بود و بخش های کشاورزی و ساختمان سهم کمتری از تسهیلات ارزی صندوق خواهند داشت. در این صورت دولت باید منابع مالی مورد نیاز بخش های آب و کشاورزی و ساختمان و مسکن را از طریق تقویت سرمایه بانکهای تخصصی ذیربط و یا وجوه اداره شده تامین مالی کند.

۵. پیشنهادها برای رفع موانع تولید ملی در کوتاه مدت

در این بخش با توجه به تحلیل‌های ارائه شده در قسمت‌های قبلی این گزارش، پیشنهادهای اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران برای رفع موانع تولید کشور در کوتاه مدت، به شرح زیر ارائه می‌شود:

۵.۱. نظام ارزی و نرخ ارز

- ✓ حرکت به سمت نظام تک نرخی و شناور مدیریت شده.
- ✓ عملیاتی کردن هجینگ ارزی و بیمه نوسانات ارزی.
- ✓ تأسیس شعب فعال بانک‌های معتبر ایرانی برای تسهیل در تبادل ارزهای صادراتی به خصوص در کشورهای عراق و افغانستان.

۵.۲. سیاست‌های تجاری

- ✓ مدیریت واردات از طریق اقدامات تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای تا زمان ادامه تحریم‌ها.
- ✓ قبول گواهی مبدأ از هر کشور در مورد اسناد مواد اولیه وارداتی.
- ✓ برنامه ریزی و حرکت جدی برای عقد موافقتنامه‌های دو جانبه تجارت آزاد با کشورهای عراق، افغانستان و پاکستان.

۵.۳. تسهیلات بانکی

- ✓ تمرکز منابع بانک‌ها بر تأمین سرمایه در گردش بخش‌های تولیدی و طرح‌های صنعتی نیمه تمام.
- ✓ آزادسازی وثیقه‌های مازاد و یا تبدیل وثیقه مناسب به میزان باقیمانده تسهیلات.
- ✓ جلوگیری از ممنوع الخروجی فعالان اقتصادی توسط بانک‌ها بدون حکم قضائی.
- ✓ پذیرش سفته برای گشایش‌های اعتبار اسناد داخلی توسط بانک‌ها.
- ✓ نظارت بانک مرکزی بر رفتار بانک‌ها در تأمین مالی شرکت‌های تابعه آنها.
- ✓ افزایش سرمایه بانک‌های تخصصی.
- ✓ ملزم کردن بانک‌های تجاری به اعطای بخشی از منابع مالی آنها به صورت اعتبارات بین بانکی به بانک‌های تخصصی.
- ✓ محاسبه بدهی بنگاه‌ها بر اساس نرخ سود تسهیلات در زمان دریافت و ممنوعیت افزایش نرخ سود تسهیلات در زمان استمهال و برگشت اضافه دریافتی از واحد‌ها.

۵.۴. تعیین تکلیف معوقات بانکی

- ✓ کمیته‌ای سه نفره متشکل از نمایندگان اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، وزارتخانه ذیربط و بانک مرکزی تشکیل خواهد شد. این کمیته مسئولیت رسیدگی به اختلافات میان فعالان

- اقتصادی با بانکها و موسسات اعتباری در خصوص نحوه محاسبه سود و جرائم دیرکرد و همچنین نرخ خرید و فروش ارز و تسویه اعتبارات اسنادی و سایر امور مرتبط با مراودات فی مابین فعالان اقتصادی و بانکها را عهده‌دار خواهد بود. احکام صادره توسط این کمیته برای بانکها الزام‌آور است.
- ✓ به منظور حمایت از تولید و اشتغال و فعالان اقتصادی، بانکها و مؤسسات مالی و اعتباری دارای مجوز از بانک مرکزی موظفند با درخواست متقاضی، اصل و سود- اعم از سود قبل و بعد از سررسید- تسهیلات ریالی یا ارزی سررسید گذشته، معوق، مشکوک الوصول و عناوین دیگر پرداختی به اشخاص حقیقی و یا حقوقی بابت هر گونه فعالیت اقتصادی را که در بازپرداخت اقساط تسهیلات دریافتی به دلایل موجه دچار مشکل شده‌اند و قادر به پرداخت اقساط تسهیلات دریافتی نیستند، برای یکبار و حداقل تا سه سال تقسیط و از سرفصل مطالبات سررسید گذشته، معوق و عناوین دیگر خارج نمایند. همچنین جریمه خسارت تأخیر پس از تعیین تکلیف تا آن زمان و انجام تسویه حساب کامل مورد تأیید بانک یا مؤسسه مالی و اعتباری بخشوده می‌شود، به نحوی که در این موارد، نرخ سود تسهیلات جدید حداکثر معادل نرخ سود تسهیلات تعیین شده توسط شورای پول و اعتبار باشد. بانک مرکزی ظرف یک ماه آیین نامه اجرایی این بند را تهیه و به بانکها و مؤسسات مالی و اعتباری ابلاغ خواهد نمود. بانکها و مؤسسات مالی و اعتباری موظفند حداکثر ظرف مدت دو ماه پس از درخواست متقاضی به تکلیف قانونی خود در این مورد عمل کنند.
- ✓ از معوق اعلام نمودن بدهی فعالان اقتصادی (تسهیلات گیرندگان نظام بانکی) در موارد اختلافی با بانکها تا زمان اعلام نظر کمیته حل اختلاف اجتناب شود.
- ✓ در ایجاد سیستم رتبه بندی و اعتبار سنجی جامع و اجرای سیستم بانکداری متمرکز تسریع شود.
- ✓ استمهال معوقات اشخاص حقیقی یا حقوقی که در امور تولیدی فعالیت دارند.
- ✓ بخشودگی جریمه خسارت ناشی از تأخیر بازپرداخت اقساط تسهیلات بانکی اشخاص حقیقی یا حقوقی، تا زمان تعیین تکلیف و تسویه حساب کامل.
- ✓ جلوگیری از تسری آثار معوق نمودن فعالیت واحدهای تولیدی و بازرگانی به دیگر شرکت‌های مجموعه‌ها به دلیل داشتن سهامدار عمده یا عضو هیات مدیره مشترک.
- ✓ رفع مشکل عدم استفاده از تسهیلات به دلیل معوق بودن بدهی نزد شبکه بانکی برای بنگاه‌هایی که دارای مطالبات از دولت هستند.

۵.۵. اجرای مرحله دوم قانون هدفمندسازی یارانه‌ها

- ✓ توصیه می‌شود افزایش قیمت حامل‌های انرژی فراتر از ۲۰ درصد نباشد، زیرا بیم آن می‌رود که موجب تشدید رکود تورمی در اقتصاد شود.
- ✓ در تعیین قیمت انواع حامل‌های انرژی به ویژه برق، گاز و گازوئیل به شیوه مرسوم در جهان برای بخش‌های تولیدی قیمت‌های ترجیحی وضع شود.

- ✓ دولت لازم است پیش بینی ۵ ساله از تورم و تحول قیمت حامل‌های انرژی منتشر کند و در عمل به آن پایبند باشد، تا بخش خصوصی قادر به تصمیم‌گیری در زمینه سرمایه‌گذاری در طرح‌های صرفه‌جویی انرژی شود.
- ✓ دولت و مجلس پایبندی خود را به مندرجات ماده ۸ قانون هدفمند سازی یارانه‌ها نشان دهند و به ویژه به اجرای بندهای "ه" و "ز" آن ملتزم باشند.
- ✓ بسته‌های حمایتی تدوین شده در زمان دولت دهم با دریافت نظرات اتاق ایران مورد تجدیدنظر قرار گیرد.

۵.۶. در بخش کشاورزی

- ✓ تأمین نهاده‌های مورد نیاز از قبیل کود، سم و بذر به اندازه کافی، کیفیت مطلوب و در زمان مناسب و مدیریت صادرات کودهای ازته تا زمان تأمین نیاز داخلی.
- ✓ ساده‌سازی و تسهیل واردات نهاده‌های تولید توسط بخش خصوصی و تأمین ضرر و زیان آنها در اثر توقف کشتی‌ها در بنادر به دلیل عدم گشایش اعتبار به موقع از سوی دولت.
- ✓ جبران کسری اعتبار بیمه محصولات کشاورزی.
- ✓ تمرکز بر افزایش بازدهی عوامل تولید و کاهش ضایعات محصولات کشاورزی.
- ✓ اعلام قیمت‌های تضمینی محصولات کشاورزی در نیمه اول شهریور ماه هر سال بر مبنای قانون.
- ✓ ارتقاء امنیت سرمایه و سرمایه‌گذاری با پوشش بیمه‌ای مناسب و کاهش خطرپذیری.
- ✓ تقویت خرید نقدی محصولات کشاورزی مثل گندم، تا هدفمند کردن کامل یارانه‌ها.

۵.۷. در بخش صنعت

- ✓ تشکیل مجدد کارگروه حمایت از تولید تحت ریاست معاون اول رئیس‌جمهور
- ✓ پرداخت سهم ماده ۷ قانون هدفمند سازی یارانه‌ها تا سقف ۷۰ درصد و سهم مواد ۸ و ۱۱ قانون موصوف تا ۳۰ درصد خالص درآمد حاصل از هدفمند کردن یارانه‌ها.
- ✓ طبقه‌بندی طرح‌های صنعتی و معدنی بر حسب اهمیت و نیاز و در اولویت قرار گرفتن طرح‌هایی که در آینده نزدیک به بهره‌برداری می‌رسند، برای تأمین مالی از طریق سیستم بانکی و صندوق توسعه ملی.
- ✓ توجه لازم در اعطای مجوزهای صنعتی، به صرفه‌های مقیاس، ظرفیتهای موجود و مورد نیاز و هماهنگی سرمایه‌گذاری‌های مرتبط با رفع تدریجی تحریم‌های اقتصادی و مالی.

۵.۸. در بخش معدن

- ✓ تأکید بر اجرای کامل قانون معادن و اصلاح آیین‌نامه اجرایی آن.
- ✓ اجرای بندهای "الف" و "ب" ماده ۱۵۷ قانون برنامه پنجم توسعه در جهت توسعه فعالیت‌های معدنی و ارتقای نقش معدن.

- ✓ کمک به تامین ماشین آلات سنگین مورد نیاز معادن و صنایع معدنی و نوسازی این ماشین آلات و رفع موانع مربوط به واردات آنها توسط معدنکاران و طراحی و اجرای ساز و کارهای حمایتی لازم از قبیل اعطای تسهیلات ارزان قیمت و حذف عوارض گمرکی.
- ✓ جدا کردن صندوق بیمه سرمایه گذاری فعالیت های معدنی از سایر صندوقها و ایجاد ساختار مناسب برای هدایت فعالیت های صندوق در مسیر سیاست های اجرایی قانون معادن.

۵. ۹. امور مالیاتی

- ✓ اجرای قانون مالیات بر ارزش افزوده به نحوی که بار مالیاتی به مصرف کنندگان نهایی منتقل شود.
- ✓ تلاش در جهت تکمیل پایگاه بانک اطلاعات مالیاتی و اخذ مالیات از بخش توزیع.
- ✓ اعطای تخفیف های مالیاتی برای جبران ریسک سرمایه گذاری در صنایع با فناوری نوین و سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه.
- ✓ تجمیع بخشنامه های مالیاتی در باب هر منبع، به نحوی که در خصوص هر منبع تنها یک بخشنامه وجود داشته باشد.
- ✓ هرگونه سرمایه گذاری جدید به منظور بازسازی و نوسازی و توسعه خط تولید مشمول بخشودگی مالیاتی گردد و از سود شرکت ها تا قبل از تقسیم آن، مالیات اخذ نشود.

۵. ۱۰. کار و رفاه اجتماعی

- ✓ بازنگری در قانون کار و قانون تأمین اجتماعی بر اساس ماده ۷۳ قانون برنامه پنجم.
- ✓ اصلاح قانون جدید بیمه بیکاری.
- ✓ کاهش سهم بیمه کارفرما در کارگاه های دارای ۵ نفر شاغل و کمتر، به ۱۰ درصد.
- ✓ توقف عدم قبول دفاتر مالی بنگاه ها و علی الراس کردن حق بیمه قراردادهای توسط موسسه حسابرسی سازمان تأمین اجتماعی در اجرای قانون رفع موانع تولید و همچنین قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی.

۵. ۱۱. توانمندسازی بخش خصوصی

- ✓ عدم تبعیض بین بخش خصوصی و عمومی در زمینه واگذاری شرکت های دولتی و قراردادهای مشاوره و پیمانکاری.
- ✓ عدم مداخله غیر ضرور دولت در بازارها.
- ✓ شفافیت در مناقصه های دولتی.
- ✓ اولویت در پرداخت دیون دولت به مشاوران و پیمانکاران بخش خصوصی.

۵. ۱۲. بهبود محیط کسب و کار

- ✓ سرعت عمل در اجرایی نمودن قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار
- ✓ اقدام قوه قضاییه و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور نسبت به کاهش تعداد فرآیندهای اداری ثبت

۵. ۱۳. اجرای صحیح قانون سیاست های اجرایی اصل ۴۴

- ✓ توقف واگذاری شرکت های دولتی تا زمان ارزیابی سیاست های خصوصی سازی طی سال های ۹۲ - ۱۳۸۴.
- ✓ عرضه سهام شرکت های دولتی در بورس در فضای رقابتی و آزاد.
- ✓ الزام سازمان تأمین اجتماعی (شستا) به عرضه سهام شرکت های تحت پوشش خود به بخش خصوصی در بورس اوراق بهادار.
- ✓ الزام هلدینگ ها و شرکت های زیرمجموعه نهادهای عمومی به عرضه سهام شرکت های خود در بورس.
- ✓ اتخاذ ساز و کار اجرایی لازم از جانب دولت جهت انتقال همزمان مدیریت و دارایی های شرکت های مشمول واگذاری به بخش خصوصی از الزامات اجرایی اصل ۴۴.
- ✓ ترغیب افزایش سرمایه گذاری غیر مستقیم مردم در بورس از طریق فرهنگ سازی.
- ✓ افزایش تعداد و حجم صندوق های مشاع فعال در بورس توسط سازمان بورس.
- ✓ انتشار اطلاعات مربوط به سودآوری و وضعیت مالی شرکت های در حال واگذاری.

پیوست:**لایحه پیشنهادی برای حمایت از تولید ملی در شرایط ویژه اقتصادی کشور****مقدمه:**

پیش نویس لایحه حمایت از تولید ملی که توسط کمیسیون اقتصاد کلان اتاق ایران تهیه شده است در زیر میاید. این لایحه با هدف اقدام عاجل و فوری برای تقویت تولید ملی کشور، تهیه شده است. نظر کمیسیون اقتصاد کلان این است که ماده واحده زیر به صورت تبصره در قانون بودجه سال ۱۳۹۳ درج شود و یا به صورت لایحه قانونی مستقل از سوی دولت محترم به مجلس شورای اسلامی ارائه شود.

متن لایحه پیشنهادی

ماده ۱: شرکتهای تولیدی بخش خصوصی و تعاونی (اعم از کشاورزی، صنعتی و معدنی) و شرکت های صادراتی که در سال ۱۳۸۸ و سال های بعد از آن فعال بوده اند، مشمول مزایا و حمایت های این قانون قرار می گیرند. تبصره ۱- شرکت های تولیدی فعال، شرکت هایی می باشند که در سال مزبور با تائید کتبی دستگاهها و سازمانهای های ذیل:

- وزارت صنعت، معدن و تجارت - سازمان امور مالیاتی - سازمان تامین اجتماعی
- یا حسب مورد وزارت جهاد کشاورزی و یا وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی،

فعالیت های تولیدی در آن ها جاری بوده و صورت های مالی و بیمه خود را صرفنظر از زیان و یا تعویق ایفای تعهدات، وفق قوانین موضوعه ارائه داده اند. ان دسته از شرکت های تولیدی که بر اثر شرایط اقتصادی ناشی از تحریم ها از سال ۱۳۹۱، متوقف و یا تعطیل شده اند نیز شامل حمایت های این قانون با اولویت بعد قرار می گیرند.

تبصره ۲- تشخیص اهلیت بنگاه های تولیدی خصوصی و تعاونی مشمول مزایا و حمایت های این قانون در هر استان، با معرفی و درخواست کتبی سازمان صنایع، معادن و تجارت استان، سازمان تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان و یا سازمان جهاد کشاورزی استان، حسب مورد و تصویب آن توسط کمیته ای متشکل از اعضای زیر می باشد:

- ۱- استاندار (رئیس کمیته)
- ۲- رئیس سازمان صنعت، معدن و تجارت استان
- ۳- رئیس سازمان جهاد کشاورزی استان
- ۴- رئیس سازمان تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان
- ۵- مدیر کل امور اقتصادی و دارایی استان
- ۶- دادستان استان
- ۷- اداره کل اطلاعات استان
- ۸- رئیس بازرسی کل استان
- ۹- رئیس اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی استان
- ۱۰- رئیس اتاق تعاون استان
- ۱۱- رئیس یکی از تشکل های مردم نهاد استان به انتخاب اعضاء فوق

- دبیرخانه این کمیته در اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی استان قرار دارد.
- تبصره ۳- عملیات اجرایی برای بازداشت، توقیف و مزایده و حراج اموال و سایر وثائق بنگاه های تولیدی خصوصی و تعاونی بدهکار به سازمان امور مالیاتی، سازمان تامین اجتماعی، بانکهای دولتی و خصوصی و موسسات مالی دارای مجوز از بانک مرکزی، برای مدت سه سال از تاریخ لازم الاجراء شدن این قانون تعلیق می گردد. بنگاه های تولیدی که تعطیل شده اند در صورت انجام فعالیت مجدد مشمول حکم این تبصره می شوند.
- تبصره ۴- اعمال ماده (۲) قانون نحوه اجرای محکومیت های مالی برای مدیران بنگاه های تولیدی خصوصی و تعاونی به جز جرائم عمدی، از تاریخ لازم اجراء شدن این قانون به مدت سه سال ممنوع می باشد و مدیران بنگاه های تولیدی که از این بابت در بازداشت باشند، از تاریخ لازم اجراء شدن این قانون فوراً آزاد می شوند.
- تبصره ۵- کلیه بانکها و موسسات مالی و اعتباری دولتی و خصوصی دارای مجوز از بانک مرکزی مکلفند در صورت درخواست شرکت های تولیدی، اقدام به توافق برای نحوه پرداخت بدهی نمایند. کلیه جرائم بنگاه های تولیدی که پس از این توافق و حسب برنامه زمان بندی توافق شده، اقدام به تسویه تسهیلات معوق خود نمایند، بخشیده می شود. زمان بندی جدید و نرخ سود تسهیلات تنها شامل اصل بدهی می گردد.
- تبصره ۶- بانکها و مؤسسات مالی و اعتباری دولتی و خصوصی دارای مجوز از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مجاز به دریافت سود و کارمزد بیش از نرخ مصوب شورای پول و اعتبار نمی باشند.
- تبصره ۷- نرخ مالیات بر درآمد موضوع جزءهای (۲) و (۳) بند «الف» و جزء (۱) بند «ب» ماده (۹۶) قانون مالیات های مستقیم به صورت موقت برای بنگاههای مشمول این قانون به مدت سه سال از بیست و پنج درصد (۲۵٪) به پانزده درصد (۱۵٪) کاهش می یابد.
- تبصره ۸- حق بیمه سهم کارفرما در بنگاه های تولیدی خصوصی و تعاونی مشمول این قانون، از بیست و سه درصد (۲۳٪) به هشت درصد (۸٪) تقلیل یافته و پانزده درصد (۱۵٪) باقیمانده از تاریخ لازم اجراء شدن این قانون به مدت سه سال از سوی دولت پرداخت می شود.
- تبصره ۹- از آنجا که حفظ شرکت های تولیدی فعال موجود در اولویت می باشد، بانک های دولتی و خصوصی دارای مجوز از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران موظف به تأمین سرمایه در گردش بنگاه های تولیدی دارای مصوبه کمیته تبصره ۲ این ماده می باشند.
- تبصره ۱۰- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مکلف است، حداقل معادل ریالی مبلغ سه میلیارد و پانصد میلیون دلار از منابع صندوق توسعه ملی را نزد بانک های صنعت و معدن، کشاورزی، ملی و سپه سپرده گذاری نماید تا مبلغ مذکور از سوی بانک های عامل و با معرفی وزارت خانه های صنعت، معدن و تجارت یا وزارت جهاد کشاورزی و یا وزارت تعاون، کار و امور اجتماعی حسب مورد و تأیید کمیته موضوع تبصره ۲ این ماده به مصرف برسد.

- تبصره ۱۱- بانک‌ها در صورت عدم اجرای تعهدات و قراردادهای و یا تعلیق تسهیلات تعهد شده، ملزم به پرداخت جریمه دیرکرد با نرخ سود تسهیلات مصوب شورای پول و اعتبار هستند.
- تبصره ۱۲- کلیه بانکها مکلفند برای شرکت‌های تولیدی دارای مصوبه کمیته مذکور در تبصره ۲ با دریافت نقدی حداکثر ده درصد (۱۰٪) مبلغ گشایش اعتبار از شرکت تولید و اخذ اسناد تجاری، مبادرت به گشایش اعتبار برای ورود مواد اولیه نمایند.
- تبصره ۱۳- گمرک ایران موظف است برای شرکت‌های دارای مجوز کمیته تبصره ۲ فوق با اخذ ضمانت نامه بانکی یا بیمه نامه یا سفته و یا سایر تضمین‌های معتبر به تشخیص خود، نسبت به ترخیص کالا اقدام و حداکثر تا یک سال پس از ترخیص کالا نسبت به دریافت حقوق ورودی اقدام نماید.
- تبصره ۱۴- محاسبه حقوق ورودی در روز ترخیص برای هر کالا با نرخ ارز در روز ثبت سفارش کالا خواهد بود.
- تبصره ۱۵- تعرفه حقوق ورودی مواد اولیه شرکت‌های تولیدی، با منشاء ارز صادرات غیر نفتی، بیست درصد (۲۰) کمتر از کالاهای وارداتی با سایر ارزها خواهد بود.
- تبصره ۱۶- مزایا و حمایت‌های موضوع این ماده توسط شرکت‌های تولیدی صرفاً می‌بایست در خصوص موضوع فعالیت تولیدی واحد مربوطه بکار برده شود. تخطی و استفاده از منابع حاصل از مزایای این ماده در غیر موضوع تصویب شده و موضوع فعالیت واحد تولیدی، موجب فسخ و توقف کلیه حمایت‌های معمول شده گردیده و کلیه بدهی‌ها به همراه جرائم مربوطه تبدیل به دین حال خواهد شد. بنگاه‌های خاکی توسط کمیته موضوع تبصره ۲ این ماده به نهاد قضائی معرفی و حداکثر مجازات‌های در نظر گرفته شده در قوانین موضوعه، برای اشخاص حقوقی و یا حقیقی مشمول متخلف اعمال خواهد شد.
- تبصره ۱۷- منابع مالی مورد نیاز موضوع حمایت‌های این قانون از محل عواید حاصل از افزایش حقوق ورودی کالاهای لوکس که میزان آن در آیین‌نامه اجرایی این قانون تعیین خواهد شد، مالیات ارزش افزوده آنها و صندوق توسعه ملی تأمین می‌گردد.
- تبصره ۱۸- در راستای حصول به توسعه اقتصادی پایدار، دولت موظف است حداکثر در مدت ۶ ماه از تاریخ لازم‌اجراء شدن این قانون نسبت به تدوین و ارائه راهبردهای توسعه صنعت و معدن و کشاورزی اقدام نماید تا در قالب یک قانون مادر مورد تصویب قرار گیرد.
- تبصره ۱۹- آئین‌نامه اجرائی این قانون با حضور نمایندگان اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران و اتاق تعاون توسط دولت تهیه و ابلاغ می‌گردد.

فهرست منابع

- ✓ اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، پیشنهادهای کمیسیون های تخصصی اتاق بازرگانی ایران برای توجه و استفاده در برنامه ۱۰۰ روزه دولت محترم.
- ✓ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، حساب های ملی، دوره ۸۹-۱۳۳۸.
- ✓ بخشنامه بودجه سال ۱۳۹۳ دولت.
- ✓ پیله فروش، میثم (۱۳۹۱)، رد پای نفت در بودجه، فصلنامه تازه های اقتصاد، شماره ۱۳۶.
- ✓ سایت رسمی صندوق توسعه ملی.
- ✓ فصلنامه صنعت و معدن، پاییز ۱۳۹۲، شماره ۶۹.
- ✓ قانون برنامه پنجم توسعه کشور.
- ✓ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار، مصوب ۱۳۹۱.
- ✓ قانون بودجه سال ۱۳۹۲ کل کشور.
- ✓ قانون هدفمند کردن یارانه ها، مصوب ۱۳۸۹.
- ✓ گمرک جمهوری اسلامی ایران، آمار سالانه صادرات و واردات.
- ✓ نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، برای سال های مختلف.
- ✓ وزارت صنعت، معدن و تجارت، گزارش ماهانه، نماگر شماره ۱۷.

- ✓ Roubini, When Will Iran Run Out of Money, October ۲, ۲۰۱۳ .
- ✓ World Bank, Doing Business, ۲۰۱۳ .